

Etninė kultūra

Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys 2004

Metraštis leidžiamas nuo 2001 metų. **Nr. 4**

TURINYS

VIETOJ ĮŽANGOS	2
TARYBOS VEIKLA	5
Tarptautinės konferencijos ir susitikimai	7
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas	10
Dalyvavimas konferencijose, seminaruose	15
Bendradarbiavimas su visuomeninėmis organizacijomis	19
Tarybos posėdžiai	22
Tarybos ekspertų komisijų veikla	28
2004 metais atliktų ekspertizų sąrašas	31
EKSPERTIZĖS	33
Programos	33
Teisės klausimai	48
Regioninė politika ir plėtra	53
Švietimas ir mokslas	57
Etninės kultūros sklaida	69
Gyvoji tradicija	75
Įvairūs klausimai	82
TARYBOS TEISĖS AKTAI	85

Redakcinė kolegija

Angelė Vyšniauskaitė (pirmininkė)
Rimantas Astrauskas
Irena Čepienė
Petras Kalnius
Virginija Kondratienė
Jonas Rudzinskas
Dalia Urbanavičienė
Ramunė Vėliuviene

Informacinį leidinį parengė ir išleido
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriatas,
Žygimantų g. 1/8, LT-01102, Vilnius, Lietuva
Tel. 210 71 61, Faks. 210 71 60
Mob. tel. (+370) 699 04238
El. paštas: etnogloba@lrs.lt
www.lrs.lt (žr. nuorodą – institucijos, atskaitingos Seimui)

Tekstai, stilistika, redagavimas,
koregavimas ir komponavimas –
Virginija Kondratienė, Vaclovas Mikailionis
Viršelio maketas –
Arvydas Švirmickas
Maketavo Rima Jonytė, UAB „Petro ofsetas“
Pasirašyta spaudai 2005 03 25
Tiražas 1000 egz.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius
tel. (+370 5) 273 33 47, faks. (+370 5) 273 31 40,
El. paštas: priemimas@petroofsetas.lt,
www.petroofsetas.lt

II-ajame viršelyje: Šventė „Rugeli žiemkentėli“ Kauno „Šilo“
pradinėje mokykloje
III-ajame viršelyje: Poilsis prieš skrydį

Vietoj įžangos

ŠVENTAS SUSIRŪPINIMAS MITINE PRADŽIA, ARBA BEVEIK JUOKINGAS KALBĖJIMAS Į SKUBANČIOJO NUGARĄ

Mintys po ketverių Etninės kultūros globos tarybos veiklos metų

Nors modernusis scientizmas yra patekęs į giliają krizę ir seniai visų bandomas pirštais, Lietuvoje jis dabar valingai mėginamas restauruoti ir suauginti su politikų, verslininkų ir valdininkų išpuoselėtu progresizmu, neomanija bei lėkštuoju „valio(!)-optimizmu“. Galbūt ne visur ir ne visad jis vienodai grynas ir kietas, bet jį nesunku atpažinti iš reliktinių doktrinų fragmentų, deklaruojančių, kad istorija jau seniai susidorojo su priešistorė, dabartis – su praeitimi, inovacijos – su tradicija, civilizacija – su barbarybe, Vakarai – su Rytai, miestas – su kaimu, kosmopolitas – su nacionalistu, globalumas – su lokalumu, o, Vaižganto įvaizdžiais kalbant, Gondinga – su Vaduvų kraštu. Trumpiau tariant, kairėje, pirmoje vietoje simbolizuojama viskas, ko žmonija siekia, o dešinėje visa tai, nuo ko ji atsiriboja ir ko gėdinasi. Atgaivinamos ne pirmos jaunystės idėjos, kad kultūra gimsta su civilizacija, o civilizacija – tai miestas ir Europa. Vėl poetizuojamas, populiarinamas mankurtas (žmogus be istorinės atminties) ir neomadai (žmogus be ryšio su žeme), kurie neturi gimtos vietos, savo bendruomenės ir savo tikrųjų namų, nežino, kas yra sentimentai gyvenimui ir atsakomybė už savo tautą ir savo kultūrą, kurie puikiai jaučiasi visur, kur galima gerai prasigyventi.

Šios ideologijos gaivintojai gali neigti bet kokius ryšius su tarybiniu internacionalizmu, gali gintis, kad neturi nieko bendra su amerikoniška kultūrų lydimu krosnimi, bet iš tikrųjų jų principai ir kultūrinės nuostatos bus tos pačios: mes turime rūpintis ne savo lokalinių gyvenimo formų, bet vienos, bendros, visai atviros, vadinasi, pasaulinės kultūros kūrimu. „Ne, netiesa, - pasišiaus jie, - mes nesiekiamo vienodos, standartizuotos, vienuosios kultūros, mes taip pat už įvairovę“. Taip, galbūt. Bet kas yra įvairovė be kultūrų, t.y. gyvenimo būdų, įvairovės? Galima įtarti, kad juos domina tik vienoda, reitinginė, madų ir kitų standartų bei komercinių įvaizdžių diktuojama masinio meno „įvairovė“. Įvairovė nelygu „įvairovei“. Nereikėtų įvairovei teikti kokios mitinės prasmės: eisenų ar šukuosenų įvairovės svoris negali nei prilygti lokalinių gyvenimo būdų įvairovės reikšmingumui, nei jo kompensuoti. Kita vertus, nereikėtų taip vergiškai sekti Popperio-Soroso atviros visuomenės doktrina ir

paversti ją dar viena sakralizuota mitologema, nereikalaujančia nei interpretavimo, nei naujo pagrindimo. Visai atvira gali būti tik vienoda, standartiška, pasikartojanti, banali, kiaurai praeinama visuomenė ir jos kultūra. Mat įvairumas suponuoja atvirumo trikdžius, pertrūkius, sunkiai įmenamas mįsles, įtampas, atsidėjimo reikalaujančias paslaptis. Bet tik tokia kultūra gali atverti ir įkūnyti universalias žmonijos galias. Atviras ir aiškus kaip praeinamas kiemas žmogus yra lyg užprogramuotas, ne tik baisiai vienodas ir nuobodus, bet ir neadaptivus.

Šį dalyką šiandien jau neblogai supranta ir patys amerikiečiai. Tai, be kita ko, liudija ir prieš porą metų lietuvių kalba pasirodžiusi J. Tomlinsono knyga „Globalizacija ir kultūra“ (anglų kalba ji išleista 1999 m.). Joje jis įveda net specialų terminą *glokalizacija*, kuriuo išreiškia būtinumą derinti globalinius interesus su lokaliniais. Jam atrodo labai perspektyvus Europos žaliųjų principas „galvok globaliai, veik lokaliai“, kur lokalumas iš esmės sutampa su atskira kultūra, o globalumas yra tam tikras „atsisaistymas“ nuo gyvenamosios vietos. Jis pats savo ruožtu remiasi A. Giddensu, teigiančiu „lokalaus ir globalaus dialektiką“ (J. Tomlinson. Globalizacija ir kultūra. ALK „Mintis“, 2002, p.35).

Globalumo ir lokalumo priešprieša savo pagrindais pereina į daug fundamentalesnę istorijos ir tradicijos opoziciją, išryškintą XX a. etnologijos ir kultūrinės antropologijos. Šie mokslai, o ypač C.Lévi-Strausso darbai, parodė minimos opozicijos ryšį su dviem fundamentaliai skirtingais kultūros tipais – **civilizacija** ir **paprotinė kultūra**. Žinoma, ne jis juos atrado. Jis tik parodė, kad šiuolaikinis istorinis žmogus be reikalo arogantiškai pučiasi savo pranašumais prieš tą, kuris jam atrodo „pirmykštis“, „barbaras“, „pagonis“ (kaimietis) ar net „laukinis“. Juk paprotinis (tradicinis) žmogus ne mažiau išradingas, kūrybingas ir protingas už šiuolaikinį, tik visai kitaip orientuotas. Anas bijo naujovių, šitas – gėdinasi tradicijų, bet abu daro ir viena, ir kita. Žinoma, iš to susikuria skirtingos, bet kartu ir vienpusiškos kultūros. Tas vienpusiškumas nėra kokia kultūros yda - visos kultūros yra vienpusiškos. Žmogaus universalumas pasiekiamas **tik per kultūrų įvairovę**. Tačiau kultūros vienpusiškumo pripažinimas neleidžia taip vienareikšmiškai, vienalinį iš-

kai (terminas įvestas amerikiečio J.H. Stewardo) aiškinti kultūros raidos, kaip ji atrodė XIX a. evoliucionistams.

Tradicinio žmogaus kultūra pagrįsta siekimu (teisingiau sakant, jį pati yra toks siekimas) išsaugoti stabilius santykius su gamta, t.y. palaikyti su ja galių pusiausvyrą. A.Maceina, sekdamas akmens amžiaus tyrinėtoją O.Menghiną, tokį santykį kuriantį žmogų vadina tiesiog „gamtos vaiku“. Šis vaikas „gyvena gamtoje tarsi motinos iščiose. Jis ima tik tai, ką jam duoda pati gamta. Jis ne tik nėra atsistojęs priešais gamtą kaip subjektas priešais objektą, bet net nesijaučia kaip lygus su lygiu. Gamta jį supa iš vidaus ir iš viršaus“. Tai iki-neolitinis žmogus. Jam artimas ir neolitinis žemdirbys, domestikavęs kai kuriuos augalus ir gyvulius. Menghinas šį procesą vadina „Naturverbrüderung“ (Maceina verčia: „gamtos brolis“). Čia žmogus „santykiau su gamta kaip lygus su lygiu, jis išijungia į gamtinį vyksmą ir išgyvena jį kaip turintį sielą...].“ Abu šiuos žmonių subtipus formuoja tradicinė kultūra. Istoriniam žmogui būdinga „Naturbeherrschung“ (O.Menghinas). Maceinos žodžiais, šis bruožas charakterizuoja „gamtos viešpatį“, kuriam gamta „virsta objektu“, jo apdirbamu, tvarkomu ir keičiamu. „Filosofija, valstybė ir technika šiuo metu pasirodo kaip idėjinio, visuomeninio ir materialinio pasaulio apvaldymo ženklai“ (A. Maceina. Raštai, t. I, „Mintis“, V., 1991, p.224).

Geriausiai šią kultūrą išreiškia graikų herojaus Prometėjaus mitologema. Su šio herojaus įvaizdžiu Maceina susiejo moderniojo žmogaus įsitikinimą savo visagalybe, kuri iš pradžių (t.y. Renesanso laikais) pasireiškusi antropocentrizmu, vėliau (XVIII-XIX amžiuje) utilitarizmu ir epikūrizmu, o dar vėliau (XX a. pradžioje) kultūrocentrizmu. Tačiau „prometėjizmas“ yra tik viena moderniosios kultūros „dvasia“, greta buržuaziškosios ir krikščioniškosios. Jos skaldo vientisą žmogaus gyvenimą į tris frontus, kariaujančius tarpusavyje ir dramatiizuojančius šiuolaikinę visuomenės, o kartu ir kiekvieno žmogaus būklę. Tačiau taip jos veikiančios tik tada, kai istoriškai išsivystančios ir subręstančios viešajame gyvenime. Bet istorija jų nesukurianti. Jos jau egzistuojančios kiekvieno žmogaus prigimtyje kaip „amžinos dvasinės struktūros“ (A. Maceina. Raštai, t.II, „Mintis“, V., 1992, p.274).

Ne taip svarbu svarstomam klausimui, kaip Maceina pagrindžia minėtų „dvasių“ tarpusavio sąsajas. Svarbiausia, kad jo teorija gerai mato, kaip gali vienu metu koegzistuoti ir koegzistuoja skirtingais istoriniais laikotarpiais susiklosčiusios kultūros formos ir kaip tomis formomis skirtingai atsiskleidžia žmogaus gyvenimo ir jo būties galios. Tradicija yra visos moderniojo gyvenimo formos vienijanti bazė, iš kurios šios formos išauga. Aiškiausiai tas ryšys matyti kalboje: naujas žodynas (įskaitant mokslo terminus bei techninius pavadinimus) yra vienijamas etninės kalbos sistemos.

Išviešpataujančios modernizacijos paprastai nukonkuruoja, nustumia tradicines kultūros formas į periferiją, susiaurina, lokalizuoja jų veikimo zonas, kartais net pasmerkia jas anabiotinei būsenai, bet niekada neįstengia jų pakeisti, tačiau visada savitarpiskai papildo: modernybė bėga į priekį pati nuo savęs, beatodairiškai eikvodama ribotus gamtos resursus, projektuodama utopines ateities vizijas ir neklausydama beveik juokingo tradiconalistų kalbėjimo į nugarą, o tradiconalizmas, palaikydamas ir brangindamas pusiausvyrą su gamta, labiausiai suklestėdamas civilizacijos krizių etapais, visą laiką žadina šventą susirūpinimą mitine pradžių pradžia. Modernybė kultūrą atnaujiną, modifikuoja, transformuoja, unifikuoja, o tradicija stabilizuoja gyvenimo formas, stiprina visuomenės identitetą ir jos orumą. Kolonizatoriai, savavališkai diegdami savus modernybės modelius, sunaikino ne vieną unikalią tradicinę kultūrą.

Tai, kas istorijoje sudarė du skirtingus kultūros tipus, kiekvienoje etnokultūroje, kiekvienoje šalyje reiškiasi dviem skirtingais kultūros klodais bei savitais regionais. Miestas paprastai visada modernesnis už kaimą, sostinė – už provinciją, sparčiai augantis didmiestis – už lėtai augantį, kvalifikuotų žmonių sluoksnis – už nekvalifikuotą sluoksnį. Savo ruožtu moderni šiaurinė Italija ir Prancūzija ryškiai skiriasi nuo tradicinių pietų, rytinė Anglija su Londonu - nuo vakarinės. Bet visur rasi abu poliūs. Svarbiausia, kad modernumas nėra vieni plusai, o tradiciskumas tik minusai.

Ištabiliausiai tokį regionalizmą Lietuvoje yra nušvietęs Vaižgantas „Pragiedruluose“. Tradicinę aukštaitišką, rytietišką, dar žymiu laipsniu mitologiškai mąstantį, su gamta suaugusį Vaduvų kraštą jis gretino su apsuokriu, vakarietiškai (prūsiskai) versliu, racionaliai ūkininkaujančiu Gondingos kraštu. Abu kraštai čia savaip turtingi ir žaviai išmintingi. Jie pagrindė ir visai atitiko tą paralelę, kurią išreiškė Vakarų intelektualinėje kultūroje susiformavusi priešprieša tarp romantizmo ir pozityvizmo. Lietuvoje ją lemtingai simbolizavo „Aušra“ ir „Varpas“ arba J.Basanavičius ir V.Kudirka. Dar labiau tradicijos ir modernumo priešybę Vaižgantas neutralizavo „dvikamienės kultūros“ įvaizdžiu, nusakančiu darnų bendradarbiavimą tarp dvasininkijos ir pasaulietinės inteligentijos.

Novatoriškai platus Vaižganto žvilgsnis galėtų būti ta pradžių pradžia moderniajai kultūros politikai, kuri būtų atvira ne tik ne vienam smarkiai forsuojamam unifikacijos, standartizacijos, komercializacijos ir globalizacijos srautui, bet ir visoms kitoms konstruktyvioms gyvenimo orientacijoms bei išgyvenimo galimybėms. Tam yra palanki dabartinė Europos Sąjungos regionalizmo politika, bet gana nepalanki grynosios rinkos kategorijomis operuojanti valstybės poli-

tika, kurią net pats Sorosas ryžosi pakrikštyti „rinkos fundamentalizmu“. Akivaizdu, kad jos kūrėjai užaugo be Vaižganto, be Krėvės, be Maceinos ir be vakarietiškos etnologijos bei kultūrinės antropologijos, bet visi išėjo gerą tarybinio internacionalizmo mokyklą, kuri žinojo tik vieną vienintelę socialistinę kultūrą, projektuojančią kelius į šviesią ateitį. Dėl to nereikia stebėtis, kad regio-

nalizmas jai nieko kito nereikia kaip tik administracines apskritis, o Etninės kultūros globos tarybos rekomendacijos jų sąmonės nepasiekia ir, matyt, dar ilgai nepasieks.

Doc. dr. Krescencijus Stoškus,
Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas

POST SKRIPTUM. Pateikti apmąstymai apie Lietuvos kultūrinę savastį ir etninės kultūros valstybinės globos problemas modernėjančio pasaulio iššūkių akivaizdoje liudija ir Etninės kultūros globos tarybos, įsteigtos prieš ketverius metus, misijos reikalingumą bei jos vykdomos veiklos svarbą. Šis metraščio tomas – tai pirmosios kadencijos Tarybos narių ketvirtoji ataskaita. Per tuos ketverius metus nueitas ilgas kelias nuo pirmųjų žingsnių iki brandos šiomis dienomis. Suformuotos etninės kultūros valstybinės globos strateginės kryptys, pradėtas praktinis svarbiausių Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo nuostatų, laiduojančių lietuvių tautinio tapatumo ir savimonės išsaugojimą, įgyvendinimas.

Taryba kaip LR Seimui atskaitinga ekspertų institucija pateikė daug svarbių ekspertinių išvadų ir pasiūlymų teisės, regioninės politikos ir plėtros, švietimo, mokslo, kultūros bei kitais Lietuvos valstybei ir jos visuomenei aktualiais gyvenimo klausimais.

Tarybos veikla ypač suaktyvėjo pastaraisiais metais, kai buvo suburti ir jos struktūriniai padaliniai – regioninės etninės kultūros globos tarybos, atstovaujantys penkis šalies regionus – Aukštaitiją, Dzūkiją (Dainavą), Mažąją Lietuvą, Suvalkiją (Sūduvą) ir Žemaitiją. Intensyvi Tarybos veikla darė nemažą įtaką kultūrinei, socialinei ir ekonominei valstybės raidai. Tai patvirtina ir dvi svarbios Tarybos ekspertų kartu su kitomis suinteresuotomis institucijomis parengtos valstybinės Etninės kultūros plėtros ir Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo programos bei daugelis kitų Tarybos parengtų ir viešai paskelbtų dokumentų. Tarybos pateiktų siūlymų pagrindu sudarytos teisinės prielaidos leido visuomenei aktyviau siekti ES struktūrinių fondų paramos gaivinant etnografinių kaimų ir gyvenviečių tradicinius amatus bei verslus, puoselėjant krašto tradicijas ir papročius, saugant tradicinį kraštovaizdį, gamtos išteklius bei kitas tautos per šimtmečius kauptas materialines ir dvasines vertybes.

2004-aisiais Taryba ir jos regioniniai padaliniai taip pat nuveikė daug darbų įvairialypiuose etninės kultūros baruose. Nemaža jų dalis atsispindi ir šio leidinio puslapiuose.

Leidinyje panaudota medžiaga iš 2004 metų veiklos ataskaitos LR Seimui (p.p. 5-31), toliau pateikiamos įdomiausios ekspertizės ir kiti Tarybos dokumentai.

Etninės kultūros globos taryboje vyksta tarpinstitucinis pasitarimas dėl saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijų (2004 03 18)

Arvydo Švirimicko nuotrauka

Tarybos veikla

Formuodama ir įgyvendindama etninės kultūros politiką ir strategiją, Taryba pagrindinį dėmesį skyrė teisės aktų ir kitų dokumentų analizei.

Su Respublikos Prezidentu Jo Ekscelencija Valdu Adamkumi derinta galimybė susitikti ir plačiau aptarti Lietuvos teritorinės sandaros tobulinimo galimybes atsižvelgiant į regionų formavimosi istorinius ir etnokultūrinius veiksnius.

LR Seimo narių prašymu, 2004 m. balandžio mėn. Taryba pateikė Seimo pirmininkui A. Paulauskui, Seimo pirmininko pavaduotojams G. Steponavičiui ir Č. Juršėnui, Liberalų ir centro frakcijos seniūnui E. Masiuliui, Seimo nariams J. Sabatauskui ir A. Vazbiui Tarybos ekspertų parengtas išvadas ir pasiūlymus dėl Etninės kultūros globos tarybos nuostatų projekto. Ekspertai siūlė atkreipti dėmesį į Tarybos nuostatų projekto neatitiktumą Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymui ir kitiems teisės aktams, kuriuose aptariama Tarybos kompetencija, jos sudarymo ir valdymo modelis bei Tarybos sprendimų priėmimo procedūros, jų skelbimo tvarka, lėšų panaudojimo reglamentavimas, valstybės tarnautojų ir darbuotojų socialinės garantijos. Į pateiktas ekspertų pastabas neatsižvelgta.

LR Seimo Sveikatos reikalų komiteto pirmininkės D. Mikutienės prašymu, 2004 m. rugpjūčio mėn. Tarybos ekspertai išnagrinėjo dokumentus, susijusius su Kazokiškių sąvartyno steigimu. Įvertinę Seimo narės pateiktą medžiagą, Aplinkos ministerijos dokumentus bei publikacijas spaudoje dėl Kazokiškių sąvartyno įsteigimo teisiniu, aplinkosauginiu ir paminklosauginiu požiūriu, Tarybos ekspertai pateikė išvadas: 1) dėl vietos sąvartynui įrengti parinkimo; 2) dėl sutartinių Lietuvos išipareigojimų bei valstybės institucijų priimtų sprendimų; 3) dėl Kazokiškių bendruomenės teisėtų interesų gynimo.

Rugpjūčio mėn. LR Seime svarstant Politikų etikos kodekso projektą, Tarybos ekspertas K. Stoškus pateikė siūlymus projektui tobulinti.

Balandžio mėn. Lietuvos Respublikos Ministrui pirmininkui pateikti Tarybos ekspertų parengti Lietuvos nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos ir Lietuvos nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos komiteto nuostatų projektai. Pagal veikiančius nuostatus J. Basanavičiaus premija labiau primena ne nacionalinę, o žinybinę premiją. Todėl Tarybos ekspertai pasiūlė tinkamai pagerbti J. Basanavičiaus atminimą ir suteikti jo vardu pavadintai premijai Nacionalinės premijos statusą, kuri būtų skelbiama lapkričio 23 d., t.y. J. Basanavičiaus gimimo dieną, o įteikiama vasario 16 d., pažymint J. Basanavičiaus nuopelnus, siejamus su šia data.

Taryba išnagrinėjo ir pritarė Kultūros ministerijos pateiktiems UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos ratifikavimo dokumentų projektams.

Tautinių mažumų ir išėivijos departamento prie LRV prašymu 2004 m. liepos mėn. Taryba pateikė išvadas ir pasiūlymus dėl Tautinių (etninių) santykių politikos plėtros iki 2015 metų strategijos projekto, objekto ir sąvokų (tauta, tautiniai santykiai, tautinė politika, etninė grupė ir tautinė mažuma) apibrėžimų bei dėl dokumento pavadinimo ir jo funkcinės paskirties.

Atsižvelgdama į Žemės ūkio ministerijos prašymą, Taryba, vadovaudamasi Lietuvos 2004-2006 metų Bendrojo programavimo dokumento (BPD) Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemonių nuostatomis parengė ir 2004 m. balandžio 21 d. Tarybos posėdyje patvirtino pažymą „Kaimo turizmo ir amatų skatinimas“ (Žin., 2004, 69-2446). Dokumento tikslas – sudaryti teisinės prielaidas paramai pagal BPD prioritetines veiklas tradicinių amatų ir verslų gaivinimo projektams gauti. Siekiantys paramą gauti žemės ūkio veiklos subjektai ir įmonės, pateikdamos projektus, privalės atitikti tradiciškumo kriterijus, t.y. nurodyti pasirinktos veiklos etnokultūrinę svarbą, jos tradiciškumo lygį asmens gyvenamojoje vietoje, ar bus naudojamos vietinės medžiagos ir žaliavos, kiek numatoma sukurti darbo vietų, koks bus rezultatų rentabilumas, kokie jų kokybiniai parametrai, ar bus išlaikyti aplinkosaugos reikalavimai ir kokia bus veiklos rezultatų reikšmė Europos Sąjungos rinkai. Projektai bus vertinami Etninės kultūros globos tarybos ekspertų.

Siekdama sugrupuoti tradicinius amatus ir verslus pagal veiklos rūšis, Taryba sudarė ir 2004 m. gegužės 26 d. Tarybos posėdyje patvirtino Tradicinių amatų ir verslų sąrašą (Žin., 2004, 97-3622).

Vykdydama Vyriausybės patvirtintą Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos įgyvendinimo priemonių 2003-2006 metų plano 1.1 priemonę, Taryba parengė ir 2004 m. spalio 20 d. patvirtino Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijus (Žin., 2005, 8-271). Taip pat nutarta kartu su už priemonę atsakingomis institucijomis (Aplinkos, Žemės ūkio ir Kultūros ministerijomis) parengti Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijų taikymo tvarką.

Siekiant užtikrinti etninės kultūros sklaidą per visuomenės informavimo priemones, Etninės kultūros globos taryba parengė ir 2004 m. balandžio 21 d. Tarybos posėdyje patvirtino Rekomendacijas radijo ir televizijos transliuotojams dėl etninės kultūros propagavimo (Informaciniai pranešimai, 2004, Nr. 33-346).

Atgavus nepriklausomybę, Lietuva buvo priimta į Tarptautinę folkloro festivalių ir tradicinio meno organizaciją CIOFF (*Council Internacional des Organisations de Festivals de Folklore et d'Arts Traditionnels*) ir 1992 m. įkūrė Nacionalinę CIOFF'o sekciją. Tačiau per pastaruosius keletą metų Lietuva nebevykdė plačiai atstovaujamos Nacionalinės CIOFF'o sekcijos funkcijų ir per ją nebuvo siūliusi Lietuvos atstovų į įvairius folkloro festivalius, nutrūko kontaktai su centrine CIOFF'o būstine. Kadangi nebuvo mokamas narystės mokestis šioje organizacijoje, Lietuvos narystė šioje organizacijoje nutrūko. CIOFF'o prezidentas Kari Bergholm kreipėsi į Etninės kultūros globos tarybą bei į Lietuvos etninės kultūros draugiją, siūlydamas inicijuoti Lietuvos narystės šioje organizacijoje atnaujinimą. Taryba dar 2003 m. pabaigoje raštu informavo Seimą apie Lietuvos narystės CIOFF'o organizacijoje problemas. Kadangi Nacionalinės CIOFF'o sekcijos veikla negalėjo būti tęsiama be reikiamos valstybės paramos, todėl Tarybos vardu pakartotinai buvo kreiptasi į Kultūros ministeriją dėl lėšų skyrimo kasmetiniam Nacionalinės sekcijos narystės mokesčiui ir sekretoriaus funkcijas atliekančio asmens darbui apmokėti. Kultūros ministrė pažadėjo atkūrimo etapu teikti paramą (mokėti Lietuvos narystės CIOFF'o organizacijoje mokestį, 500 dolerių kasmet), tačiau skirti lėšų sekretoriaus etatui išlaikyti atsisakė. Sutarta, kad Lietuvos narystės šioje organizacijoje atkūrimu rūpinsis Lietuvos etninės kultūros draugija.

Alytaus miesto strateginiame vystymo plane iki 2015 m. Dzūkijos regioninės tarybos pirmininko pavaduotojo, Alytaus miesto savivaldybės tarybos nario A. Švirmicko iniciatyva numatyta Alytaus miestą paversti Dzūkijos regiono mokslo ir kultūros centru. Tuo tikslu strateginiame plane numatytos tokios priemonės: pramogų parko „Amatų kaimas“ sukūrimas, Dzūkų dailės galerijos įkūrimas. Dabartiniu metu Alytaus m. tarybos nariams palaikant Dzūkijos regioninės tarybos siūlymus, miesto biudžete numatyta šiems tikslams pasiekti per 30 mln. litų investicijų.

„Amatų kaimo“ Alytuje statybos darbai

Arydo Švirmicko nuotrauka

Siekdama užtikrinti etninės kultūros valstybinės globos koordinavimą, Taryba vykdė išorinį (tarptautinį) ir vidinį bendradarbiavimą su valstybės institucijomis bei visuomeninėmis organizacijomis.

Išorinis bendradarbiavimas buvo vykdomas siekiant panaudoti kitų valstybių patirtį, būdus ir priemones etninės kultūros valstybinei globai užtikrinti bei pristatyti Lietuvos patirtį globojant etninės kultūros reiškinius Lietuvoje.

Tarptautinės konferencijos ir susitikimai su kitų šalių etninės kultūros ekspertais

2004 m. vasario 20 dieną Saldus gimnazijoje (Latvija) vyko tarptautinė konferencija „Lietuvos ir Latvijos išsilavinimo tendencijos kelyje į Europos Sąjungą“, kurioje pranešimą „Etninio identiteto išsaugojimo reikšmė Šiaurės Vakarų Lietuvos švietimo sistemoje“ skaitė Žemaitijos regioninės tarybos narė Milda Ričkutė.

2004 m. birželio 3–6 d. graikų organizacijos „Supreme Council of the Gentile Hellenes“ („Aukščiausioji Graikų Taryba“) kvietimu Tarybos nariai V. Kondratienė ir J. Trinkūnas dalyvavo Atėnuose (Graikijoje) vykusioje konferencijoje „The High Values of the Pre-Christian Ethnic traditions and Religions“ („Ikkriščioniškos kultūros vertybės“), kurioje skaitė pranešimus: V. Kondratienė „Basics of legal protection of ethnic culture in Lithuania and in Europe“ („Etninės kultūros teisinės apsaugos priemonės Lietuvoje ir Europoje“); J. Trinkūnas „Dama – the Central value of the Baltic Culture“ („Lietuviška dama – svarbiausia Baltų kultūros vertybė“). Konferencijoje dalyvavo įvairių pasaulio šalių – Indijos, Anglijos, JAV, Belgijos, Prancūzijos, Rusijos, Italijos, Ispanijos, Lenkijos, Portugalijos, Latvijos, Graikijos valstybių atstovai. Konferencijos dalyvių prašymu buvo pristatyta Tarybos veikla įgyvendinant Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą ir etninės kultūros valstybinę globą vykdančių institucijų veiklos koordinavimą Lietuvoje. Konferencijoje aukštai įvertintos Lietuvos pastangos išsaugoti lietuvių etninę kultūrą bei užtikrinti jos tradicijų plėtrą. Konferencijos dalyviai priėmė rezoliuciją-kreipimąsi į pasaulio valstybių vyriausybes dėl būtinybės teisinėmis priemonėmis apsaugoti kiekvienos tautos etninę kultūrą.

2004 m. gegužės 12–18 d. Tarybos ekspertai V. Čaplikas, V. Kondratienė, D. Urbanavičienė, R. Vasiliauskienė bei kiti delegacijos nariai A. Mitrulevičius (Marijampolės apskrities viršininkas, Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos narys), V. Šliautarytė (Žemės ūkio ministerijos atstovė) ir kiti lankėsi Estijoje bei Švedijoje. Vizito tikslas – susipažinti su Estijos ir Švedijos valstybių patirtimi sprendžiant regioninės politikos, kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros klausimus.

Pirmiausia apsilankyta Estijoje. Susitikime su Tarybos ekspertais Estijos regionų ministras Jaen Ounapuu (Janu Junapu) atkreipė dėmesį į tai, kad dabartiniu metu Estijoje vietoj administracinių rajonų (sovietinio valdymo reliktas) įsteigti kraštai pasižymi intensyvia vietinės kultūros politika, jos reprezentacija tarptautinėje arenoje. Pastebima tai, kad stambių etninių ar istorinių kraštų (kaip mūsų Žemaitija, Aukštaitija ir kt.) tiek dabartinėje, tiek ankstesnėje Estijos istorijos raidoje nebuvo, todėl ben-

dradarbiavimo galimybės su tik 2001 m. Estijoje įsteigtais regionais Lietuvai nėra didelės. Tačiau regioniniai ryšiai su Estija Lietuvai svarbūs tuo, kad koordinuojant veiksmus regioninės politikos srityje galima būtų veiksmingiau įtakoti ES regioninės politikos institucijas ir geriau atstovauti Baltijos šalių interesus šiame lygmenyje.

Susitikimo metu prieita bendros nuomonės, kad, įgyvendinant Europos Sąjungos sutarties 128 straipsnyje įtvirtintus nuostatus dėl kalbų ir kultūrų įvairovės ir regionų identiteto išsaugojimo Europoje, tikslinga formuojant regionus taikyti kompleksinį regionų teritorijos išskyrimo principą. Savitai teritorijai susiformuoti turi įtakos ne tiek ekonominiai veiksniai, kiek gamtos bei žmogaus sukurtas kultūrinis kraštovaizdis, savitos regionų etnokultūrinės tradicijos. Valstybės teritorinė sandara turi būti pritaikyta regionų identiteto išsaugojimui.

Susitikime su Estijos Kultūros ministerijos valstybės sekretore Reet Mikkel pasidalinta Lietuvos patirtimi taikant etninės kultūros teisinės apsaugos priemones. Valstybės sekretorės prašymu Tarybos ekspertai vertino Estijos Kultūros ministerijos parengtą Estijos Respublikos liaudies meno ir folkloro apsaugos įstatymo projektą. Estijos kolegos išreiškė pageidavimą atvykti į Lietuvą ir su Tarybos ekspertais plačiau aptarti etninės kultūros teisinės apsaugos būdus ir priemones bei šiai apsaugai užtikrinti būtiną institucijų sistemą.

Lankymasis Estijoje buvo ypač vaisingas bei sėkmingas, nes Tarybos delegaciją asmeniškai globojo LR ambasadorius Estijos Respublikoje Jo Ekselencija p. Antanas Vinkus. Jam ir ambasados darbuotojams Taryba išreiškia nuoširdžiausią padėką už Etninės kultūros globos tarybos ekspertų solidų ir draugišką priėmimą bei sudarytą galimybę susitikti ir aukščiausiu lygiu aptarti regioninės politikos ir plėtros klausimus su Estijos valstybės Regionų ministru p. Janu Junapu bei pasidalinti Lietuvos patirtimi etninės kultūros teisinės apsaugos srityje su Estijos Respublikos kultūros ministerijos valstybės sekretore p. Reet Mikkel. Buvome sužavėti p. A. Vinkaus profesionalumu ir gebėjimu būti tikru Lietuvos valstybės nacionalinių interesų ir tautos mentalinės politikos reiškėju užsienyje. Ši kilni ambasadoriaus misija – pavyzdys kitiems ir svarus indėlis į Lietuvos diplomatinio darbo praktiką.

Švedijoje lankytasi Stokholme, taip pat Helsinglando regione – Gävle, Söderhamne, Tröne, Narraloje, Järvsö ir Dalarnos regione – Moroje ir Solleröne bei jų apylinkėse. Čia su vietos valdžia ir bendruomenės vadovais nemažai diskutuota regioninės plėtros bei etnokultūrinio paveldo išsaugojimo kaime klausimais.

Skirtingai nei Estija, Švedija turi gilią regionavimo tradicijas. Švedijos regioninės politikos išskirtinis bruožas –

siekis suderinti istorinių kraštų teritorijas su administracine sąranga, išlaikyti senus istorinius kraštų pavadinimus. Švedijoje jaučiamas ryškus valdžios dėmesys vietos bendruomenėms, skatinama jų saviraiška bei pastangos išsaugoti kultūrinį savitumą. Svarbu pastebėti ir tai, kad atsakomybė už regioninės politikos įgyvendinimą Švedijoje tenka *Pramonės, užimtumo ir komunikacijų ministerijai* (Lietuvoje ir Estijoje – *Vidaus reikalų ministerijai*). Šis kompleksinis problemų sprendimo būdas palankiai įtakoja regionų plėtrą, skatina visuomenės aktyvumą. Tarybos ekspertai atkreipė dėmesį į Švedijos regioninės politikos racionalumą. Vertintinas švedų pavyzdys rengiant projektus Europos Sąjungos struktūriniais fondams (pvz., LEADER programos). Valstybė pagal šią programą prioritetą teikia ne ekonomikai, bet krašto kultūriniam savitumui išsaugoti. Ypač daug dėmesio ir finansinės paramos Švedijoje skiriama kaimo vietovių tradicinio kraštovaizdžio ir etnoarchitektūros apsaugai bei vietos bendruomenių veiklai renkant medžiagą apie krašto tradicijas ir papročius.

Švedai atkreipė Lietuvos delegacijos dėmesį į tai, kad Švedijoje regionai buvo sudaryti dar XVII–XVIII a. Nemažai jų išties išsiskiria teritorijos savitumu, tačiau nemažą įtaką regionų formavimuisi praeityje turėjo ir karaliaus administracijos siekis pritaikyti valstybės teritorinę sandarą karaliaus mokesčiai rinkliavai organizuoti. Švedijoje dabar egzistuojantis 21 regionas tik iš dalies atspindi regioninius savitumus. Artimiausioje ateityje ketinama tobulinti Švedijos valstybės teritorinę sandarą ir vietoje 21 regiono

suformuoti 8 regionus, kurių pagrindinis išskyrimo kriterijus būtų XII a. etnografinės regionų ribos, žymenčios etnoarchitektūros, tradicinio kraštovaizdžio ir tradicinių amatų paplitimo ribas. Tai būtų daroma ir tuo tikslu, kad panaudojant ES struktūrinių fondų lėšas būtų galima panaikinti regionuose esančius nevienodus socialinius, ekonominius išsivystymo lygius ir užtikrinti tolygią atskirų valstybės teritorijos dalių plėtrą.

Vizito metu Tarybos nariai lankėsi Stokholme ir susitiko su *Pramonės, užimtumo ir komunikacijos ministerijos valstybės sekretoriumi ir ekspertais bei Žemės, maisto ir prekybos ministerijos Aplinkos ir kaimo vystymo departamento direktoriaus pavaduotoju ir ekspertais*. Susitikimo metu Tarybos nariams buvo pristatyta Švedijos valstybės valdymo sistema ir valstybės institucijų tinklas Švedijos regionuose regioninei politikai vykdyti bei paramai iš ES struktūrinių fondų gauti.

Kalbant apie kaimo kultūrinių tradicijų apsaugą, Švedijos ekspertai pažymėjo, kad šiam tikslui pasiekti žemės ūkio ir kaimo vystymo strategijoje yra numatytas priemonių kompleksas. Švedijos patirtis taikytina ir Lietuvoje, kadangi kompleksinis Lietuvos kaimo problemų sprendimas užtikrintų greitesnę ir efektyvesnę kaimo infrastruktūros pritaikymą vietos gyventojų poreikiams tenkinti bei kaimo kultūrinio savitumo išsaugojimui. Švedijos kaimo plėtros strategijoje etnokultūrinių tradicijų ir paveldo apsaugos priemonės aptariamos specialiai tam skirtame skyriuje, kurio nuostatos leidžia daryti išvadą, kad Švedijos kaimo plėtra nėra paremta vien inovacijomis, priešingai, stengiamasi iš-

Tarybos delegacijos susitikimas Lietuvos Respublikos ambasadoje Taline. Iš kairės: Marijampolės apskrities viršininkas, Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos narys Albinas Mitrulevičius, ambasadorius Antanas Vinkus, delegacijos vadovė Virginija Kondratienė, Dalia Urbanavičienė, Žemaitijos regioninės tarybos narė Marija Striaukienė, Žemės ūkio ministerijos atstovė Viktorija Šliauterytė ir Vygandas Čaplikas

Raas-Vasiliauskienės nuotrauka

laikyti tradicinę kaimo aplinką, o naujovės diegiamos sakiniai ir tik tose regionų teritorijose, kuriose tradicinis gyvenimo būdas ir gamybinė veikla neužtikrina kaimo gyvybingumo.

Tarybos ekspertus sudomino tai, kad kaimo plėtros klausimams spręsti yra įsteigtas departamentas, kurio kompetencijoje yra ne tik žemės ūkis, bet ir aplinkosauga, turizmas, iš dalies ir kaimo kultūros paveldas. Kompleksinis problemų sprendimas kaime leidžia išlaikyti kaimo gyvybingumą ir užtikrinti jo plėtrą.

Švedijos valstybės patirtis regioninės politikos srityje ir šios valstybės veiksmai regionų identiteto išsaugojimo ir tolygios regionų plėtros užtikrinimo srityje yra geras pavyzdys Lietuvai sprendžiant išsienėjusias regioninės politikos ir plėtros problemas mūsų valstybėje.

Tarybos ekspertai, lankydamiesi Švedijoje susipažino su įvairių vietos bendruomenių archyvais, Valstybiniu garso ir vaizdo archyvu, domėtasi jų veiklą reglamentuojančiais teisės aktais. Konstatuota, kad Švedijoje nėra specialaus archyvų veiklą reglamentuojančio įstatymo, Valstybinis garso ir vaizdo archyvas tvarkomas pagal jo veiklą reglamentuojantį teisės aktą, bendruomenės savarankiškai kuria savo archyvus bendradarbiaudamos su centrinėmis mokslo įstaigomis.

Susipažinus su Estijos ir Švedijos regioninės politikos principais bei aplankius Švedijos regionus ir atskiras kaimo vietas šioje valstybėje darytina išvada, kad ypač naudinga Lietuvai yra Švedijos valstybės patirtis, kurios pagrindinis akcentas – Švedijos valstybės identiteto ir kultūrinės savasties, besireiškiančios regioninėje ir kaimo plėtros politikoje, išsaugojimas.

2003 m. pradėti ir toliau vykdomi reguliarūs susitikimai su Suvalkų regioninio kultūros centro ir Bialystoko muziejaus (Lenkija) etninės kultūros specialistais, prista-

tant lenkų liaudies meno parodas Sūduvos krašte (Kaune, Marijampolėje, Zyplių dvare Lukšiuose, Paežerių dvare Vilkaviškyje). Susitikimuose aptartos galimybės aktyvinti ir koordinuoti etninės kultūros veiklą pasienio regionuose, dalyvauti bendruose tarptautiniuose projektuose, pasitelkiant besiribojančių regionų valstybines institucijas ir visuomenines organizacijas.

2004 m. liepos 5 d. susitikime su Suvalkų regioninio kultūros centro direktore Marija Jolanta Lauryn, pavaduotoja Anna Augustinovicz, etnomuzikologu Mirosław Nalaskowski, Bialystoko muziejaus liaudies meno skyriaus vadovu Voiciech Kowalczuk, Lenkijos liaudies meno draugijos Suvalkų skyriaus vadovu Juzef Murawski ir Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugijos Punske vadove Aldona Vaicekauskiene aptarta bendros veiklos perspektyva, ilgalaikės bendradarbiavimo sutarties parengimo galimybė ir poreikis dalyvauti bendruose Lietuvos ir Lenkijos tarptautiniuose etninės kultūros plėtros projektuose.

2004 m. gruodžio 18 d. Suvalkuose (Lenkija) pasirašyta ilgalaikė, daugiašalė „Sutartis dėl Suvalkijos (Sūduvos) ir Suvalkų kraštų regioninės kultūros paveldo globos ir plėtros 2005–2009 metais“. Sutartį pasirašė: iš Lietuvos pusės - Suvalkijos (Sūduvos) regioninės etninės kultūros globos tarybos, Lietuvos tautodailininkų sąjungos Kauno bendrijos, Suvalkijos (Sūduvos) regioninio kultūros centro atstovai; iš Lenkijos pusės: Suvalkų regioninis kultūros centras, Punsko Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugijos, Lenkijos liaudies meno draugijos Suvalkų skyriaus atstovai. Atsižvelgiant į prasidėjusį konstruktyvų bendradarbiavimą, tautodailininkai iš Lenkijos buvo kviečiami dalyvauti Sūduvos krašte rengiamuose kūrybiniuose simpoziumuose. 2004 m. liepos 26 - rugpjūčio 1 d. Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos organizuotame kūrybiniame plenere „Zyplių žiogai“ dalyvavo ir Lenkijos kalviai iš Bialystoko.

Lenkų liaudies meno parodos atidarymas Marijampolėje (2004 07 05). Iš kairės: LR Seimo narys Algis Rimas, Marijampolės savivaldybės meras Vidmantas Brazys, Marijampolės apskrities viršininkas Albinas Mitrulevičius, Lenkijos Polesės vaivadijos direktoriaus pavaduotojas Lech K. Wasilewski, Polesės direktorius Anatol Borowik, tautodailininkas Vidas Cikana, Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugijos pirmininkė punskietė Nastutė Sidarienė, Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos pirmininko pavaduotojas Valentinas Jazerskas

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas

Siekdama spręsti etninės kultūros globos klausimus ir užtikrinti tarpinstitucinį etninės kultūros valstybinės globos koordinavimą, Taryba teikė ekspertines išvadas ir pasiūlymus Lietuvos Respublikos Seimui, Lietuvos Respublikos Vyriausybei bei kitoms valstybės institucijoms. Bendradarbiavo su Aplinkos, Finansų, Kultūros, Švietimo ir mokslo, Ūkio, Vidaus reikalų, Žemės ūkio ministerijomis, Lietuvos Respublikos Seimui ir Vyriausybei atskaitingomis institucijomis – Valstybine lietuvių kalbos komisija, Paminklosaugos komisija, Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondu, Lietuvos radijo ir televizijos taryba, Lietuvos mokslo taryba bei kitomis valstybės ir savivaldybių institucijomis – Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu, Kultūros vertybių apsaugos departamentu, Kultūros paveldo centru, apskritimis ir savivaldybėmis, įvairiomis mokslo ir studijų įstaigomis bei visuomeninėmis organizacijomis.

Daugelis etnografiniuose regionuose kylančių etninės kultūros plėtros problemų buvo sprendžiamos kartu su apskritimis, savivaldybėmis bei visuomeninėmis organizacijomis, organizuojant bendrus renginius, seminarus ir konferencijas. Gvildentos itin aktualios regionams problemos – etnoarchitektūros išsaugojimas ir jos objektų panaudojimas kaimo turizmui vystyti, tradicinių amatų ir verslų gaivinimas regionuose, regionų tradicijų ir papročių klasifikavimo problemos ir galimybės.

2004 m. vasario 5 d. įvyko susitikimas su Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo tarybos pirmininku S. Žvirgždu bei šio fondo direktoriumi M. Karčiausku. Susitikime dalyvavo Tarybos nariai K. Stoškus, V. Kondratienė, J. Rudzinskas ir R. Vėliuvenė. Tartasi dėl lėšų iš Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo už geriausią metų televizijos, radijo laidą arba publikaciją etnokultūrine tema skyrimo. Taryba parengė konkurso nuostatus premijai už geriausią metų televizijos, radijo laidą arba publikaciją etnokultūrine tema.

Vasario 20 d. Tarybos ekspertai susitiko su Lietuvos mokslo tarybos atstovais. Susitikimo metu nagrinėtos galimybės išskirti etnomuzikologiją bei kitas etnokultūrinių tyrimų sritis mokslo šakų ir krypčių klasifikavimo sistemoje, analizuotos problemos, kylančios dėl reikalavimų skelbti etnokultūrinių tyrimų straipsnius tarptautiniuose prestižiniuose leidiniuose, atkreiptas dėmesys į Lietuvos prestižinių leidinių, skirtų etnokultūrinių tyrimų skelbimui, trūkumą bei etnokultūrinių tyrimų rezultatų skelbimo lietuviškai aktualumą, akcentuotos folkloro archyvų, pavaldžių mokslo ir studijų institucijoms, statuso problemos. Susitikimo metu išsiaiškinta, kad įteisinti etnomuzikologija, mitologija kaip atskiras mokslo šakos praktiškai neįmanoma, nes to nenumato ES mokslo šakų klasifikavimo sistema. Sutarta, kad Mokslo taryba parengs Lietuvos Respublikos Vyriausybei išvadą dėl Lietuvos etnomuzikologinių tyrimų centro steigimo Lietuvos muzikos akademijos bei Švietimo ir mokslo ministerijos teikimu.

Vasario 23 d. Tarybos nariai V. Kondratienė ir prof. habil. dr. A. Vyšniauskaitė bei kvietinis Tarybos ekspertas habil. dr. K. Ėringis dalyvavo Aplinkos ministerijos organizuotame tarpinstituciniame pasitarime, kuriame buvo aptariamas „Valstybinės kraštovaizdžio politikos ir jos įgyvendinimo nuostatų“ projektas. Tarybos ekspertai susitikimo dalyviams pristatė savo pastabas ir pasiūlymus dokumento projektui.

Kovo mėn., sprendžiant regioninės plėtros ir teritorinės sandaros tobulinimo problemas, įvyko Vidaus reikalų ministro sudarytos Darbo grupės posėdis. Jame buvo aptarti Tarybos ekspertų dr. V. Čapliko ir prof. P. Kavaliausko parengti Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimo projektai, iš kurių buvo pasirinktas prof. P. Kavaliausko pasiūlytas teritorinės sandaros tobulinimo modelis. Projekte pateikiamos rekomendacijos Lietuvos Respublikos teritorinės sąrangos tobulinimui įvertinant istorinius ir etnokultūrinius veiksnius. Darbo grupė iš 15 asmenų (iš jų 7 delegavo Etninės kultūros globos taryba) savo darbą turėjo baigti 2004 m. kovo 1 d., pateikdama vidaus reikalų ministru siūlymus aukščiau minėtais klausimais. Darbo grupės darbas užsitęsė iki rudens, tačiau prie vieningos nuomonės grupėje neprieita. Tam įtakos turėjo ir laukiami Seimo rinkimai, vadovybės Vidaus reikalų ministerijoje pasikeitimas.

Balandžio 15 d. bendrame Etninės kultūros globos tarybos ir Švietimo ir mokslo ministerijos atstovų pasitarime buvo išreikštas ministerijos pageidavimas dėl Švietimo ir mokslo ministerijos atstovavimo Taryboje, taip pat aptartos dokumento „Etninės kultūros pagrindai“ švietimo įstaigoms rengimo galimybės. Įgyvendinant Švietimo įstatymo 3 straipsnio 4 tikslą „perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus“, būtina parengti dokumentą, konkretizuojantį etninės kultūros pagrindų objektą, kuriuo remiantis mokytojai galėtų pateikti ugdytiniais žinias apie etninę kultūrą. Pasitarimo metu buvo nutarta sudaryti bendrą Tarybos ekspertų bei Švietimo ir mokslo ministerijos darbuotojų darbo grupę, kuri parengtų Etninės kultūros pagrindų bendruosius kvalifikacinius reikalavimus I–IV, V–VIII, IX–XII klasių mokiniams. Šiuo klausimu Taryba surengė du etninės kultūros ekspertų ir mokytojų praktikų pasitarimus. Pedagogai pateikė savo siūlymus dėl etninės kultūros pagrindų turinio skirtingo amžiaus moksleiviams pradinėse, bendrojo lavinimo mokyklose ir gimnazijose.

Balandžio 16 d. Tarybos atstovai dr. P. Kalnius ir V. Kondratienė dalyvavo Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie LRV organizuotame tarpžinybiniame pasitarime, kuriame buvo aptartos suinteresuotų valstybės institucijų pateiktos pastabos ir pasiūlymai dėl Etninės politikos koncepcijos projekto. Posėdyje sutarta, kad Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas atsižvelgs į visas Tarybos pateiktas pastabas ir pasiūlymus ir patikslins koncepcijos pavadinimą bei konkretizuos dokumento objekto taikymo priemonės. Tarybos pateiktiems siūlymams pritarė pasitarime dalyvavusi Kultūros ministerijos atstovė I. Seliukaitė, Vidaus reikalų ministerija savo pritarimą Tarybos ekspertų išvadoms išreiškė raštu.

Gegužės 11 d. Tarybos nariai R. Astrauskas, M. Martinaitis, V. Kondratienė ir K. Stoškus susitiko su Lietuvos radijo ir televizijos tarybos atstovais aptartos etninės kultūros sklaidos problemos Nacionaliniame radijuje ir televizijoje. Tarybos ekspertų nuomone, etninės kultūros sklaidai būtinos ne „šou“ pobūdžio, bet analitinės laidos, kuriose, panaudojant lyginamąjį aspektą, galėtų ir turėtų būti pateikiami Lietuvos ir kitų valstybių kultūros reiškiniai bei komentarai. LRT vadovybė informavo Tarybos atstovus, kad ketinama iš dalies pakeisti laidą „Krašto garbė“, atsakyti laidos „Kultūros namai“, šiek tiek laiko etninei kultūrai ketinama skirti ir TV laidoje „Panorama“. Po susitikimo su Etninės kultūros globos tarybos atstovais LRT taryboje buvo svarstytas programų tinklėlis. M. Martinaitis pasiūlė etninei kultūrai skirtas laidas transliuoti palan-

kiu žiūrovams laiku. Etninės kultūros laidoms nutarta skirti 1 valandą televizijos eterio. Tarybos pateikti siūlymai bei pasiekti susitarimai su LRT nebuvo iš esmės realizuoti, nors galimybės ir būdai, kaip pasiekti pozityvius rezultatus, buvo detalai aptarti, pozicijos šiuo klausimu nesiskyrė.

Siekiant užtikrinti skaidrų pagal Bendrąjį programavimo dokumentą pateiktų projektų vertinimą, Žemės ūkio ministerijai pasiūlius, 2004 m. birželio mėn. Etninės kultūros globos tarybos ekspertai sutiko dalyvauti stebėtojų teisėmis atrankos komitetuose (I komitete – projektai pagal priemones „Kaimo turizmo ir amatų skatinimas“, IV komitete – projektai pagal priemonę „Leader+pobūdžio priemonė“) projektams vertinti.

Spalio 27 d. „Šilo“ pradinės mokyklos direktorės B. Kazlauskienės kvietimu Tarybos pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė, regioninių tarybų nariai V. Jazerskas ir A. Švirnickas dalyvavo mokykloje surengtame pasitarime tema „Mokyklos dabartinė veikla ir perspektyvos“, kuriame kartu su Kauno miesto savivaldybės tarybos atstovais bei mokyklos administracija aptarė galimybes toliau dirbti pagal patvirtintą etninės kultūros programą. Kauno miesto savivaldybės Švietimo ir ugdymo skyriaus vadovai ne kartą siekė nutraukti šios mokyklos veiklą, nors joje ugdymo turinys remiasi lietuvių tautinės kultūros vertybių perėmimu. Šis klausimas pakartotinai Tarybos iniciatyva aptartas su Kauno m. vicemeru K. Kuzminsku.

Kauno „Šilo“ pradinėje mokykloje ugdytiniai plačiai susipažįsta su etnine kultūra

Grazinos Kepėžnikienės nuotrauka

Taryba, vykdydama Vyriausybės patvirtintos Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos įgyvendinimo priemonių 2003-2006 metų plano 1.1 priemonę, sudarė darbo grupę (vadovas prof. habil. dr. J. Bučas) saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijams parengti. Spalio 6 d. Tarybos organizuotame tarpinstituciniame pasitarime pateiktos pastabos ir siūlymai parengtam dokumento projektui. Atsižvelgus į pateiktas pastabas ir pasiūlymus, Taryba 2004 m. spalio 20 d. patvirtino *Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijus* (Žin., 2005, 8-271). Taryba pasiūlė Žemės ūkio ministerijai sudaryti darbo grupę kriterijų taikymo tvarkai parengti. Gruodžio 7 d. šiuo klausimu Žemės ūkio ministerijos inicijuotame pasitarime aptartos šio dokumento gairės.

Lapkričio 10 d. Tarybos pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė ir Dzūkijos regioninės tarybos pirmininko pavaduotojas A. Švirnickas susitiko su *Vilniaus miesto meru A. Zuoku* bei *Kultūros ir meno skyriaus atstovais*. Susitikimo metu pristatyta Tarybos veikla plėtojant etninės kultūros tradicijas regionuose, svarstytos Vilniaus m. savivaldybės ir Tarybos ekspertų bendradarbiavimo galimybės, aptarta etninės kultūros plėtros strategija išsaugant architektūros statinius bei tradicinės kultūros elementus Vilniaus mieste. Svarstyta Vilniaus kaip Lietuvos sostinės ir Dzūkijos regione esančio miesto vaidmuo saugant Dzūkijos ir Lietuvos regioninį savitumą.

Gruodžio 8 d. Tarybos pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė Telšių apskrities viršininko administracijos kvietimu susitiko su *Telšių apskrities viršininko administracijos sekretoriumi V. Vaičekausku*. Susitikimo metu buvo sprendžiami etninės kultūros valstybinės globos Žemaitijos regione klausimai. Kadangi Telšių apskrities viršininko administracija neturi etninę kultūrą kuruojančio specialisto, buvo sutarta, kad Tarybos sekretoriato darbuotojas, dirbantis Žemaitijos regione, padės apskrities viršininko administracijai spręsti išskylančius etninės kultūros globos klausimus, o Telšių apskrities viršininko administracija suteiks Tarybos veiklai vykdyti reikalingas patalpas. V. Kondratienė taip pat dalyvavo Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos posėdyje.

2004 m. kovo 22 d. **Aukštaitijos regioninės tarybos** narė V. Vasiliauskaitė lankėsi Utenos apskrities viršininko administracijoje. Susitikime su *Utenos apskrities Kultūros, sporto ir turizmo departamento vedėja V. Krasauskiene* ir vyr. specialistu G. Gričiumi buvo aptartos etninės kultūros problemos Utenos apskrityje, etninės kultūros projektų finansavimas, svarstytos galimybės sudaryti bendrą (kartu su Panevėžio ir kt. apskritimis) Aukštaitijos etninės kultūros plėtros programą – Utenos apskrityje rūpintis etnografinių kaimų išlikimu, daugiau plėtoti kaimo turizmą, kulinarinį paveldą, Panevėžio apskrityje – ugdyti gyvosios tradicijos tęstinumą.

Balandžio 15 d. Švenčionių Nalšios muziejuje Aukštaitijos regioninės tarybos atstovės V. Vasiliauskaitė ir V. Stanevičienė susitiko su *Švenčionių savivaldybės tarybos Kultūros komiteto nare M. Andrulioniene*, *Švenčionių rajono kultūros skyriaus vedėja D. Vigeliene*, *paminklotvarkininke G. Geniušiene* ir svarstė etninės kultūros objektų – Kretuono, Mėžionių, Modžiūnų, Vidutinės etnografinių kaimų ir šalia jų esančių archeologijos, gamtos, istorijos paminklų, tradicinio kraštovaizdžio pritaikymo, vykdančią ilgalaikę etnografinių kaimų išlikimo programą, galimybes. Analizuotos Mėžionių etnografinio kaimo koplyčių, esančių Lietuvos liaudies buities muziejuje, atstatymo problemos, tradicinių verslų ir amatų etnografiniuose kaimuose plėtojimo ir finansavimo galimybės.

Liepos mėn. į Etninės kultūros globos tarybą kreipėsi Pakruojo gyventojai ir nevyriausybinė organizacijų atstovai, nepatenkinti dėl per didelio VŠĮ „HAV valstybės“ (humoro, alaus ir varnų) projektų finansavimo (per pusantrų metų iš savivaldybės biudžeto šios įstaigos projektams skirta per 81 tūkst. Lt, tuo tarpu etninės kultūros projektams iš viso buvo skirta tik 6 tūkst. Lt). Šį klausimą su *Pakruojo rajono savivaldybės meru J. Juozapavičiumi* ir tarybos nariais aptarė Tarybos sekretoriato specialistė Aukštaitijos regionui V. Vasiliauskaitė. Susitikimo metu taip pat svarstyti etninių vertybių Pakruojo rajone išsaugojimo klausimai bei kultūros projektų finansavimo prioritetai. Ateityje nutarta tolygiai finansuoti pramogines ir prigimtinės kultūros projektus.

Liepos mėn. Aukštaitijos regioninės tarybos narė V. Vasiliauskaitė susitiko su *Anykščių savivaldybės vicemeru S. Obolėvičiumi* aptarti dalinio Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto rengtos etnologinės ekspedicijos Svėdasuose (Anykščių r.) finansavimo galimybes. Šalia kitos medžiagos, ekspedicijos metu buvo rinkti antropologiniai duomenys apie aukštaitiško tapatumo suvokimą Anykščių r. Svėdasų apylinkėje. Ekspedicijos duomenis apibendrinusi dr. S. Matulevičienė rengia straipsnį leidiniui „Aukštaičių identiteto paieškos“.

Spalio 12 d. Aukštaitijos regioninės tarybos atstovai kartu su *Panevėžio miesto savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vedėja L. Krasauskiene* bei *mero patareju kultūrai A. Simėnu* aptarė Etninės kultūros plėtros valstybinės programos Panevėžio mieste sukūrimo ir Etninės kultūros centro įkūrimo Panevėžio mieste galimybes. Susipažinta su Etninės kultūros plėtros valstybinės programos priemonėmis Molėtų, Anykščių, Panevėžio rajonuose.

Dzūkijos regioninės tarybos nariai kartu su *Alytaus apskrities viršininku R. Markausku* svarstė, kaip paskatinti regiono savivaldybes įsitraukti į etnokultūrinių programų bei projektų („Amatų kaimas“, „Tradiciniai amatai XXI a. architektūroje“ ir kt.) įgyvendinimą. Bendradarbiaujant su Dzūkijos regione esančiomis seniūnijomis siekta patikslinti etnografinio regiono ribas bei surinkti informaciją apie etninės kultūros puoselėtojus (kalvius, tautodailininkus ir t.t.) regione.

Dzūkijos regioninės tarybos pirmininko architekto R. Balčiaus pastangomis į Alytaus miesto strateginį veiklos

planą buvo įtrauktos nuostatos, padedančios plėtoti Dzūkijos regioninį savitumą bei užtikrinti etninės kultūros valstybinę globą regione.

Balandžio mėn. Dzūkijos regioninės tarybos narys A. Švirnickas susitiko su Dzūkijos vidurinės mokyklos direktoriumi A. Gaveliu. Aptartas užklausinės veiklos mokykloje organizavimas, siekiant įtraukti moksleivius į etninės kultūros reiškinių puoselėjimą. Numatyta organizuoti tarp-mokyklinius renginius – konkursus etninės kultūros srityje, panaudojant modernias technologijas bei jų teikiamas galimybes. Dzūkijos vidurinė mokykla organizavo Alytaus apskrityje kompiuterinių piešinių konkursą. Mokyklos direktoriui buvo pasiūlyta aktyviau naudoti Dzūkijos (Dainavos) vardą, tuo būdu aktyvinant moksleivių domėjimąsi Dzūkijos regiono praeitimi, tradicijomis ir papročiais.

Mažosios Lietuvos regioninė taryba 2004 m. glaudžiai bendradarbiavo su Pagėgių, Šilutės, Neringos, Jurbarko, Klaipėdos miesto ir rajono savivaldybėmis. Sprendžiant etninės kultūros globos problemas Mažosios Lietuvos regioninės tarybos nariams ypač padėjo *Pagėgių savivaldybės meras K. Komskis* bei *Šilutės savivaldybės vicemerė S. Skutulienė*. Į Tarybos veiklą noriai įsijungė *Jurbarko savivaldybės Viešvilės seniūnas V. Kucinas* bei *Klaipėdos rajono savivaldybės Kultūros skyriaus vedėjas G. Barėikis*. Organizuojant konferencijas didelės paramos, ypač švietėjiškos, Mažosios Lietuvos regioninė taryba sulaukė iš *Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų ir Menų fakultetų darbuotojų*.

Sprendžiant iškilusias etninės kultūros problemas regione, Mažosios Lietuvos regioninės tarybos atstovai ne kartą susitiko su *Tauragės apskrities viršininku A. Beišiu* bei kitais administracijos darbuotojais. A. Beišys pritarė regioninės tarybos ekspertų iniciatyvai Tauragės – Tilžės kelyje ties Lauksargiais pastatyti stogastulpį, žymintį ribą tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos. Aptarti kultūrinių renginių – Tauragės apskrities folkloro ansamblių sueigos ir Rasos (Joninių) šventės ant Rambynų kalno – organizavimo klausimai. Susitikimuose su *Klaipėdos apskrities viršininko administracijos Regioninės plėtros, Socialinių reikalų bei Švietimo ir kultūros departamentų specialistais* kalbėta apie Mažosios Lietuvos regiono etninės kultūros globos tarybos tikslus ir uždavinius bei jų įgyvendinimą, aptartas projekto „Pažink savo kraštą – Mažąją Lietuvą“ vykdymas.

Gegužės mėn. **Suvalkijos (Sūduvos) regioninė taryba** vykdė nuolatinis pasitarimus ir konsultacijas tradicinės medinės architektūros klausimais Liaudies buities muziejuje. Buvo renkama metodinė medžiaga, ieškoma architektų, galinčių atlikti ekspertinį tyrimą ir parengti rekomendacijas naujai statybai, pasižyminčiai regioniniais savitumais.

Liepos 15 d. Liaudies buities muziejuje, įgyvendinant Marijampolės apskrities Kultūros plėtros programą, surengta „Sūduvių diena“.

Rugsėjo 7 d. regioninės tarybos pirmininko pavaduotojas Valentinas Jazerskas susitiko su *Marijampolės savi-*

Regioninės tarybos narys tautodailininkas Vidas Cikana Sūduvos krašto kūrybiniame plenaryje „Zyplių žiogai“, 2004

valdybės Liudvinavo seniūne Danute Lunskiene, Liudvinavo K. Borutos vidurinės mokyklos direktore Nijole Latvaitiene, VšĮ „Marijampolės laisvalaikio ir užimtumo centras“ direktoriumi Kęstučiu Petraška, specialiste Onute Surdokiene, dailininku Kęstučiu Balčiūnu. Susitikimo metu aptartos galimybės 2005 m. gegužės mėnesį organizuoti drožėjų plenerą rašytojo K. Borutos 100-osioms gimimo metinėms įamžinti.

Rugsėjo mėn. 20 d. regioninės tarybos vadovai D. Micutienė ir V. Jazerskas susitiko su Marijampolės savivaldybės meru V. Braziu, Kultūros skyriaus vedėja J. Zakaravičiene, VšĮ „Marijampolės laisvalaikio ir užimtumo centras“ direktoriumi K. Petraška dėl rašytojo K. Borutos atminimo įamžinimo. Susitikimo metu sutarta 2005 m. gegužės mėnesį rašytojo tėviškėje Liudvinave surengti medžio drožėjų plenerą „Mediniai stebuklai“. V. Jazerskas pakviečiamas šio kūrybinio projekto konsultantu.

Spalio mėn. 4 d. regioninės tarybos pirmininko pavaduotojas V. Jazerskas susitiko su Prienų rajono meru Antanu Gustaičiu. Aptarta glaudesnio ir produktyvesnio bendradarbiavimo perspektyva tarp Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos ir Prienų savivaldybės. Sutarta dėl Prienų savivaldybės atstovo delegavimo į Suvalkijos (Sūduvos) regioninę etninės kultūros globos tarybą.

Lapkričio mėn. Marijampolės kolegijoje surengta Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos nario V. Cikanos autorių darbų paroda.

Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos narė, Vilkaiviškio savivaldybės kultūros centro etnografe N. Skinkienė kasmet aktyviai talkina rengiant vieną ryškiausių Sūduvos krašto tradicinių renginių „Švyio šokdinimas“, kuris organizuojamas gruodžio 26 – sausio 6 dienomis.

Žemaitijos regioninės tarybos nariai 2004 m. organizavo susitikimus su *Žemaitijos kolegijos* administracija dėl Muzikos pedagogikos programoje mažinamų etninės kultūros disciplinų (lietuvių tautosakos, folkloro studijos, tautosakos šifravimo) valandų skaičiaus. Taip pat buvo pasidomėta, kodėl Žemaitijos kolegijos reklaminuose lankstinukuose bei kitoje viešai skelbiamoje informacijoje nereklamuojama Etninės raiškos vadybos specializacija Kultūrinės veiklos vadybos programoje (skelbiamos tik dvi specializacijos: 1) teatrinės veiklos vadyba ir 2) choreografinės veiklos vadyba, nors patvirtintos yra visos trys specializacijos). Žemaitijos kolegijos administracijos nuomone, Muzikos pedagogikos rengimo programoje pernelyg daug dėmesio skiriama etninės kultūros disciplinoms, kurios, jų manymu, nėra būtinos rengiamiems muzikos pedagogams. Etninės kultūros disciplinų sąskaita yra didinamos vokalo pagrindų, dirigavimo ir kt. disciplinų valandos (pastarosios disciplinos dubliuojamos su Vokalinės muzikos specializacijos dalykais).

Žemaitijos regioninė taryba nusprendė pakartotinai kreiptis į Žemaitijos kolegijos vadovus dėl etninės kultūros disciplinų koregavimo kolegijoje.

Žemaičių „Alkos“ muziejaus darbuotojams Žemaitijos regioninės tarybos nariai nuolat teikė konsultacijas edukacinių renginių bei ekspedicijų organizavimo klausimais. Žemaitijos nacionalinio parko administra-

cijos prašymu Žemaitijos regioninės tarybos ekspertė M. Ričkutė konsultavo šio parko darbuotojus rengiant Užgavėnių ir Joninių šventes, tiriant Velykų tradicijas. Varnių regioninio parko darbuotojams regioninės tarybos atstovai padėjo gaivinti jomarkų tradiciją Luokės miestelyje. Su Lietuvos tautodailininkų sąjungos Telšių ir Plungės skyriais organizuotos tautodailininkų parodos, „Skudurinės Onutės“ konkursai.

Kiekvienais metais Velykų naktį Salantų bažnyčioje atgyja liaudies meistro telšiečio Adomo Kvaso sukurti Jėzaus Kristaus karsto sargybiniai – „žalnieriai“

Salomėjos Būrnaitaitės nuotrauka

Dalyvavimas konferencijose, seminaruose bei kituose renginiuose

Dalyvaudami konferencijose ir seminaruose Tarybos ekspertai siekė pagilinti visuomenės žinias apie etninės kultūros reiškinius ir regioninių tradicijų savitumus.

2004 m. vasario 26 d. Tarybos nariai V. Kondratienė, J. Trinkūnas bei regioninių tarybų nariai V. Jazerskas ir G. Kimbrienė dalyvavo Lietuvos žemės ūkio rūmų organizuotoje diskusijoje „Lietuvos kaimo identiteto išsaugojimas“. V. Kondratienė skaitė pranešimą „Etninės kultūros objektų panaudojimas kaimo verslumui didinti“. Dalyvių prašymu ji komentavo teisės aktus, kuriais remiantis asmuo gali gauti paramą iš ES struktūrinių fondų. Nurodė šių fondų paramą administruojančias institucijas bei paraiškų finansinei paramai gauti teikimo tvarką. Susitikimo metu svarstyta, kaip panaudojant kaimo etninės kultūros objektus padidinti kaimo verslumą, atgaivinti juose tradicinius amatus.

Vasario 27 d. ELTA Lietuvos naujienų agentūroje surengta Etninės kultūros globos tarybos spaudos konferencija „Regioninė politika ir etnokultūrinis savitumas“, kurioje į žurnalistų klausimus atsakė Tarybos pirmininkas K. Stoškus ir pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė. Spaudos konferencijoje kalbėta apie Lietuvos teritorinę sandarą, regioninės politikos ir plėtros perspektyvas, vertinta Europos valstybių patirtis saugant regionų identitetą. Taryba, atsiliepdama į kai kurių organizacijų ir žiniasklaidos prieštarigus vertinimus, padarė pareiškimą apie etnografinių regionų schemos rengimo bei naudojimosi ja ypatumus. Žurnalistams pristatytas Tarybos ekspertų parengtas „Etnografinių regionų žemėlapis“ ir jo komentaras, kuris sukėlė didelį žurnalistų ir visuomenės susidomėjimą. Konferencijos medžiaga sudomino ir užsienyje leidžiamą lietuvišką spaudą.

Balandžio 14 d. Vidaus reikalų ministerijos ir Etninės kultūros globos tarybos iniciatyva Seimo Konstitucijos salėje surengta konferencija „Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimo problema“. Šios konferencijos organizavimui pritarė Lietuvos Respublikos Seimo valdyba. Pagrindinį pranešimą „Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimas įvertinant istorinius ir etnokultūrinius veiksnius“ perskaitė Tarybos kviestinis ekspertas prof. habil. dr. P. Kavaliauskas. Už konferenciją atsakingų Tarybos narių profesionaliai parinkti pranešėjai leido į regioninės politikos ir plėtros problemas pažvelgti ne tik etnologiniu aspektu. Pranešimuose taip pat pateikta teisinė, ekonominė ir administracinė regionų sudarymo ir plėtros analizė. Apžvelgta kitų valstybių patirtis šioje srityje. Svarbu ir tai, kad minėti pranešimai, Tarybai ir Vidaus reikalų ministerijai sutarus skirti lėšų, išleisti atskiru leidiniu „Lietuvos regioninė politika ir teritorinės sandaros tobulinimas“, kuris išplatintas ne tik konferencijos dalyviams, bet ir Seimo nariams, apskritims ir sa-

vivaldybėms bei regionine plėtra besidomintiems mokslinės visuomenės atstovams. Konferencijoje šalia kitų regioninėje politikoje pripažintų mokslo atstovų pranešimus perskaitė ir Tarybos nariai V. Čaplikas („Regioninio valdymo teritorinės sandaros sukūrimas Baltijos jūros valstybėse, tampančiose Europos Sąjungos narėmis“), P. Kalnietis („Lokaliųjų kultūrų apsauga – alternatyva savivaldos regionų kūrimui“), V. Kondratienė („Lietuvos regioninė politika ir valstybės valdymas Europos patirties kontekste“) ir E. Skarbalius („Regionas kaip istoriškai ir etnografiškai susiformavęs teritorinis vienetas“). Posėdžiui pirmininkavo ir išžanginį žodį tarė K. Stoškus ir Vidaus reikalų ministerijos sekretorius A. Astrauskas. Konferencijos dalyvius pasveikino Seimo pirmininko pavaduotojas A. Skardžius.

Birželio 24–27 d. Neringos savivaldybės vicemero V. Giedraičio kvietimu Tarybos nariai (V. Kondratienė, J. Trinkūnas) bei Žemaitijos regioninės tarybos narė M. Ričkutė (folkloro ansamblio „Insula“ vadovė) dalyvavo Tarptautiniame folkloro festivalyje „Tek saulužė ant maračių“. Sveikinimo žodį festivalio dalyviams tarė Tarybos pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė. Tarybos ekspertai vertino meninį renginio scenarijų, diskutavo dėl naujo muzikinio žanro „folkroko“ naudos

LIETUVOS REGIONINĖ POLITIKA IR TERITORINĖS SANDAROS TOBULINIMAS

pateikiant visuomenei lietuvių liaudies dainas ne autentiška forma.

Rugpjūčio 27–29 d. Tarybos nariai D. Urbanavičienė ir R. Astrauskas bei kviestinis ekspertas R. Ambrazevičius organizavo tarptautinį seminarą, skirtą etninės kultūros paveldo duomenų bazei aptarti. Tai tarptautinės organizacijos ICTM (*International Council for Traditional Music – Tarptautinė tradicinės muzikos taryba*) pogrupio *Study Group on Computer Aided Research* (Kompiuterių taikymo tyrimams studijų grupė) seminarų ciklo dalis. Seminaro metu buvo susipažinta su Norvegijos, Švedijos, Lenkijos, Izraelio bei Lietuvos patirtimi šioje srityje.

Spalio 7 d. Vilniuje surengta Tarptautinė konferencija „*Tradiciniai menai iš vilnos Lietuvoje ir Anglijoje*“, kurioje dalyvavo Suvalkijos regioninės tarybos nariai A. Vandytė, V. Jazerskas ir kviestinė ekspertė dr. I. Nėnienė. Konferencijos dalyviai supažindinti su Norvegijos ir Anglijos tradiciniais amatais ir verslais. Diskutuotos tradicinių amatų ir paslaugų sferos plėtros kaime galimybės kompleksiskai vystant avininkystę Lietuvoje.

2004 m. balandžio 15 d. Švenčionių rajono savivaldybės Paminklotvarkos tarnyba kartu su Nalšios muziejumi surengė konferenciją „*Archeologinių vertybių ir etnografinio paveldo objektų tyrimai, apsauga ir pritaikymas*“, kurioje Aukštaitijos regioninės tarybos narė

V. Vasiliauskaitė skaitė pranešimą „*Etnografinių kaimų apsauga ir išlikimo problemos Aukštaitijoje*“.

Balandžio 27 d. Aukštaitijos regioninė taryba kartu su Panevėžio apskrities turizmo informaciniu centru surengė seminarą „*Etninės kultūros paveldas kaimo turizmo versle*“. Seminaro metu skaityti 7 pranešimai aukštaičių kulinarinio paveldo, etnoarchitektūros, aukštaitiškos sodybos apželdinimo, etninės kultūros paveldo ir kaimo turizmo verslo integravimo klausimais. Aukštaitijos regioninės tarybos atstovė V. Vasiliauskaitė skaitė pranešimą „*Etninės kultūros ir verslo integracijos būtinumas šiuolaikinėje visuomenėje*“.

Gegužės 25 d. Smilgiuose surengtas seminaras „*Sekminių papročiai Aukštaitijoje*“, kuriame skaityti pranešimai apie Sekminių papročius Aukštaitijoje, piemėnų folklorą, per Sekmines naudotus liaudies instrumentus. Seminaro metu demonstruota vaizdo medžiaga apie Sekminių papročius įvairiose Aukštaitijos vietose (Kėdainių, Ukmergės, Panevėžio rajonuose). Pranešimą „*Sekminių papročiai Aukštaitijoje*“ skaitė V. Vasiliauskaitė.

Spalio 15 d. Aukštaitijos regioninė taryba surengė konferenciją „*Aukštaičių identiteto paieškos: praeities paveldas, nūdienos problemos ir ateities perspektyvos*“, kurios metu perskaityta 15 mokslinių pranešimų aktualiais Aukštaitijos istorijos, aukštaičių etnogenezės, etnografijos, folkloro, liaudies meno, aukštaičių tapatumo suvokimo klausimais. Pranešimą „*Aukštaitiškumas lietuviškosios tapatybės kontekste*“ skaitė Tarybos narys dr. P. Kalnias. Konferencijoje iškelta idėja sukurti bendrą Aukštaitijos regiono etninės

Tarptautinio folkloro festivalio „*Tek saulužė ant maračių*“ (Nida, 2004) atidarymas. Dalyvius sveikina Mažosios Lietuvos regioninės tarybos pirmininko pavaduotojas Neringos savivaldybės vicemeras Vyngantas Giedraitis

kultūros politikos strategiją. Konferencijos surengimui pritarė ir ją finansavo Panevėžio ir Utenos apskritys. 2005 m. konferencijos medžiaga bus išleista atskiru leidiniu.

Gegužės 25 d. Bitėnuose, Martyno Jankaus muziejuje Mažosios Lietuvos regioninė taryba kartu su Klaipėdos universitetu surengė teorinę praktinę konferenciją „*Mažosios Lietuvos kultūros atodangos – Rambynas*“. Konferencijoje prisimintos švenčių ant Rambynų kalno tradicijos, istoriniai akcentai. Pranešimus skaitė Mažosios Lietuvos regioninės tarybos nariai prof. dr. R. Sliužinskas „*Tradicinės šventės samprata kultūros antropologijos kontekste*“ ir N. Sliužinskienė „*Tradicinių švenčių rengimo problematika kaimo ir miesto tradicijų sandūroje*“, R. Jokubaitytė pasidalino prisiminimais apie švenčių ant Rambynų kalno organizavimą 1982–1988 m.

Gruodžio 10 d. Klaipėdos universiteto humanitarinių mokslų fakultete įvyko mokslinė konferencija „*Lietuvininkai ir lietuviai. Etninė kultūra*“. Pranešimus skaitė Mažosios Lietuvos regioninės tarybos nariai R. Balsys „*Dėl barstukų ir markopolių kilmės bei funkcijų*“ ir R. Sliužinskas „*Priekulės apylinkių liuteroniškosios giesmės: tradicinių melodijų ypatybės*“.

Gegužės 21 d. Žemaitijos kolegijoje vykusioje konferencijoje „*Aukštojo neuniversitetinio mokslo plėtra: dabartis ir perspektyvos*“ pranešimą „*Etninio identiteto išsaugojimo reikšmė*“ skaitė regioninės tarybos narė Milda Ričkutė.

Spalio 27 d. Žemaitijos regioninė taryba kartu su Telšių kultūros centru organizavo seminarą „*Pažinkime savo krašto apylinkes ir žmones*“, skirtą kultūros ir švietimo darbuotojams. Jame pranešimą „*Etninės kultūros židiniai. Žmogus ir gyvenamoji aplinka*“ skaitė Žemaitijos regioninės tarybos narė Milda Ričkutė.

Lapkričio 5 d. Žemaitijos regioninė taryba kartu su Šilalės švietimo centru surengė seminarą „*Žiemos švenčių specifiška Žemaitijoje*“. Ta pačia tema seminaras 2004 m. lapkričio 25 d. buvo organizuotas ir Telšiuose. Pranešimus tema „*Užgavėnės Žemaitijoje*“ skaitė Žemaitijos regioninės tarybos narė Milda Ričkutė. Taip pat skaityti pranešimai Advento, Kūčių, Kalėdų, Naujųjų Metų ir Trijų Karalių tematika.

Balandžio 6 d. Suvalkijos (Sūduvos) regioninė taryba Marijampolėje surengė seminarą „*Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa*“. Seminaras organizuotas siekiant supažindinti renginio dalyvius su galimybėmis gauti paramą etninės kultūros plėtros projektams. Parengtą programą bei galimybes pasinaudoti struktūrinių fondų parama komentavo Tarybos kviestinis ekspertas, Lietuvos istorijos instituto vyr. mokslo darbuotojas dr. Vytautas Tumėnas ir LŽŪU doc. Alvydas Aleksandravičius.

Balandžio 22 d. Zyplių dvare, Lukšiuose, Suvalkijos (Sūduvos) regioninė taryba, bendradarbiaudama su Tautodailininkų sąjungos Kauno bendrija, VšĮ „Prienu drožėjai“, Šakių rajono tautodailininkų bendrija „Dailius“ bei aktyviai talkinant į etnografinį regioną įeinan-

Festivalio dalyvių žygis prie „*maracių*“ (Nida, 2004)

Reginos Kondraškinės nuotraukos

tiems savivaldybių kultūros skyriams ir centrums, surengė parodą ir seminarą „Sūduvos krašto medžio drožyba, skulptūra ir kryždirbystė“. Pranešimą „Tautodailininkų sąjungos veikla ir perspektyvos Sūduvos krašte“ perskaitė regioninės tarybos narys V. Jazerskas. Kūrinius pirmajai regioninei parodai pateikė ir seminare dalyvavo per penkiasdešimt Sūduvos krašto drožėjų ir kryždirbių.

Gegužės 6 d. regioninės tarybos narys V. Jazerskas dalyvavo Liaudies buities muziejaus organizuotoje konferencijoje „Medinės architektūros paveldo restauravimo problemos“ ir skaitė pranešimą „Regioninės architektūros savitumai, jų išsaugojimo svarba ir galimybės“, ragindamas architektus, restauratorius bendromis pastangomis ruošti rekomendacijas medinei architektūrai, pasižymintys regioniniais savitumais.

Rugsėjo 30 d. Lietuvos žemės ūkio universiteto kvietimu konferencijoje „Traditinių amatų gaivinimo problemos ir perspektyvos regioninės plėtros kontekste“ regioninės tarybos pirmininko pavaduotojas V. Jazerskas skaitė pranešimą „Tradicioniai amatai modernioje visuomenėje“.

Lapkričio 25 d. regioninė taryba surengė teorinį seminarą „Kapsų ir zanavykų tautinis kostiumas“. Seminarą, skirtą regiono savivaldybių kultūros skyrių ir centrų specialistams, folklorinių ansamblių dalyviams ir vadovams, vedė Laima Troškutė (Vytauto Didžiojo Universiteto folklorinio ansamblio vadovė), Asta Vandytė (regioninės tarybos narė), dr. Inga Nėnienė ir Zigmas Kalesinskas (Vilkijos aukštesniosios liaudies amatų mokyklos vadovas). Seminare demonstruoti L. Proškutės vadovaujamo folklorinio ansamblio kostiumai ir eksponatai iš Marijampolės krašto muziejaus fondų.

XVIII–XIXa. pr. Mažosios Lietuvos moters kostiumas–jaunamartė su kyku, atkurtas D. ir Z. Kalesinskių aukštesniojoje liaudies amatų mokykloje, Vilkija (Kauno r.)

Romualdo Požėskio nuotrauka

Bendradarbiavimas su visuomeninėmis organizacijomis

Buvo rengiami bendri seminarai, konferencijos, kiti renginiai, skaityti pranešimai. Regioninių etninės kultūros globos tarybų iniciatyva regionuose surengta nemažai renginių, kurių metu visuomenei buvo teikiamos žinios apie etnokultūrinių tradicijų regioninius savitumus, etninės kultūros raiškos nūdienos sąlygomis formas.

2004 m. gegužės 21 d. drauge su Lietuvių tautinės kultūros forumu Mokslų akademijos salėje surengta Lietuvių tautinės kultūros forumo organizuota konferencija, kurioje pranešimus skaitė Tarybos nariai V. Kondratienė „Valstybinė lietuvių tautinės kultūros globa: iliuzija ar tikrovė?“, J. Trinkūnas „Romuvos vaidmuo lietuvių tautinės kultūros puoselėjime“ ir D. Urbanavičienė „Kuo būsime Europos Sąjungoje: lietuvių tauta, tautinė mažuma ar pasaulio piliečiai“, Aukštaitijos regioninės tarybos narys J. Vaiškūnas „Etninės kultūros sklaidos problemos Lietuvos valstybinių švietimo ir žiniasklaidos institucijų veikloje“.

Liepos 20 d. Tarybos atstovai dalyvavo Lietuvos verslo darbdavių konfederacijos organizuotoje konferencijoje „Nacionalinio paveldo produktų išsaugojimo problemos ES ekonomijoje“, kurioje pranešimą skaitė Tarybos narys V. Čaplikas „Nacionalinio paveldo produkto plėtros skatinimas Europos Sąjungos regioninės politikos priemonėmis“.

Aukštaitijos regioninė taryba, siekdama spręsti etninės kultūros ugdymo problemas, padėjo Pasvalio etnokultūros klubui „Piliakalnis“ parengti projektą, skirtą vaikų etninei stovyklai surengti.

Ši taryba glaudžiai bendradarbiavo su Žiemgalos draugija – birželio mėn. dalyvauta tradicinėje Žiemgalos šventėje Pakruojo dvare. 2004 m. Aukštaitijos regioninės tarybos narių iniciatyva buvo įkurtas Žiemgalos draugijos skyrius Panevėžyje, Aukštaitijos regioninės tarybos nario E. Vasiliausko iniciatyva įkurta Žiemgalos aukštaičių draugija Joniškėje, numatytas bendradarbiavimas su Žiemgalos leidykla.

Žiemgalos, Sėlos draugijos, Aukštaičių akademija teikė informaciją apie etninio pobūdžio veiklą: ekspedicijas, šventes, leidinius. Aukštaitijos regioninės tarybos nariai rinko medžiagą Lietuvai pagražinti draugijai apie Panevėžio apskrityje esančius etnoarchitektūros objektus, jų būklę bei restauravimo ir finansines galimybes.

Rugsėjo mėn. Aukštaitijos regioninės tarybos ir Sėlos draugijos narys A. Svidinskas, puoselėdamas aukštaičių tarmę, surengė tarmiškos poezijos šventes Kauno ir Zarasų rajonuose.

Aktyvi Aukštaitijos regioninės tarybos ir Nalšios kultūros fondo narė V. Stanevičienė rinko medžiagą ir išleido leidinius apie Švenčionių rajono etnografinius Mėžiūnių ir Vidutinės kaimus.

Aukštaitijos regioninės tarybos narė V. Vasiliauskaitė padėjo rengti Lietuvių kalbos draugijos Panevė-

žio skyriaus leidinį „Panevėžio krašto tautosaka“, kartu su Panevėžio miesto žygeivių klubu ir Ramuvų sąjungos Panevėžio skyriumi padėjo rengti Rasų šventę ant Gordų piliakalnio.

Balandžio 22 – 23 dienomis Aukštaitijos regioninės tarybos narys J. Vaiškūnas kartu su Ramuvų sąjunga surengė respublikinę Jorės šventę Kulionyse (Molėtų r.).

Lietuvos valstybės dienos proga 2004 m. liepos 5 - 9 dienomis Aukštaitijos regioninės tarybos narys J. Vitkūnas Kernavėje surengė tarptautinį projektą „Gyvosios archeologijos dienos“.

Lapkričio 27 d. Kupiškėje vyko tradicinis seserų Glemžaičių konkursas, kuriame autentišką, savo pačių surinktą ir gimtąją tarmę perteiktą medžiagą Advento tema pateikė Aukštaitijos folkloro kolektyvai: „Subatėla“ (Subačius), „Kupkėmis“ (Kupiškis), Kuparas“ (Joniškis), „Salamiestis“ (Kupiškio r.), „Rags“ (Pasvalys), „Siaudela“ (Biržai), „Jorija“ (Kėdainiai), „Ringis“ (Panevėžio r.). Renginio tikslas – siekti repertuaro ir atlikimo autentiškumo, populiarinti ne tik muzikinį, bet ir pasakojamąjį folklorą. Seserų Glemžaičių prizas šįmet iškeliauo į Kėdainius.

Mažosios Lietuvos regioninė taryba kartu su Šilutės ūkininkų draugija 2004 m. vasario 28 d. surengė pamario kaimo moterų sueigą „Branginkime savo papročius, dorovę ir moralę“.

Regioninės tarybos narė R. Jokubaitytė organizavo regioninę konferenciją „Į Europą su savo kraičiu“, kuri įvyko 2004 m. kovo 26 d. Renginio tikslas – paskatinti jaunimą domėtis savo krašto istorija, tradicijomis, papročiais, materialiniu ir dvasiniu paveldu.

Gegužės 1 d. Švietimo ir mokslo ministerijoje vyko tarpregioninės varžytuvės „Į Europą su savo kraičiu“, kurias organizavo „Tėviškės pažinimo fondas“ ir laikraštis „Gimtinė“. Renginyje skirtas Lietuvos įstojimui į Europos Sąjungą. Į šį renginį buvo kviečiamos komandos iš 4 Lietuvos regionų. Etninės kultūros globos tarybos specialistės Mažosios Lietuvos regionui R. Jokubaitytės dėka į varžytuves atvyko ir penktoji komanda iš Mažosios Lietuvos. Ši regioną atstovavo Šilutės I-os gimnazijos komanda, kuri tarp 5 regionų buvo pripažinta geriausia ir įvertinta pirma vieta.

Birželio 19 d. Rusnėje įvyko Lietuvos bendruomenių sąskrydis. Šį renginį Mažosios Lietuvos regioninė taryba organizavo kartu su Lietuvos ūkininkų draugija. Sąskrydžio dalyviams papasakota apie Mažosios Lietuvos tradicinio kraštovaizdžio, papročių, dainų ir šokių bei įvairių amžių tautinių rūbų ypatumus.

Birželio 23 d. regioninės tarybos nariai R. Jokubaitytė, G. Kimbrienė, V. Kondratienė, G. Skipitienė, S. Skutlienė, J. ir I. Trinkūnai aktyviai dalyvavo rengiant Rasos (Joninių) šventę ant Rambyno kalno. Renginio tikslas – atgaivinti užmirštas Rasos (Joninių) šventės tradicijas. J. ir I. Trinkūnai parengė šventės scenarijų, kuris pateiktas Pagėgių savivaldybei ir ne kartą svarstytas kartu su Šilutės ir Pagėgių savivaldybės vadovais, tačiau rengiant šventę jos organizatoriai tik iš dalies įgyvendino Tarybos ekspertų parengtą šventės projektą.

Liepos 6 d. Mažosios Lietuvos regioninės tarybos nario Švėkšnos seniūno A. Šepučio iniciatyva Švėkšnos seniūnijoje Žagatpurvių kaime atidengtas stogastulpis, žymintis ribą tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos. Tai ne tik informacinis statinys, poilsio aikštelė, bet ir istorinis praeities akcentas, simbolizuojantis Mažosios Lietuvos krašto istorinę praeitį.

Suvalkijos (Sūduvos) regioninė taryba 2004 m. vasario 19 d. organizavo susitikimą su Marijampolės rajono tautodailininkais ir amatininkais. Susitikimo dalyviai buvo supažindinti su regioninės tarybos veikla ir planais, regione organizuojamomis parodomis bei se-

minarais ir pakviesti aktyviau įsijungti į bendrą darbą puoselėjant etninės kultūros tradicijas regione.

Regioninės tarybos narių Marijampolės apskrities viršininko A. Mitrulevičiaus ir šios apskrities viršininko administracijos darbuotojos D. Micutienės dėka apskritis finansavo 19 ryškiausių regioninių etninės kultūros projektų. Paremtas ir Suvalkijos (Sūduvos) kraštui reikšmingas etninės kultūros leidinys „Suvalkija“, kurio leidėjas Z. Šileris yra regioninės tarybos narys. Šiame leidinyje 2004 m. publikuoti Tarybos narių prof. A. Vyšniauskaitės, dr. P. Kalniaus straipsniai ir konferencijos „Sūduvos (Suvalkijos) etnografinis regionas: ištakos, dabartis ir perspektyvos“ pranešimai.

Kovo 7 d. Kazlų Rūdoje regioninės tarybos narė V. Filipova organizavo renginį „Sūduvos krašto kulinariinis paveldas“.

Nuo gegužės mėn., bendradarbiaujant su Lietuvos tautodailininkų sąjunga ir Lenkijos liaudies meno draugija, Sūduvos regione (Kaune, Marijampolėje, Zyplių dvare, Paežerių dvare) surengtos keturios lenkų liaudies meno parodos ir jų pristatymai visuomenei. Pradedant Zyplių dvaru rugsėjo mėnesį, vykdant šią liaudies dailės ir tradicinių amatų pristatymo pro-

Šilutės kultūros ir pramogų centro folkloro ansamblio „Verdainė“ vadovė Regina Jokubaitytė su jaunaisiais ansambliciais Rasos šventėje ant Rambyno kalno, 2004

Eugenijaus Škipičio nuotrauka

gramą, po Sūduvos regioną keliavo šiuolaikinės lietuvių tautodailės paroda.

Liepos 26 - rugpjūčio 1 d. Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos narys V. Jazerskas surengė konsultacijas kūrybinio plenero „Zyplių žiogai“ organizatoriams ir plenero dalyviams ir supažindino juos su kraitinių kuparų polichromijos ir kaustymo tradicijomis.

Gruodžio mėn. Vilkaviškio kultūros centre, regioninės tarybos narė N. Skinkienė surengė konferenciją „Amatų dienos“, kurioje tradicinius amatus demonstravo Sūduvos krašto amatininkai ir tautodailininkai.

Žemaičių regioninei tarybai bendradarbiaujant su Žemaičių kultūros draugija 2004 m. liepos 10 d. ant Medvėgalio piliakalnio surengta „Žemaičių sueiga“, skirta Lietuvos vardo paminėjimo 1000-mečiui.

Rugpjūčio 7 d. ant Vembūtų piliakalnio (Varnių regioninis parkas) surengta IV Didžioji žemaičių talka, kur Žemaitijos regioninės tarybos nariai kartu su Šiaulių gamtos ir kultūros paveldo apsaugos klubo „Aukuras“ nariais organizavo VII gyvosios istorijos puoselėtojų seminarą-stovyklą „Gyvoji istorija 2004. Vykinto miestas“, kurioje pranešimus skaitė regioninės tarybos

pirmininkas Stasys Kasparavičius ir pirmininko pavaduotojas Vacys Vaivada.

Siekiant padėti jauniems specialistams rinkti krašto tautosaką, Žemaitijos regioninės tarybos nariai kartu su Žemaičių etnoso bendrija „Insula“ rugpjūčio 1–10 dienomis organizavo ekspediciją į Žemaičių Naumiesčio apylinkes.

Siekiant atgaivinti Velykų nakties liaudiškąsias tradicijas bažnyčioje, Kretingos „Kaukučio“ teatro režisierius A. Verbutas, padedant Žemaitijos regioninei tarybai, rugsėjo 8–10 dienomis organizavo X kamerinių teatrų festivalį „Kaukutis“, kurio metu surengta pažintinė išvyka „Lėlių keliais“ į Kalnlio ir Latvelių kaimų bei Salantų bažnyčias, siekiant supažindinti renginio dalyvius su Velykų tradicija (jos metu vietiniai gyventojai „žalnierius“ – medines lėles Velykų naktį tebestato prie Kristaus karsto).

Žemaitijos regioninė taryba glaudžiai bendradarbiauvo su lėlių teatro ištakas Žemaitijoje tyrinėjanti Klaipėdos universiteto teatrologe Salomėja Burneikaite, kuri, padedant Žemaitijos regioninei tarybai, spalio 29 d. Klaipėdos universitete organizavo mokslinę konferenciją „Lietuvos lėlių teatras: nuo ištakų iki mokyklos“.

Liaudies meistras Bronius Žymantas (Kretinga) su savo naujai restauruotais „muzikantais“

Salomėjos Burneikaite's nuotrauka

Tarybos posėdžiai

2004 m. įvyko 8 Tarybos posėdžiai, taip pat Tarybos padaliniai – Aukštaitijos regioninė taryba surengė 4, Dzūkijos (Dainavos) regioninė taryba – 4, Mažosios Lietuvos regioninė taryba – 3 posėdžius ir 1 pasitarimą, Suvalkijos (Sūduvos) regioninė taryba – 3 posėdžius ir 2 pasitarimus, Žemaitijos regioninė taryba – 2 posėdžius.

2004 m. sausio 21 d. Tarybos posėdyje kviestinis ekspertas Vilniaus universiteto Bendrosios geografijos katedros vedėjas prof. habil. dr. P. Kavaliauskas pristatė Lietuvos Respublikos teritorinių vienetų sistemos tobulinimo projekto 2 variantus. Pirmas variantas – NUTS-2 lygyje išskirti 3 regionus – Vakarų, Rytų ir Vidurio Lietuvos, o žemesniame lygyje išskirti subregionus: Vakarų Lietuvoje – Žemaitiją bei Mažąją Lietuvą, Rytų Lietuvoje – Dainavą bei Aukštaitiją ir Vidurio Lietuvoje – Sūduvą bei likusią Aukštaitiją. Antras variantas – remiantis istoriniais etnokultūriniais veiksniais administracinėms funkcijoms vykdyti sudaryti 5 regionus – Aukštaitijos, Dzūkijos, Mažosios Lietuvos, Suvalkijos, Žemaitijos – iškeliant juos į NUTS-2 lygį. Jo nuomone, derėtų laikyti Europos statistinių teritorinių vienetų sistemos NUTS, kuri yra penkių lygių. Nutarta pritarti prof. P. Kavaliausko pasiūlytam Antram variantui ir parengtą projektą pateikti svarstyti Vidaus reikalų ministerijos Darbo grupei regioninės plėtros klausimams nagrinėti. Kadangi dėl teritorinių vienetų sistemos tobulinimo iškyla daug klausimų, Taryba nutarė šiuo klausimu surengti konferenciją Seime.

I. Čepienei atsistatydinus iš Švietimo ir mokslo komisijos pirmininkės pareigų, Taryba patvirtino naują šios komisijos pirmininką R. Astrauską.

Posėdyje aptarti Tarybos užsakymu atlikti švietimo įstaigų anketinės apklausos duomenys – siekta išaiškinti etninės kultūros krypties mokymo įstaigų tinklą. Gautus atsakymus buvo sunku apibendrinti, kadangi anketos užpildytos neatsakingai, kai kurių regionų švietimo įstaigos iš viso nepateikė duomenų. Taryba paragino regionines tarybas patikslinti į anketas atsakiusių įstaigų pateiktus duomenis ir įpareigojo Švietimo ir mokslo komisijos pirmininką R. Astrauską parengti Tarybai išsamią ataskaitą šiuo klausimu.

Sudarant 2004 m. Tarybos darbo planą, pateiktas siūlymas Tarybai leisti ne tik informacinio pobūdžio leidinį „Etninė kultūra“, bet ir Tarybos organizuojamų konferencijų, seminarų medžiagą. Akcentuota, kad, rengiant tiek Tarybos, tiek ekspertų komisijų veiklos planus, būtina daugiau dėmesio skirti ekspertiniam darbui, etninės kultūros valstybinės globos problemų analizei. Posėdyje pritarta Tarybos sekretoriato vadovės V. Kondratienės pateiktam 2004 m. biudžeto sąmatos projektui. V. Kondratienė taip pat informavo Tarybos narius, kad Seimui skyrus papildomai lėšų padidintas darbo užmokesčio fondas, tad galima įsteigti vietoje 0,5 etato po 1 etatą kiekviename Lietuvos etnografiniame regione.

Bendru sutarimu patvirtinti Tarybos sekretoriato struktūra ir etatų sąrašas. Pagal šį nutarimą Tarybos sekretoriato nustatyta 10 etatų: po vieną etatą 5 regionams ir penki etatai centrinėje Tarybos administracijoje.

Vasario 18 d. Taryba patvirtino 2004 metų Tarybos ir ekspertų komisijų veiklos planus.

Taryba pavedė M. Martinaičiui, pasitelkus kitus Tarybos ekspertus, išnagrinėti Vyriausybės priimtus Nacionalinių ir J. Basanavičiaus premijų nuostatus ir pateikti šiuo klausimu Tarybai savo išvadas ir pasiūlymus.

Posėdžio metu aptartas pakartotinas CIOFF'o organizacijos kreipimasis į Etninės kultūros globos tarybą dėl Lietuvos narystės CIOFF'o organizacijoje problemos. Tarybos pirmininko pavaduotoja D. Urbanavičienė konstatavo, kad Nacionalinės CIOFF'o sekcijos veikla nebus sėkminga be reikiamos valstybės paramos, todėl Tarybos vardu buvo nutarta kreiptis į Kultūros ministrę R. Žakaitienę dėl lėšų skyrimo kasmetiniam Nacionalinės sekcijos nario mokesčiui ir sekretoriaus funkcijas atliekančio asmens darbui apmokėti.

Kovo 17 d. patvirtinta Tarybos Ekspertų komisijų personalinės sudėties ir šių komisijų pirmininkai.

Taryba svarstė Darbo grupės parengtus pasiūlymus dėl etninės kultūros paveldo archyvų teisinio statuso bei specializuotų archyvų steigimo galimybes. Tarybos pirmininkas informavo Tarybos narius apie įvykusį Etninės kultūros globos tarybos ir Lietuvos mokslo tarybos vadovų susitikimą.

Svarstyti M. Martinaičio pateikti siūlymai dėl Lietuvos nacionalinės J. Basanavičiaus premijos nuostatų bei Lietuvos nacionalinės J. Basanavičiaus premijos komiteto nuostatų. Aptartas įstaigų, kurių atstovai sudarytų premijuojamų asmenų atrankos komitetą, sąrašas. Svarstyta, ar papildomai į komiteto narių sąrašą reikia įtraukti Lietuvių katalikų mokslo akademiją (už balsavo 8, prieš - 3, tad pasiūlymui pritarta), ar būtina įtraukti Lietuvos liaudies kultūros centrą (už balsavo 6, prieš - 0, susilaikė - 6, tad pasiūlymui nepritarta), ar reikia išbraukti iš komiteto sudėties ministerijas (už balsavo 6, prieš - 3, susilaikė - 3, tad pasiūlymui nepritarta). Nutarta premijos ir komiteto nuostatų projektus, atsižvelgus į Tarybos narių pastabas ir pasiūlymus, tvirtinti kitame Tarybos posėdyje.

Svarstyta Tarybos ataskaitos rengimo eiga. Tarybos pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė informavo, kad Tarybos veiklos ataskaita rengiama remiantis Tarybos strateginiu veiklos planu. Ji išsakė pastabas dėl ekspertų komisijų pateiktų ataskaitų – jose nėra pateikiama pro-

bleminė etninės kultūros valstybinės globos analizė, neakcentuojami etninės kultūros problemų sprendimo būdai.

J. Trinkūnas informavo Tarybos narius apie Žiniasklaidos ekspertų komisijos posėdį, kuriame su lietuvių animatoriais aptartos animacinių filmų etnokultūrinė tematika kūrimo ir platinimo problemos. Taryba nutarė surengti susitikimą su Lietuvos kino studijos savininkais bei kitomis atsakingomis už šią sritį institucijomis ir aptarti filmų autorių teisių dalinio perleidimo autoriams klausimą. Taryba įpareigojo Žiniasklaidos komisiją parengti Rekomendacijas LRT skirti eterio laiką etnokultūrinės tematikos animacijai. Taip pat nutarta organizuoti susitikimą su Švietimo ir mokslo ministerija ir apsvaistyti tokių filmų platinimo mokyklose galimybes.

Balandžio 21 d. Tarybos nariams pristatytas Tarybos ekspertų (V. Jazersko, V. Mikailionio ir A. Švirmiciko) parengtas pažymos „Kaimo turizmo ir amatų skatinimas“ projektas. Projektas parengtas vadovaujantis Lietuvos 2004-2006 metų Bendrojo programavimo do-

kumento (BPD) Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioritetu priemonių nuostatomis. Pažymos tikslas – remti tradicinių amatų ir verslų gaivinimo projektus. Taryba bendru sutarimu patvirtino parengtą pažymos formą.

Posėdyje buvo pritarta J. Basanavičiaus premijos nuostatų pakeitimo projektui, kurį nutarta teikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei bei prašyti Ministro Pirmininko patarėjo V. Kavaliausko surengti šiuo klausimu Tarybos ekspertų ir Premjero A. Brazausko susitikimą.

Patvirtinta 2003 metų Tarybos veiklos ataskaita.

Siekiant užtikrinti etninės kultūros sklaidą per visuomenės informavimo priemones, Etninės kultūros globos taryba parengė ir patvirtino Rekomendacijas radijo ir televizijos transliuotojams dėl etninės kultūros propagavimo. Rekomendacijų projektą parengė ir Tarybai pristatė R. Vėliuvenė. Nutarta, atsižvelgus į kitų Tarybos narių pateiktas pastabas ir pasiūlymus, rekomendacijas paskelbti „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“. Siekdamą populiarinti etnokultūrinių laidų rengimą, Taryba pritarė K. Stoškaus ir R. Vėliu-

Sūduvos krašto kūriniame plenero „Zyplių žiogai (2004) savo meistriskumą tobulino ir Lenkijos kalviai iš Bialystoko Romuald Muszynski bei Marek Kozak

Edmundo Kaimo nuotrauka

vienės siūlymui kartu su Valstybine radijo ir televizijos komisija surengti geriausios etninės kultūros laidos konkursą.

Gegužės 26 d. Taryba patvirtino „Tradicionių amatų ir verslų sąrašą“, kurio pirminį variantą parengė V. Mikailionis. Atsižvelgdamas į kitų Tarybos ekspertų V. Jazersko, P. Kalniaus, V. Kondratienės, A. Švirnicko pastabas ir pasiūlymus, galutinį dokumento projektą parengė ir pateiktą medžiagą susistemino Tarybos pirmininkas K. Stoškus. Projekte pateikta tradicinių amatų ir verslų klasifikavimo sistema, kurios reikšmė tradicinių amatų gaivinimui kaime yra labai didelė ir turėtų būti visokeriopa valstybės remiama.

Posėdžio metu aptarta paramos teikimo siekiantiems dalyvauti ES struktūrinių fondų programose problema. Konstatuota, kad vangiai rengiami etnokultūriniai projektai, kadangi trūksta informacijos apie pačius fondus, paraiškų formas bei finansavimą. Taryba pavedė Tarybos sekretoriato vadovui pateikti informaciją apie ES struktūrinių fondų panaudojimo etninės kultūros projektams galimybes.

Tarybos pirmininko pavaduotoja D. Urbanavičienė supažindino Tarybos narius su Lietuvių tautinės kultūros forumo, vykusio 2004 m. gegužės 21 d., priimtais sprendimais ir rezoliucijomis. Ji informavo, kad Forumo organizuotuose renginiuose buvo aptarta etninės kultūros globos būklė, akcentuotas nepakankamas LRT dėmesys etninės kultūros sklaidai.

Išklaudyta Tarybos narių (V. Kondratienės, R. Vasičiauskienės ir D. Urbanavičienės) ataskaita apie komandiruotę į Estiją ir Švediją. Kadangi vizito tikslas buvo susipažinti su Estijos ir Švedijos valstybių patirtimi sprendžiant regioninės politikos, kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros klausimus, todėl Tarybos narių dėmesys krypo į tai, kaip šiose valstybėse sprendžiami minėti klausimai. Nutarta, kad Tarybos ekspertai V. Čaplikas ir D. Urbanavičienė pateiks ekspertines išvadas ir siūlymus, kaip pritaikyti Švedijos valstybės patirtį Lietuvoje.

Posėdyje taip pat aptarti susitikimo su Lietuvos radijo ir televizijos taryba rezultatai.

Liepos 7 d. aptartas Tarybos veiklos plano priemonių įgyvendinimas. Tarybos pirmininkas K. Stoškus paragino Tarybos narius bei ekspertų komisijų pirmininkus laikytis Tarybos darbo plane nustatytų priemonių įgyvendinimo grafiko.

I. Čepienė pristatė Etninės kultūros krypties švietimo įstaigų anketinės apklausos rezultatus. Jos nuomone, Švietimo ir mokslo ministerijai siūlytina patvirtinti veiksmų planą, numatant jame konkrečias priemones, padedančias užtikrinti etninės kultūros vertybių pertekimą ugdymo procese. Ministerija turėtų apsvarstyti etninės kultūros ugdytojų kvalifikacijos kėlimo bendruosius reikalavimus. Taryba pritarė pateiktoms išvadoms ir pavedė R. Astrauskui rugsėjo mėnesį Tarybos posėdžiui parengti siūlymus, kuriuose atsispindėtų sociologinio tyrimo rezultatai bei I. Čepienės pateiktus išvados ir pasiūlymai Švietimo ir mokslo ministerijai.

Tarybos posėdyje pristatyta Tarybos sekretoriato parengta informacija apie Europos Sąjungos struktūrinius fondus, kitus Lietuvos ir užsienio fondus, remiančius etninės kultūros projektus.

J. Trinkūnas informavo Tarybos narius apie komandiruotę į Graikiją bei dalyvavimą Atėnuose vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Ikkrikščioniškos kultūros vertybės“. Konferencijoje nagrinėtos ne tik seniausių kultūrų bei išlikusių tradicijų archajiškiausi pavyzdžiai, bet ir būdai bei priemonės joms išlaikyti.

Taryba svarstė galimybes 2005 arba 2006 m. gegužės-birželio mėnesiais kartu su Šiaurės šalių atstovais surengti tarptautinę konferenciją „Baltijos ir Šiaurės šalių tautų identitetas ir eurointegraciniai procesai“. Siūlymui pritarta.

Spalio 20 d., pasibaigus Tarybos narių kadencijai, pristatyta naujos kadencijos Taryba.

Posėdyje patvirtintas dokumentas „Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijai“, kurį Tarybos ekspertai, vadovaujami prof. habil. dr. J. Bučo, parengė vykdant Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 1171 patvirtintos Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos įgyvendinimo priemonių 2003-2006 metų plano 1.1 priemonę. Nutarta kartu su Aplinkos, Žemės ūkio ir Kultūros ministerijomis parengti Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijų taikymo tvarką.

Taryba pritarė Socialinių tyrimų instituto siūlymui dalyvauti šio instituto organizuojamame sociologiniame „Lietuvos gyventojų socialinės struktūros tyrime“, į kurią siūloma įtraukti ir su etninės kultūros problematika susijusius klausimus, siekiant išsiaiškinti gyventojų požiūrį į etninę kultūrą bei tradicijų plėtrą. Tarybos pirmininko pavaduotojas J. Rudzinskas pasiūlė tyrimo anketoje pateiktus klausimus apsvarstyti Etninės kultūros gyvosios tradicijos komisijos posėdyje. Tarybos nariai pritarė tyrimo reikalingumui. Tyrimas turėtų padėti nustatyti gyventojų požiūrį į etninę kultūrą kitimo tendencijas. Taryba nutarė pagal finansines galimybes prisidėti prie šio tyrimo finansavimo. Posėdyje išklaudyta Tarybos pirmininko K. Stoškaus ataskaita už praėjusius 2002-2004 m., taip pat organizuoti naujo Tarybos pirmininko rinkimai. Etninės kultūros globos tarybos pirmininku iš dviejų pasiūlytų kandidatų (L. Klimkos ir K. Stoškaus) išrinktas K. Stoškus.

Lapkričio 3 d. pateikta Socialinių tyrimų instituto parengta „Lietuvos gyventojų socialinės struktūros tyrimo“ programa, kuri pataisyta pagal Tarybos narių pateiktas pastabas ir pasiūlymus, bei anketinis klausimynas, skirtas etninės kultūros kitimo tendencijoms nustatyti. Medžiagą Tarybos posėdyje pristatė Socialinių tyrimų instituto atstovė sociologė I. Trinkūnienė. V. Kondratienė informavo Tarybos narius apie šio tyrimo finansavimo galimybes: kadangi šis tyrimas nebuvo planuotas šioms metams, todėl lėšos gali būti jam skirtos tik susidarius metų gale lėšų ekonomijai. Taryba nutarė prašyti administracijos sudaryti sutartį sociologiniam tyrimui atlikti, jei susidarys 2004 metams Tarybai skirtų lėšų ekonomija.

Posėdyje aptarti 2004 m. lapkričio 2 d. Seimo nutarimu Nr. IX-2532 patvirtinti Etninės kultūros globos tarybos nuostatai. Tarybos pirmininkas K. Stoškus informavo apie numatomus Tarybos valdymo struktūrinius pakeitimus.

Mažosios Lietuvos regioninės etninės kultūros globos tarybos 2004 m. sausio 27 d. Juknaičiuose surengtame posėdyje Mažosios Lietuvos regioninės tarybos narė V. Kondratienė supažindino su Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimo galimybėmis pagal Etninės kultūros globos tarybos ekspertų pateiktus siūlymus. Pristatė Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos vykdymo eigą. Mažosios Lietuvos regioninės tarybos narys V. Šimėnas iškėlė regioninių kultūros centrų kūrimo klausimą, nes Tauragės apskritis, kuriai priklauso Pagėgių savivaldybė, neturi kultūros centro. Mažosios Lietuvos regioninės tarybos nariai J. Trinkūnas ir I. Trinkūnienė pristatė parengtą Rasos (Joninių) šventės scenarijaus projektą. Posėdžio metu aptarta šventės rengimo organizavimo eiga.

Kovo 19 d. Pagėgių savivaldybėje įvyko pasitarimas „Rasos (Joninių) šventės organizavimas ir tradicijų atgaivinimas ant Rambyno kalno“. Kartu su savivaldybės meru K. Komskiu ir kultūros darbuotojais aptarti šventės organizaciniai reikalai. Mažosios Lietuvos regioninės tarybos narė N. Sliužinskienė pasiūlė prisiminti Dainų šventes ant Rambyno kalno, kurias būtų galima suderinti su Rasos švente. Pritarta R. Sliužinsko pasiūlymui – 2004 m. gegužės 25 d. kartu su Klaipėdos universitetu surengti konferenciją apie Rasos (Joninių) šventės tradiciją ir papročius. Nutarta organizuoti tęstinį projektą „Pažink savo kraštą, kuriame gyveni – Mažąją Lietuvą“.

Spalio 7 d. Šilutės rajono savivaldybėje įvykusiame posėdyje buvo išklaudyta V. Kondratienės – Mažosios

Lietuvos regiono atstovės Etninės kultūros globos taryboje ataskaita už 2004 metus. V. Kondratienė pažymėjo, kad atstovaujant Mažosios Lietuvos regiono interesus buvo atlikti šie pagrindiniai darbai: susitikime su LRT vadovais atkreiptas dėmesys į tai, kad laidoje „Krašto garbė“, be 4 etnografinių regionų atstovų, turėtų dalyvauti ir Mažosios Lietuvos regiono atstovas; paskelbta publikacija žurnale „Justitia“, kurioje remiantis ES valstybių patirtimi siūloma suskirstyti Lietuvą į 5 regionus (Aukštaitiją, Dzūkiją (Dainavą), Mažąją Lietuvą, Suvalkiją (Sūduva), Žemaitiją); inicijuotas M. Mažvydo paminklo perdavimas Mokslo akademijos bibliotekai. Posėdžio metu Mažosios Lietuvos regioninės tarybos nariai akcentavo, kad visuomenės informavimo priemonės mažai dėmesio skiria penktam Lietuvos regionui – Mažajai Lietuvai. Šis regionas vis dar tapatinamas su Žemaitija. Posėdyje išklaudyta Mažosios Lietuvos regioninės tarybos pirmininkės G. Kimbrienės ataskaita už 2003 ir 2004 metų tarybos darbą. Ataskaitai pritarta. Išklaudyta ataskaita, Mažosios Lietuvos regioninės tarybos pirmininke naujai kadencijai pakartotinai išrinkta G. Kimbrienė. Posėdyje patikslintas Mažosios Lietuvos regioninės tarybos narių sąrašas.

Gruodžio 10 d. Klaipėdos universitete surengtame posėdyje svarstytas nario delegavimo į Etninės kultūros globos tarybą klausimas. V. Kondratienė atsisakius Taryboje atstovauti Mažosios Lietuvos regioną, nutarta į Tarybą deleguoti Mažosios Lietuvos regioninės tarybos pirmininko pavaduotoją N. Sliužinskienę.

Rasos (Joninių) šventės akimirka ant Rambyno kalno (2004). Senąsias giesmes gieda apeiginė folkloro grupė „Kulgrinda“

Eugenijaus Škipio nuotrauka

Žemaitijos regioninė taryba 2004 m. balandžio 23 d. posėdyje vietoj Alfredo Vauro Žemaitijos regioninės tarybos pirmininku išrinko Žemaitijos „Alkos“ muziejaus direktorių Stasį Kasparavičių. Posėdyje aptartas ir patvirtintas metų darbo planas, pateikti pasiūlymai ir pageidavimai etninės kultūros Žemaitijos regione puoselėjimo klausimais.

Gruodžio 8 d. įvyko Žemaitijos regioninės tarybos ataskaitinis rinkiminis susirinkimas, kurio metu atstovauti Žemaitijos regioną Etninės kultūros globos taryboje išrinktas Vaclovas Vaičekauskas – Telšių apskrities viršininko administracijos sekretorius. Siekiant tobulinti Žemaitijos regioninės tarybos internetinę svetainę, nutarta reguliariai siųsti informaciją (nuotraukas, aprašus) apie gyvosios tradicijos židinius Žemaitijoje (papročiai, šventės, amatai, kalba), rinkti informaciją apie „vėlykžydžius“ ir „žalnierius“ (Vėlykų naktį krečiamų išdaigų bažnyčioje liaudiška tradicija) bei teikti pasiūlymus mokslinei praktinei konferencijai „Gyvosios tradicijos židiniai ir jų puoselėjimas Žemaitijoje“.

Telšių folkloro ansamblio INSULA kompaktinė plokštelė, propaguojanti žemaitišką muziką

Aukštaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba 2004 m. kovo 26 d. papildė ir patvirtino regioninės tarybos 2004 metų veiklos planą, aptarė mokslinės konferencijos rengimo „Aukštaičių identiteto paieškos“ klausimus, sudarė organizacinį komitetą. Numatyta atlikti Aukštaitijos regiono etninės kultūros projektų finansavimo analizę, iškelta etninės kultūros sklaidos žiniasklaidos priemonėse problema, numatyta inicijuoti bendrus projektus su regiono televizijų, radijo, laikraščių redakcijomis.

Birželio 4 d. Molėtuose vyko Aukštaitijos regioninės tarybos ataskaitinis rinkiminis susirinkimas, kuriame balsų dauguma regioninės tarybos pirmininke buvo perrinkta L. Trasykytė, du pirmininkės pavaduotojai liko tie patys – tai R. Garsonienė ir J. Vaiškūnas. Buvusi pirmininkės pavaduotoja V. Vasiliauskaitė atsisakė pirmininkės pavaduotojos pareigų. Vietoj jos pirmininkės pavaduotoja išrinkta L. Balčiūnienė. Aukštaitijos regioninė taryba patvirtino V. Vasiliauskaitės sudarytą *Klausimyną gyviesiems etninės kultūros židi-*

niams Aukštaitijos regione fiksuoti. J. Vaiškūnas supažindino su Lietuvos tautinės kultūros forumo medžiaga, taip pat su parengtomis rekomendacijomis dėl etninei kultūrai skirtos laidos LTV. Aukštaitijos regioninės tarybos nariai V. Stanevičienė, E. Vasiliauskas išskėlė etninės kultūros specialistų etatų trūkumo savivaldybių kultūros skyriuose ar kultūros centruose klausimą. Tokių specialistų etatų neturi Joniškio, Molėtų, Švenčionių ir kiti Aukštaitijos rajonai. Aptarti Panevėžio ir Utenos apskričių regioniniai plėtros planai.

Spalio 15 d. Aukštaitijos regioninės tarybos posėdis sutapo su Aukštaitijos regiono mokslinė konferencija, kurioje buvo išskeltos aktualiausios Aukštaitijos regionui etninės kultūros problemos. Nutarta atsižvelgiant į išskeltas problemas kurti Aukštaitijos regiono etninės kultūros plėtros strategiją. Posėdyje svarstyta Etninės kultūros globos fondo įkūrimo galimybės.

Gruodžio 10 d. Aukštaitijos regioninės tarybos posėdyje buvo išklaudyta V. Vasiliauskaitės parengta etninės kultūros projektų finansavimo analizė, išanalizuota Etninės kultūros plėtros programa Utenos rajone, kur net 6% rajono biudžeto lėšų skiriama kultūrai. Nuspręsta išsiaiškinti, kaip kitose Aukštaitijos regiono savivaldybėse vykdoma Valstybinė etninės kultūros plėtros programa. Aukštaitijos regioninės tarybos pirmininkė L. Trasykytė informavo apie Etninės kultūros globos tarybos nuostatų pakeitimus ir naujai formuojamą Etninės kultūros globos tarybą. Balsų dauguma Aukštaitijos regioninė taryba į Etninės kultūros globos tarybą prie LR Seimo delegavo L. Trasykytę. Taip pat buvo aptartos naujų narių į regioninę tarybą delegavimo galimybės. Posėdyje diskutuota dėl Regioninio kultūros centro įkūrimo Rokiškyje. Atlikta apklausa parodė, kad regioninį kultūros centrą reikėtų kurti arčiau Aukštaitijos regiono centro (Utenos ar Anykščių rajono viename iš dvarų ar kultūros objektų), o ne Rokiškyje – Aukštaitijos regiono pakraštyje, kaip buvo numatyta valstybinėje programoje.

Dzūkijos regioninė etninės kultūros globos taryba 2004 m. sausio 20 d. posėdyje svarstė tarybos sudėtį bei 2004 metų veiklos planą. Aptarta galimybė leisti bendrą Dzūkijos regiono renginių kalendorių. Tai padėtų iš anksto informuoti tiek gyventojus, tiek svečius apie organizuojamus renginius. Pastebėta, jog trūksta informacijos apie gyvosios tradicijos nešėjus bei puoselėtojus. Pritarta posėdžius rengti vis kitoje regiono vietoje, mat Dzūkijos regioninės tarybos nariai nori geriau pažinti kolegų darbo aplinką ir patį regioną.

Balandžio 15 d. posėdyje tarybos pirmininkas R. Balčius informavo tarybos narius apie Seime vykusią konferenciją „Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimo problema“ ir joje skaitytus pranešimus. Regioninės tarybos nariai pageidavo, kad Tarybos internetiniame tinklapyje būtų pateikta informacija apie teisės aktus, reglamentuojančius etninės kultūros veiklą, bei apie ES struktūrinius fondus. Posėdžio metu aptartas planuose numatytų ekspertizų vykdymas, susipažinta su Nemuno klpų regioninio parko etnokultūrinio paveldu.

Rugsėjo 14 d. posėdžio metu išklaudyta Dzūkijos regioninės tarybos pirmininko darbo ataskaita. Aptarta

Dainavos krašto 750 metų paminėjimo jubiliejus, amatų šventė Alytuje. Pasiūlyta atgaivinti Dzūkų dailės dienas.

Lapkričio 17 d. posėdyje apžvelgti 2004 m. veiklos rezultatai, Tarybos narių atlikti darbai. Dzūkijos regioninės tarybos pirmininku išrinktas V. Čaplikas, patvirtinti nauji Dzūkijos regioninės tarybos nariai.

Suvalkijos (Sūduvos) regioninė etninės kultūros globos taryba 2004 m. vasario 11 d. posėdyje apžvelgė 2003 m. veiklos rezultatus. Pastebėta, kad ne visi maksimalistiniai veiklos plano punktai įgyvendinti, pasidžiaugta surengta konferencija „Sūduvos/Suvalkijos etnografinis istorinis regionas; ištakos, dabartis ir perspektyvos“, pasiūlyta konferencijoje skaitytus pranešimus publikuoti žurnale „Suvalkija“. Aptartas ir patvirtintas 2004 m. Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos veiklos planas, akcentuotas siekis inicijuoti Sūduvos vardo įteisinimą ir kompleksinių teorinių seminarų rengimą.

Birželio 22 d. posėdis surengtas Zylpių dvare, Lukšiuose. Posėdyje dalyvavo Etninės kultūros globos tarybos pirmininko pavaduotojai Virginija Kondratienė ir Jonas Rudzinskas. Regioninės tarybos pirmininkė D. Micutienė apžvelgė pastarųjų dvejų metų regioninės tarybos veiklą, svarstyta, kaip šią veiklą aktyvinti, sugrįžta prie etnografinio regiono vardo įteisinimo. Antrai kadencijai pirmininko pareigoms išrenkama Danguolė Micutienė. Ji deleguota atstovauti Suvalkijos (Sūduvos) regioną Etninės kultūros globos taryboje.

Spalio 12 d. posėdžiavusi regioninė taryba, siekdama aktualizuoti Sūduvos vardo istorines ištakas ir pagrįstumą, svarstė galimybę 2005 m. surengti konferenciją Vilniuje ar Marijampolėje. Sudaryta Suvalkijos (Sūduvos) regioninės tarybos narių grupė konferencijai organizuoti. Regioninė taryba, atsižvelgdama į ypač aktualią etnografiniam kraštui problema, lapkričio mėnesį nutarė surengti seminarą „Kapsų ir zanavykų tautinis kostiumas“.

„Zylpių žiogai“, 2004

Tarybos ekspertų komisijų veikla

Suformuotos ekspertų komisijos vadovavosi Tarybos strateginėse veiklos kryptyse nubrėžtomis nuostatomis. Pagrindinis jų dėmesys buvo sutelktas į etninės kultūros valstybinės globos problemų sprendimą komisijų kuruojamose srityse.

Regioninių problemų sprendimas. Viena svarbiausių Regionų komisijos veiklos sričių 2004 m. – Tarybos ekspertų dalyvavimas Vidaus reikalų ministerijos sudarytoje Darbo grupėje svarstant šalies teritorinės sandaros tobulinimo galimybes.

Dabartinis Lietuvos teritorinis-administracinis suskirstymas nėra palankus etnografinių regionų kultūros savitumo išsaugojimui ir jų plėtrai. Lietuvos teritorinė administracinė sistema ardo etnografinių regionų vientisumą, spartindama kultūrinių tradicijų nykimo ir niveliavimo procesus. Kadangi etnografiškumas yra pagrindinis etninės kultūros plėtros principas, esama situacija skatina bendrą etninės kultūros būklės blogėjimą.

Būtina prisiminti, kad dar 2000 m. Vidaus reikalų ministerijai buvo pavesta atlikti apskričių reformą, bet ir tuomet viskas sustojo pusiaukelėje, nors ir buvo sutelkta pakankamai kvalifikuota mokslininkų Darbo grupė. Svarbus dalykas ir mokslininkų skatinimas, dabar tokių grupių darbas yra neapmokamas arba jie gauna eilinį atlyginimą savo darbovietėse. Reformų vykdymas reikalauja nemažos kvalifikacijos ir įgūdžių, todėl už dokumentų rengimą ekspertams turi būti apmokama ir ministerijų sudaromose darbo grupėse.

Dabartiniu metu regioninės plėtros klausimais pateikta nemažai kvalifikuotų siūlymų. Lietuvos regionų sudarymo modelis neturėtų esmingai skirtis nuo tų valstybių, kurios, stodamos į Europos Sąjungą, tokius modelius įgyvendino. Buvimas Europos Sąjungoje šį procesą turėtų paspartinti.

Darant galutinę išvadą, būtina konstatuoti, kad Vidaus reikalų ministerija nėra pasiruošusi rimtoms ir esminėms Lietuvos teritorinio administracinio valdymo reformoms regioniniame lygmenyje. Šioje srityje stokojama kompetencijos. Lietuvos regioninėje politikoje susidariusią situaciją palyginus su šių problemų sprendimu ir atliktomis reformomis Rytų Europoje po sovietinio bloko žlugimo aiškėja, kad ten jos buvo daromos operatyviai ir kvalifikuotai. Pvz., Rytų Vokietija savo administracinę reformą regioniniame lygmenyje įvykdė per tris, o Lenkija – per devynis mėnesius.

Siūlytina Seimui atkreipti dėmesį į stringantį regioninės politikos ir plėtros problemų sprendimą Vidaus reikalų ministerijoje, kadangi regioninė plėtra susijusi ne tik su ekonominiais, bet ir su sociokultūriniais reiškiniais. Problemų sprendimo vilkinimas trukdo pasiekti ir Tarybos iškeltus uždavinius – išsaugoti regionų savitumą. Regionų identiteto apsaugą reglamentuoja ir ES sutarties 128 straipsnio nuostatos. Todėl esama padėti būtina taisyti.

2004 m. buvo tęsiama Regioninių tarybų darbo planų analizė. Ją atliko L. Trasykytė. Lyginamoji analizė padeda nustatyti problemų specifiką regionuose, išryškinti regioninių tarybų veiklos akcentus bei gebėjimus aprėpti įvairias etninės kultūros puoselėjimo problemas regionuose.

Dar kartą grįžta prie *Bendro baltiško etnokultūrinio regiono su Latvija* sudarymo galimybių svarstymo. Susisiekus su Latvijos Regionų ministerijos atsakingais pareigūnais sutarta bendrame susitikime aptarti, ko abi pusės pageidauja. Sutarta, kad pozicijos ir siūlymai šiuo klausimu bus išdėstyti raštu 2005 m.

Etninės kultūros paveldo problemų sprendimas. Dar 2003 m. rengiant Etninės kultūros globos tarybos strateginę veiklos planą ir pagal jį teikiant Aplinkos ir išteklių analizę, buvo konstatuota, kad yra apleista nematerialaus paveldo globa – ji nepakankamai reglamentuojama Lietuvos Respublikos įstatymais ir kitais teisės aktais, etninės kultūros nematerialaus paveldo archyvinę medžiagą kaupiančios saugyklos neturi tinkamo statuso ir negauna reikiamo finansavimo, jos neįtrauktos į paveldo apsaugos sistemą, nematerialių etninės kultūros vertybių apskaita ir sisteminimas beveik nekompiuterizuoti. Todėl Etninės kultūros paveldo komisija 2004 m. tęsė ankstesniais metais pradėtus darbus – teikė pasiūlymus dėl nematerialaus etninės kultūros paveldo archyvų įteisinimo, organizavo tarpinstitucinį bendradarbiavimą archyvinės medžiagos inventorinimo ir kompiuterizavimo srityje.

Komisijoje svarstytas *Dokumentų ir archyvų įstatymo* projektas, tačiau įstatymas buvo priimtas į juos neatsižvelgus.

Balandžio 1 d. surengtas tarpžinybinis pasitarimas dėl etninės kultūros duomenų bazių kūrimo koordinavimo. Pasitarime dalyvavo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Lietuvių kalbos instituto, Lietuvos muzikos akademijos, Lietuvos istorijos instituto, Matematikos ir informatikos instituto atstovai. Buvo aptartos dvi Valtininio mokslo ir studijų fondo finansuojamos programos, apimančios specializuotą ir internetinių etninės kultūros duomenų bazių kūrimą: *Regioniniai folkloro ir tarmių tyrimai: Vakarų Lietuva* (koordinuoja Lietuvos muzikos akademija, vadovė dr. G. Kirdienė); *Lietuvių dvasinės kultūros raiškos: etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių sąvadas „RaSa“* (koordinuoja Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, vadovė dr. D. Vaitkevičienė).

Lietuvių kalbos instituto atstovė D. Atkočaitytė supažindino su tarmių internetinės duomenų bazės programa. Matematikos ir informatikos instituto atstovas E.Ože

raitis, dalyvaujantis visų minėtų programų kūrimu, apibūdino bendros internetinės duomenų bazės *Aruodai* sukūrimo galimybes. Nutarta visas paminėtas duomenų bazių programas derinti, suvienodinti naudojamus terminus ir klasifikavimo parametrus.

Derinant internetinėms duomenų bazėms pateikiamą etninės kultūros duomenų paieškos parametrus, iškilą problema dėl nevienodų archyvinės medžiagos tvarkymo principų įvairiose institucijose. Atsižvelgiant į susidariusią padėtį, Tarybos užsakymu Etninės kultūros paveldo komisijos pirmininkė D. Urbanavičienė parengė *Nematerialiųjų etninės kultūros vertybių archyvoavimo taisyklių* projektą – tai sudėtinė dalis bendrųjų *Etninės kultūros vertybių rinkimo bei kaupimo taisyklių*, numatytų Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 7 straipsnio 1 dalyje. Šiuo dokumentu siūloma nustatyti bendrą specializuotų etninės kultūros archyvų veiklos tvarką.

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas, derinant įvairių nematerialiųjų etninės kultūros paveldą kaupiančių institucijų poreikius, pareikalavo daugiau laiko ir nuodugnesnių tyrimų nei tikėtasi, todėl dalį komisijos suplanuotų darbų teko atidėti. Buvo numatyta parengti metodines priemones, skirtas etninės kultūros paveldo kaupimui, tačiau tokia pagrindine metodine priemone turėtų tapti *Nematerialiųjų etninės kultūros vertybių archyvoavimo taisyklės*, kurios dar turėtų būti plėtojamoms. Su šių taisyklių užbaigimu yra susijęs suplanuotas rekomendacijų dėl LRT archyvuose sukauptų etninės kultūros vertybių išsaugojimo, panaudojimo ir įjungimo į bendrąją etninės kultūros archyvų sistemą bei rekomendacijų dėl Lietuvos muzikos ir teatro akademijos muzikinio folkloro archyvo reorganizavimo parengimas, taip pat folkloro archyvavimo plėtros programos sukūrimas. 2005 metams atidėtas etninės kultūros paveldą kaupiančių institucijų sąvado sudarymas ir jo sklaidos per internetą parengimas, taip pat ekspedicijų surinktos medžiagos apskaitos tvarkos parengimas, nes šie darbai susiję su tolimesne etninės kultūros paveldo duomenų bazių plėtra ir reikalauja didesnio pasirėngimo.

Švietimo ir mokslo problemų sprendimas. Švietimo ir mokslo komisijos 2004 m. veiklos plane buvo numatyta: tęsti ir apibendrinti 2003 m. pradėtus kaupti duomenis apie etninės kultūros profilio švietimo įstaigas Lietuvoje; drauge su Mokslo Taryba ir Švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo ir studijų departamentu aptarti humanitarinės krypties mokslo darbuotojų darbų vertinimo problemas; išanalizuoti etninės kultūros ugdymo būklę papildomo ugdymo sistemoje; išanalizuoti etninės kultūros specialistų rengimą aukštosiose mokyklose; išnagrinti bendrojo lavinimo mokyklų programas, aptarti etninės kultūros integravimą į mokomuosius dalykus bendrojo lavinimo mokyklose.

Etninės kultūros profilio įstaigų apklausa buvo vykdoma drauge su regioninių tarybų atstovais. Duomenis iš regionų apibendrino A. Švirmickas ir dr. I. Čepienė. Į anketą atsakė 365 mokyklų ir 131 darželių vadovai bei atstovai. Nors rezultatų taikyti visai Lietuvai ir išvesti vidurkius nepakanka, visgi anketa atskleidė, kad iki šiol nėra etninės kultūros pakraipos švietimo įstaigų apskaitos, Švietimo ir mokslo ministerijai pavaldžios švietimo institucijos per mažai dėmesio skiria Etninės kultūros valstybinės globos pa-

grindų įstatymo nurodymams dėl etninės kultūros perteikimo ir puoselėjimo švietimo sistemoje, nepakankamai remiamos ir skatinamos naujai kurtis sustiprinto etninės kultūros ugdymo įstaigos ar jų padaliniai. Tyrimas atskleidė, kad etninės kultūros pakraipos švietimo įstaigos neturi vieningų nuostatų, apibūdinančių ugdymo tikslus, turinį, svarbiausius ugdymo efektyvumo rodiklius. Buvo prieita išvados, kad sustiprinto etninės kultūros ugdymo švietimo įstaiga, atitinkanti aukštus reikalavimus, turėtų būti įteisinata ir jai suteikiamas etninės kultūros pakraipos (profilio) švietimo įstaigos statusas.

Susitikimuose su Mokslo Tarybos vadovais, Švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo ir studijų departamento vadovais buvo svarstomi aktualūs humanitarinio profilio mokslo darbuotojų darbų vertinimo aspektai. Tarybos nariai K. Stoškus, R. Astrauskas, P. Kalnius, D. Urbanavičienė nuodugnai svarstė praktinius problemas aspektus, analizavo kitų šalių patirtį. Konstatuota, kad nuodugnus problemas aptarimas buvo svarbus ieškant visoms pusėms priimtino sprendimo. Buvo prieita vieningos išvados, kad publikacijos ISI sąrašė negali būti vieninteliu mokslininko darbo vertinimo kriterijumi ir pasiūlyta keletas alternatyvių objektyvaus vertinimo būdų, kuriems buvo pritarta. Taip pat buvo numatytos būsimo bendradarbiavimo gairės.

Susitikimuose taip pat buvo išreikštas susirūpinimas dėl pakeistos mokslininkų vykimo į tarptautinius mokslo renginius finansavimo tvarkos. Tarybos nariai pasiūlė, kad būtų sugrąžinta iki 2002 m. liepos mėn. egzistavusi konkursinė tvarka, nes pastaraisiais metais Lietuva buvo bene vienintelė valstybė Europoje, kurioje mokslininkai buvo palikti likimo valiai ir jų kelionės į tarptautinius mokslo renginius nebuvo skatinamos.

Tarybos prašymu Džūkijos regioninės tarybos ekspertas A. Švirmickas ištyrė popamokinės veiklos situaciją, kuri susidarė Alytaus dailiųjų amatų mokykloje ir kitose vidurinės ugdymo grandies mokyklose. Papildomo ugdymo veikla ypač svarbi perteikiant etninės kultūros pagrindus. Ekspertas atskleidė, kad dabartinė valandų skyrimo tvarka neskatina mokytojų aktyvumo ir pasiūlė, kaip būtų galima egzistuojančią valandų skyrimo tvarką pakeisti, kad ji skatintų geresnį mokytojų ir moksleivių etninės kultūros vertybių pažinimą.

Tarybos narė I. Čepienė nuodugnai tyrė etninės kultūros ugdytojų rengimo ir kompetencijos gavimo problemą ir pateikė rekomendacijų bei pasiūlymų. Išanalizavus Vilniaus pedagoginio universiteto pagrindinių (bakaluro) studijų 2001-2005 m. programas, pagal parengtas anketas ištirti ikimokyklinių įstaigų ir bendrojo lavinimo mokyklų etninės kultūros ugdytojų kvalifikacijos kėlimo poreikiai. Nustatyta, kad etninės kultūros ugdymo efektyvumas labai priklauso ne tik nuo pedagogų kompetencijos, bet ir nuo švietimo institucijų požiūrio. Buvo konstatuota, kad kvalifikacijos kėlimo įstaigos neturi vieningų reikalavimų pedagogų atestavimui, renginių koordinavimui ir jų kokybei užtikrinti.

Kita Tarybos veikla. Siekdami prisidėti prie etninės kultūros populiarinimo visuomenėje Tarybos ir regioninių tarybų nariai dalyvavo daugelyje viešų diskusijų su visuomene, valstybės institucijomis ir savivaldybėmis, skelbė straipsnius spaudoje (Teisės mokslo ir praktikos žurnale

„Justitia“, užsienio lietuvių dienraštyje „Draugas“, savaitraštyje „Veidas“, „Gimtinė“, „Liaudies kultūra“, žurnaluose „Suvalkija“, „Dainava“, Šilutės ir Pagėgių krašto laikraščiuose „Pamarys“ bei „Šilokarčema“ ir kt.), dalyvavo radijo ir televizijos laidose. Tarybos ekspertai savaitraščiu „Ūkininko patarėjas“ padėjo parengti projektą, skirtą etninės kultūros plėtros problemoms regionuose nagrinėti. Šiam projektui Spaudos, radijo ir televizijos fondas skyrė dalinį finansavimą 2005 metams.

Siekiant plačiau informuoti visuomenę apie Tarybos bei jos padalinių veiklą regionuose, daugiau dėmesio skirta Tarybos interneto svetainei. Ji buvo pertvarkoma vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 18 d. nutarimu Nr. 480 „Dėl bendrųjų reikalavimų valstybės institucijų interneto svetainėms patvirtinimo“.

Struktūrizuojant svetainę sukurtos naujos rubrikos. Rubrikoje „Struktūra ir kontaktai“ pateikiama informacija apie Tarybos personalinę sudėtį, Tarybos pagrindines veiklos gaires, aprašomos Tarybos sekretoriato atliekamos funkcijos, pateikiama Tarybos administracijos personalinė sudėtis ir kontaktai, pateikiama Tarybos struktūros schema. Regioninių tarybų pageidavimu į rubriką „Teisinė informacija“ patalpintas svarbiausių su etninės kultūros valstybine glose susijusių įstatymų bei kitų teisės aktų sąrašas, Tarybos priimti teisės aktai. Rubrikoje „Veikla“ teikiama informacija apie aktualijas, konferencijas ir seminarus, talpinamos kasmetinės Tarybos veiklos ataskaitos Lietuvos Respublikos Seimui, ekspertų išvados ir pasiūlymai, Tarybos veiklos planai, rengiamų dokumentų projektai, nuorodos į etninės kultūros programas ir projektų finansavimo

šaltinius. Tarybos interneto svetainėje reguliariai atnaujinama rubrika „Naujienos“.

Aukštaitijos regioninė taryba, bendradarbiaudama su regionine Aukštaitijos televizija, parengė etnokultūrinių laidų ciklo „Etnos“ projektą, kurį sutiko paremti Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas. Nuo liepos 1 d. iki gruodžio 23 d. parengta 16 televizijos laidų, propaguojančių aukštaičių etninę kultūrą. Pradėta bendradarbiauti su Aukštaitijos regiono laikraščiu „Panevėžio rytas“. Apie Aukštaitijos etninį paveldą, problemas Pakruojo rajone „Valstiečių laikraščiu“ pasakojo Aukštaitijos regioninės tarybos narys Jonas Vaiškūnas, apie šias problemas jis kalbėjo ir Lietuvos radijo pirmojoje programoje, laidoje „Ryto garsai“ (2004 05 26).

2004 m. kovo 16 d. Vilniuje **Mažosios Lietuvos regioninė taryba**, Prūsos ir Mažosios Lietuvos fondas bei Mokslų akademijos biblioteka surengė renginį, skirtą Mažosios Lietuvos raštijos pradininkui Martynui Mažvydui atminti. Iškilmingos ceremonijos metu Prūsos ir Mažosios Lietuvos fondas (steigėja V. Kondratienė) perdavė Mokslų akademijos bibliotekai (direktorius J. Marcinkevičius) saugoti paminklą M. Mažvydui (skulptorius R. Midvikis, architektas A. Kybrancas) iki atsiras galimybė paminklą pastatyti Ragainėje (Karaliaučiaus krašte). Pasirašyta paminklo deponavimo bibliotekoje sutartis.

Renginyje dalyvavo LR Seimo narys A. Matulevičius (1990 m. paaugkęs lėšų paminklui sukurti), akademikas Z. Zinkevičius, prof. A. Vyšniauskaitė, prof. P. Vyšniauskas, kiti žymūs Lietuvos kultūros ir visuomenės veikėjai, žurnalistai. M. Mažvydo giesmės atliko dainininkas Danielius Sadauskas.

Paminklo Martynui Mažvydui deponavimas Mokslų akademijos bibliotekoje. Pirmoje eilėje iš kairės – Seimo narys Algimantas Matulevičius, Tarybos pirmininko pavaduotoja Virginija Kondratienė, prof. Petras Vyšniauskas, skulptorius Rimas Midvikis ir Mokslų Akademijos bibliotekos direktorius Juozas Marcinkevičius

2004 metais atliktų ekspertizių sąrašas

Tarybos ekspertų atliktos ekspertizės padėjo apčiuopti aktualiausias etninės kultūros problemas ir suformuluoti etninės kultūros globos prioritetus, parinkti veiksmingus problemų sprendimo būdus.

Teisės aktų ir kitų dokumentų analizė

- 1) Išvados ir pasiūlymai dėl Etninės kultūros globos tarybos nuostatų projekto (IXP-2757, parengto Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto) (V. Kondratienė);
- 2) Dėl teisės aktų, susijusių su mokslo ir studijų institucijose sukauptų etnokultūrinio paveldo archyvų išsaugojimu (dr. D. Urbanavičienė ir kt.);
- 3) Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymo projekto analizė (dr. D. Urbanavičienė);
- 4) Dėl valstybės biudžeto lėšų poreikio nustatymo ir jų skyrimo mokslo ir studijų institucijoms metodikos ir Vyriausybės nutarimo „Dėl valstybės biudžeto lėšų poreikio nustatymo ir jų skyrimo mokslo ir studijų institucijoms metodikos patvirtinimo“ (dr. D. Urbanavičienė);
- 5) Dėl valstybinės J. Basanavičiaus premijos statuso ir jos nuostatų projekto (M. Martinaitis);
- 6) Dėl terminų *etnografinė*, *etnologinė* ir *etnokultūrinė vertė* vartojimo (dr. D. Urbanavičienė);
- 7) Etninės kultūros teisinės apsaugos pagrindai Lietuvoje ir Europoje (V. Kondratienė);
- 8) Nematerialiųjų etninės kultūros vertybių archyvavimo taisyklės (dr. D. Urbanavičienė);
- 9) Bendra ekspertizė dėl Kazokiškių sąvartyno (V. Kondratienė, doc. dr. V. Šimėnas, R. Vasiliauskienė).

Švietimo ir mokslo klausimai

- 1) Išvada dėl Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos Etninės kultūros programos didaktinės priemonės – pratybų sąsiuvinių I-II kl. bei renginių scenarijų (R. Piekurienė, doc. dr. R. Astrauskas ir kt.);
- 2) Etninės kultūros ugdytojų rengimo ir kompetencijos įgijimo ekspertizė (doc. dr. I. Čepienė);
- 3) Etninės pakraipos švietimo įstaigų ugdomosios veiklos ekspertizė (doc. dr. I. Čepienė).

Regionų politikos ir plėtros klausimai

Estijos ir Švedijos regioninės politikos bruožai. Šių valstybių patirties panaudojimas, vykdamas regioninę politiką Lietuvoje (dr. V. Čaplikas).

Etninės kultūros gyvosios tradicijos klausimai

- 1) Senujų kaimų etnografinių gyvenviečių atrankos metodika (prof. habil. dr. J. Bučas);
- 2) Etnografinių kaimų atrankos kriterijai (dr. M. Purvinas);
- 3) Etnografinių kaimų išskyrimo problemos ir kriterijai (dr. Ž. Šaknys);
- 4) Dėl tradicinių Lietuvos amatų ir verslų apibūdinimo ir sąrašo (V. Mikailionis);
- 5) Etnografinių kaimų atrankos kriterijai (prof. habil. dr. M. Treinys);
- 6) Etnografinių kaimų atrankos kriterijai (prof. habil. dr. J. Bučas);
- 7) Aukštaičių sodybos apželdinimo savitumas (G. Žumbakienė);
- 8) Aukštaitijos sodybų architektūra: rekomendacijos statybai (dr. R. Bertašiūtė);
- 9) Pastabos ir pasiūlymai dėl tradicinių verslų ir amatų (dr. P. Kalnius);
- 10) Pastabos ir pasiūlymai dėl tradicinių verslų ir amatų (doc. dr. K. Stoškus);
- 11) Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijai (prof. habil. dr. J. Bučas).

Taryba vertino valstybės institucijų pateiktus dokumentus:

- 1) Dėl Valstybinės kraštovaizdžio politikos ir jos įgyvendinimo nuostatų projekto (Aplinkos ministerija) – vertino prof. habil. dr. A. Vyšniauskaitė, habil. dr. K. Ėringis;
- 2) Dėl UNESCO nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos ratifikavimo dokumentų projektų (Kultūros ministerija) – vertino dr. D. Urbanavičienė;
- 3) Dėl tautinių (etninių) santykių politikos plėtros iki 2015 metų strategijos projekto (Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie LRV) – vertino V. Kondratienė;
- 4) Dėl Politikų etikos kodekso projekto (Lietuvos Respublikos Seimas) – vertino doc. dr. K. Stoškus.

Ekspertizės

PROGRAMOS

Kartu su Žemės ūkio ministerija Etninės kultūros globos taryba parengė „Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą“. Ją LR Vyriausybė patvirtino 2003 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 1171 (Žin., 2003, Nr. 89–4003). Siekdama įgyvendinti šios ilgalaikės programos tikslus, pasitelkusi kvalifikuotus ekspertus, Taryba toliau tęsė kaimų etninės kultūros paveldo tyrimus ir siekė nustatyti jų vertinimo ir atrankos kriterijus.

Etnografinių kaimų atrankos kriterijai

A. Bendros problemos

Daugiau kaip 30 metų autoriui tiriant Lietuvos senuosius kaimus, natūroje užfiksavus kelis tūkstančius senųjų objektų (pastatų, sodybų bei kaimų), parengus dešimtis tomų senųjų kaimų aprašymų (iš viso keliolikos tūkstančių puslapių apimtį), pavyko nustatyti nemaža mūsų šalies senųjų kaimų esminių ypatybių. Deja, iki šiol oficialioje apyvartoje vyrauja sovietinės okupacijos dešimtmečiais sukurti ideologizuoti bei politizuoti štampai bei mitai apie Lietuvos senuosius kaimus ir jų dabartinę būklę. Kaip yra iš tikrųjų?

A. 1. Senujų kaimų istorijos bruožai

Nors apie dabartinių (šiandien tebestovinčių) senųjų kaimų ištakas tėra labai nedaug konkrečių duomenų, apytikriai galima nubrėžti jų raidos ypatybes per mūsų eros amžius.

Kaip dabar teigiama, dabartinė Lietuvos teritorija buvo apgyvendinama iš įvairių krypčių atvykstant vis naujų gyventojų grupėms ir jiems maišantis su seniausiais vietos gyventojais, perimant ar atnešant įvairius medžiaginės kultūros elementus. Atvykėliai galop turėdavo pritaikyti prie savito vietos klimato (gausūs krituliai, vėsūs ir vėjuoti orai, upių potvyniai ir kt.). Taip per šimtmečius klostėsi Lietuvos sąlygoms tinkamiausios būstų formos (pavyzdžiui, šlaitiniai stogai su plačiomis pastogėmis būdavo ne tokie statūs kaip kad kalnuotuose kraštuose, bet statesni nei sausesnėse vietose).

Spėjamas lietuvių genčių atsikraustymas VI amžiuje į Lietuvos rytinę dalį, matyt, nulėmė mūsų krašto senųjų kaimų (bei kaimo architektūros) svarbiausią ypatybę – gana ryškia etnokultūrinę ribą tarp Vakarų Lietuvos (dabartinės Žemaitijos su išlikusia archajiškesne kultūra) bei Rytų Lietuvos (dabartinės Aukštaitijos ir kt. su vėliau atneštais modernesnės etnokultūros bruožais). Kiekviena iš šių plotų klostėsi savi etnokultūriniai arealai (Vakaruose maišantis kuršiams, žemaičiams ir kt.; Rytuose atsiskiriant Aukštaitijai ir Dainavai – Dzūkijai).

Šimtmečiais vykusį daugumą natūrali senųjų kaimų raida (be abejo, pertraukinėjama genčių karų, stichinių nelaimių ir t.t.) patirdavo ir įsibrovėlių iš toliau poveikį. Taip I tūkstantmečio pabaigoje – II tūkstantmečio pra-

džioje pajūryje daugelį kartų lankėsi vikingai, ne tik plėšdami vietos gyventojus, bet ir patys ten įsikurdami, palikdami savos kultūros fragmentų.

Istoriškai žymiausios permainos prasidėjo XIII amžiaus pradžioje Dauguvos žiotyse įsikūrus Kalavijuočių ordinui ir pradėjus grobiamuosius žygius į aplinkines baltų žemes, taip pat 1252 metais Livonijos ordinui pajūryje įkūrus Klaipėdos tvirtovę – naujų žygių forpostą.

XIII amžiaus pabaigoje prasidėjo reguliarūs Kryžiuočių ordino užkariavimo žygiai iš Prūsijos į Žemaitiją ir Lietuvą, užsitęsę iki pat XV amžiaus pradžios (iki Žalgirio mūšio 1410 metais).

Tie kovų šimtmečiai žymiu mastu nulėmė net ir vėlesnį senųjų kaimų pobūdį.

Ir anksčiau pavienės baltų gentys bei jų junginiai rengdavo tolimus grobimo (vėliau ir užkariavimo) žygius įvairiomis kryptimis, pasiekdami atokias vietas, iš ten parsigabendami kitų etnokultūrų fragmentų, perimdami kitų patirtį. Tačiau būtent XIII amžiuje prasidėjo visai naujo lygio kultūriniai kontaktai – baltų gentys tiesiogiai ir jau nuolat susidūrė su Vakarų Europos civilizacija, tenykšte technologija bei etnokultūra. Tai galop lėmė senosios baltiškosios etninės kultūros esminę modernizaciją.

Labai daug ką lėmė ir nuo XIII amžiaus prasidėjusių karo žygių organizacinės bei politinės pasekmės. Dalis genčių (sūduviai ir kt.) ar jų dalys pasitraukė iš savo teritorijų, atsidūrusių nuolatinių karo žygių trasose. Ilgai užtrukęs ankstesnių genčių bei giminių kilnojimas, maišymasis ir kt., XV a. pradžioje stojus taikos metui, lėmė jau kitokį etnokultūrinį arealų išsidėstymą, daugiau ar mažiau pasikeitusį ankstesnės etnokultūros (tarp jų ir gyvenviečių kūrimo tradicijų) pobūdį.

Pavyzdžiui, šimtamečiai karai skatino gyvenviečių laikinumą. Nuolat ir nuolat atžygiuojančiųjų grobiamos gyvenvietės, deginami mediniai pastatai neskatinė kurtis itin kapitaliai, pastoviai, išsisiems šimtmečiams. Tuo Lietuvoje susiklostančios tradicijos vis labiau skyrėsi nuo Vakarų Europos ramesnių vietovių tradicijų, kur būstai statyti šimtmečiams – daugelio kartų gyvenimui.

Ypatingas fenomenas – 1422 metais Melno taika nustatytos valstybinės sienos tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos pastovumas. Ši valstybinė siena, perkirtusi kai kurias baltų gentis, gyvavo beveik pusę tūkstantčio metų, nors abipus jos mainėsi ten buvusios valstybės ir jų dariniai. Kryžiuočių ordino valstybę pakeitė Prūsijos kunigaikštystė, vėliau – Prūsijos karalystė, dar vėliau – Vokietijos imperija, paeiliui valdžiusios Mažąją Lietuvą. Ki-

toje sienos pusėje buvo LDK, vėliau Žečpospolita – Dviejų tautų respublika, o dar vėliau – Rusijos imperija. Ta valstybinė siena nužymėjo ir skirtingus civilizacinius arealus: Mažoji Lietuva gyvavo kaip Šiaurės Vakarų Europos protestantiškosios germaniškosios – skandinaviškosios civilizacijos dalis, o Didžioji Lietuva – kaip Vidurio ir Rytų Europos katalikiškosios romaniškosios ir slaviškosios civilizacijų dalis. Tokia padėtis per penkis šimtmečius nulėmė etnokultūrinius skirtumus Mažojoje bei Didžiojoje Lietuvoje (tuo pačiu ir jų kaimų skirtingumus).

A. 1. 1. Kaimų raida Didžiojoje Lietuvoje nuo XV amžiaus iki 1943 metų

Po 1422 metų kiekvienoje sienos pusėje vyko savi pokyčiai. Didžiojoje Lietuvoje palaipsniui buvo apgyvendinta Užnemunė (Sūduva-Suvalkija), ankstesnių kovų amžiais virtusi mažai gyvenama dykra. Augant ūkiui palaipsniui plėtėsi bei kūrėsi nauji kaimai Žemaitijoje ir Lietuvoje. XVI amžiuje nemažoje LDK dalyje atlikta Valakų reforma, sukūrusi gatvinius-rėžinius kaimus. Tačiau tos reformos nepaliestuose plotuose (Žemaitijoje, miškingoje Dzūkijoje bei kt.) išliko bei vystėsi kitokios gyvenviečių formos. Per carinės Rusijos valdymo šimtmetį, faktiškai išaldžius senuosius socialinius, gamybinus bei kt. santykius (Vakarų Europai jau seniai nebūdingą baudžiavinę sistemą ir kt.), Didžiojoje Lietuvoje ilgiau išliko archajiška gyvensena bei senoviški kaimai. Tik 1863 metais panaikinta baudžiava. Todėl krašto ekonominė stagnacija lėmė itin lėtus pokyčius tradiciniuose kaimuose. Labai palaipsniui kūrėsi vienkiemiai, ekonomiškai sustiprėdavo nedaugelis šeimų.

Daug spartesni pokyčiai Didžiosios Lietuvos kaimuose prasidėjo po I pasaulinio karo susikūrus Lietuvos Respublikai: pradėta žemės reforma, skatintas senujų kaimų skirstymas į vienkiemius, kūrėsi daugiau stiprių ūkininkų. Šie statėsi didesnes sodybas bei pastatus, daugiau lėšų skyrė jų puošimui bei tvarkymui. Valstybės mastu propagauta kaimo modernizacija.

Tokie procesai kur kas anksčiau prasidėjo Užnemunėje (Sūduvoje – Suvalkijoje), kur baudžiava buvo panaikinta dar 1807 metais ir vėliau galiojo ūkiui palankesnės juridinės nuostatos nei kitose Didžiosios Lietuvos dalyse.

Dar kitaip buvo Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte, kur nevyko žemės reforma, kur neskubėta senuosius kaimus išdalinti į vienkiemius, kur dar ilgiau nei kitur išliko archajinė gyvensena.

Taip Didžiojoje Lietuvoje iki II pasaulinio karo susiklostė kelių lygių senujų kaimų etnokultūriniai savitumai:

- seniausias skirtingumas tarp Vakarų ir Rytų Lietuvos;
- skirtingumai tarp XVI a. Valakų reformos suformuotų gatvinių-rėžinių kaimų ir kitų (išlikusių iš seniau ar susiklosčiusių vėlesniais laikais);
- skirtingumai tarp Užnemunės (Sūduvos – Suvalkijos), kur jau XIX a. įsivyravo stambūs bei vidutiniai vienkiemiai, ir likusios Didžiosios Lietuvos;

- skirtingumai tarp tarpukario Lietuvos Respublikos (kur vyko žemės reforma ir kt.) ir mažai tepakitusio Vilniaus krašto;

- sudėtingų etnokultūrinių ypatybių kompleksų nulėmti skirtingumai tarp Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos, Sūduvos bei tarp šių arealų atskirų dalių;

- gamtinių sąlygų nulėmti skirtingumai (taip išsiskirdavo miškų, paežerių ir pan. kaimai).

A. 1. 2. Kaimų raida Mažojoje Lietuvoje nuo XV amžiaus iki 1943 metų

Per šimtmečius karų suniokotoje pasienio zonoje (vadinamojoje dykroje), taikos laikais buvusiose kaimavietėse (patogiose gyvenimui ir verslams), vėl atsikurdavo kaimai. Krašte gausėjant žmonių, vyko vidinė kolonizacija – kūrėsi naujakurių sodybos ir nuošalesnėse vietose. Visa tai vyko be jokio išorinio reglamentavimo – kaimai atkūrinėti ir statyti pagal senas baltiškas tradicijas. Atskiruose plotuose kūrėsi ir kolonistų iš Vakarų kaimai, formuoti pagal Vakarų Europos tradicijas, išlaikydami savitą struktūrą. Senuosiuose XIII–XV amžių istoriniuose šaltiniuose anuometinės gyvenvietės aiškiai buvo įvardijamos „prūsų kaimais“ arba „vokiečių (kolonistų) kaimais“. Taip viename krašte egzistavo dvi labai skirtingos kaimų rūšys, dvi kaimo gyvenviečių kūrimo bei raidos tradicijos.

Dar kitas Mažosios Lietuvos kaimų ypatybes lėmė jos gamtinių sąlygų specifika. Didelius plotus šiame krašte užėmė Nemuno delta, didžiųjų upių bei jų gausių atšakų pakrantės, Kuršių marių bei Baltijos jūros pakrantės, smėlinga Kuršių nerijos juosta. Ten nuo seniausių laikų kūrėsi žvejų kaimai, nebūdingi Didžiajai Lietuvai, neturėjusiai tiek vandens telkinių.

Potvynių nuolatos užliejamoje Nemuno deltoje palaipsniui kūrėsi pievininkų kaimai – dar vienas Mažosios Lietuvos fenomenas. Pievininkų sodybos įsikurdavo ant nedidelių kalvelių, potvynių metu virsdavusių salelėmis. Pievininkai užsiėmė gyvulininkyste – ganydavo gyvulius vešlioje pievose, vėliau ir šieno gamyba pardavimui.

Mažojoje Lietuvoje XV–XVII amžiais nevykdytos tokios visuotinės kaimų reformos kaip Valakų reforma Didžiojoje Lietuvoje. Todėl krašte savaimingai klostėsi įvairaus pobūdžio bei struktūrų kaimai (skirtingai nei standartizuoti gatviniai-rėžiniai kaimai Didžiojoje Lietuvoje). Tik Didžiosios kolonizacijos dešimtmečiais XVIII amžiuje valdžia ėmėsi daugiau reguliuoti naujų kaimų kūrimą.

Jau 1807 metais Prūsijoje panaikinus baudžiavą, valstybei vystantis ekonomiškai ir sociališkai, tie pokyčiai ryškiai ir gana sparčiai palietė Mažosios Lietuvos kaimus. Beveik šimtmečiu anksčiau nei Didžiosios Lietuvos kaimuose ten prasidėjo spartūs modernizacijos procesai, labai pakeitė dalį senujų kaimų. Kartu išlaisvintiems kaimiečiams buvo sudarytos sąlygos kurti naujas sodybas bei gyvenvietes, taip įsisavinant iki tol dar neapgyvendintus plotus. Tada daugybė gyventojų įsikūrė iškirstų girių vietose ar sparčiai sausintoje Nemuno deltoje.

XIX amžiuje pradėjo klostytis dar vienas Mažosios Lietuvos kaimų fenomenas – pelkininkų kaimai. Tada skatintas didžiųjų pelkių pakraščiu sausinimas, tuose ruožuose kuriantis pelkininkų sodybėlėms. Klostėsi įvairaus dydžio pelkininkų kolonijos su sava struktūra, būdingais pastatais ir kt.

Nors modernizacijos procesai XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje Mažojoje Lietuvoje vyko gana sparčiai, tačiau gana natūraliai – be griežtų administracinių nurodymų, revoliucinių, prievartinių pertvarkymų. Tai lėmė, kad iki II pasaulinio karo pabaigos Mažoji Lietuva pasižymėjo ypatinga kaimų rūšių bei formų gausa. Buvo kopininkų kaimai Kuršių nerijoje, žvejų kaimai pajūryje, kelių rūšių žvejų kaimai prie Kuršių marių ir Nemuno deltoje, pievininkų kaimai paupiuose, pelkininkų kolonijos bei įvairiausių rūšių laukininkų kaimai (nuo senovinių baltiškų kaimų iki modernių naujakurių gyvenviečių). Tad būdingais kraštu etnografinių kaimų pavyzdžiais anuomet galėjo būti dešimtys labai skirtingų kaimų, demonstravusių įvairius raidos etapus bei savitumus.

A. 2. Senujų kaimų likimas 1944-1960 metais

Didžiosios ir Mažosios Lietuvos kaimai iki pat II pasaulinio karo pabaigos esminių pokyčių nepatyrė: buvo išlikusi vis ta pati tradicinė ūkininkavimo sistema, įvairios negandos paliesdavo daugiau pavienius kaimus, karo metų sunkumai dar nepakirto tradicinės gyvensenos bei pačių etninės kultūros pagrindų.

Artėjant frontui iš Didžiosios Lietuvos į Vakarus nuo artėjančios sovietinės kariuomenės bei gresiančių represijų traukėsi turtingesni ūkininkai, įvairūs veikėjai ir kiti žmonės. Taip prasidėjo didieji socialiniai pokyčiai kaimuose, nulėmė ir senujų kaimų likimą.

Slenkantis karo frontas kai kur žymiau suniokojo atskirų vietovių kaimus bei sodybas. Jau pirmaisiais sovietinės okupacijos mėnesiais prasidėjo represijos, jų metu buvo padeginėjamos sodybos ar ištisi kaimai.

Kaimo gyventojų didieji trėmimai, suėmimai ir kt. vis labiau keitė tradicinę socialinę kaimų struktūrą ir pačias gyvenvietes: būdavo apleidžiamos ir suniokojamos didesnės pasiturinčių ūkininkų sodybos, dažnai sunaikinami puošniausi kaimų pastatai, vis labiau iro senujų kaimų struktūra.

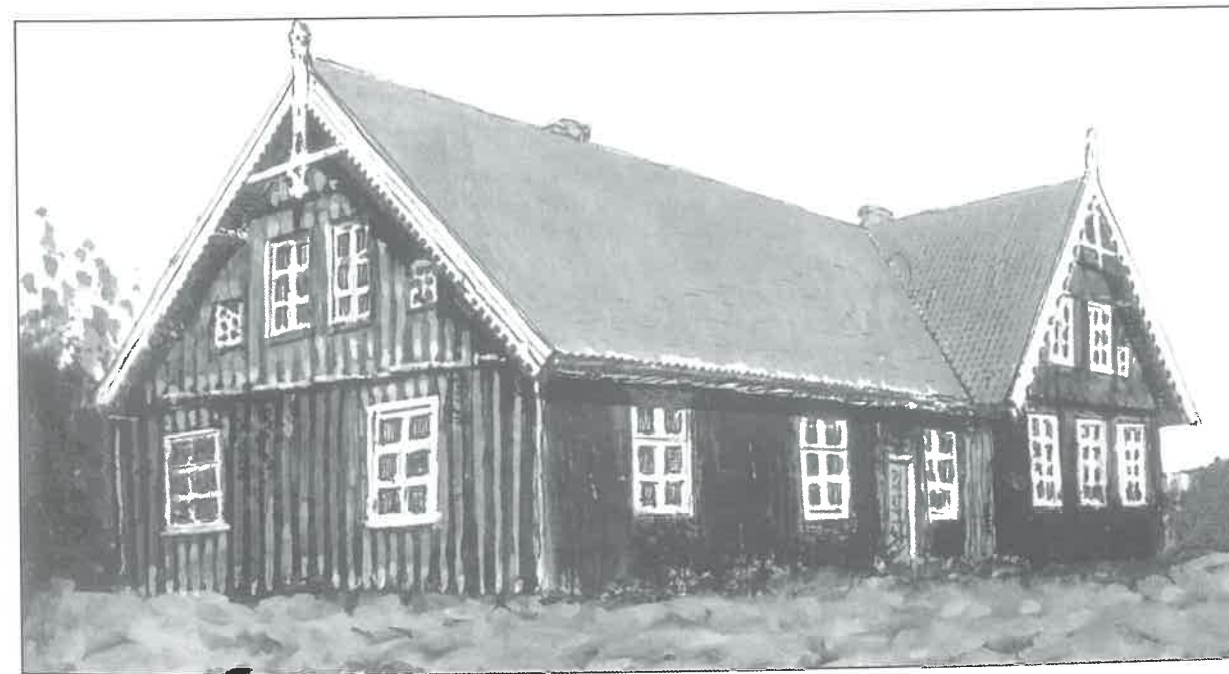
Pradėjus sovietinę kolektyvizaciją, prasidėjo senujų kaimų esminio naikavimo pirmasis etapas: nusavinti ir dažnai griauti tradiciniai kluonai, svirnai ir kiti ūkiniai ar gamybiniai pastatai.

Didžiausias smūgis seniesiems kaimams buvo visiškas ekonominių, socialinių santykių pertvarkymas: privačios nuosavybės likvidavimas, tradicinio ūkininkavimo nutraukimas. Pakirtus pačias senujų kaimų gyvavimo šaknis, jie patys teliko gyvuoti iš inercijos, vis labiau jiems keičiantis, bandant taikytis prie vis naujų egzistavimo sąlygų.

Tuomet buvo pakirstas ir tradicinių kaimų natūralus atsinaujinimo mechanizmas: palaipsniui likviduota liaudies meistrų institucija, kaimiečiai (praktiškai nebetekę įprastinių pajamų šaltinių) nebegalėjo tinkamai remontuoti, atnaujinti pastatų bei sodybų, pagal senas tradicijas statyti naujų pastatų savo ankstesnėms reikmėms.

Dar kitaip buvo pokario metais Mažojoje Lietuvoje.

Artėjant frontui absoliuti senujų krašto gyventojų dauguma pasitraukė į Vakarus. Kai kurie iš pasilikusiųjų buvo nužudyti sovietinių okupantų, kai kas išgyveno. Praktiškai tuščius kaimus niokojo okupantai, gausūs marodieriai iš Didžiosios Lietuvos ir Sovietų Sąjungos. Iš krašto buvo išvežamos dailesnės pastatų dalys (durys, langai, net tvarkingos lauko išvietės). Daug medinių pa-

Būdingiausi Mažosios Lietuvos etnoarchitektūros bruožai. Laukininkų kryžminis medinis pastatas

statų, sodybų bei kaimų buvo vandališkai sudeginti. Vėliau pradėtas ištisas senųjų kaimų ardymo verslas: mediniai pastatai ardyti malkoms, mūriniai – plytomis, išvežamoms į naujas sovietines statybas.

Palaiapsniui ištuštėjusiame krašte pradėjo kurtis atklydėliai iš kitur. Vėliau Mažosios Lietuvos apgyvendinimas skatintas sovietų administracijos: atgabenant kolonistus iš Rusijos, raginant persikelti žmones iš Didžiosios Lietuvos. Taip senųjų kaimų liekanose įsikūrė visai kitų tradicijų bei kitokio gyvenimo būdo žmonės, kitų etninių kultūrų nešėjai (beje, ir sovietizuoti elementai, beveik praradę tautinės tapatybės pojūtį). Toks masinis ir staigus gyventojų pasikeitimas buvo pragaištingas Mažosios Lietuvos kaimams, kur neliko ne tik tradicinio gyvenimo būdo, bet ir svarbiausio gyvos etninės kultūros elemento – jos nešėjų.

Tuo Mažoji Lietuva pokariu visiškai skyrėsi nuo Didžiosios Lietuvos, kurios apnaikintuose kaimuose dar liko dauguma senųjų gyventojų – tradicijų saugotojų.

A. 3. Senųjų kaimų likimas 1960-1990 metais

Įsigalėjus sovietinio žemės ūkio sistemai, pradėti beveik nesibaigiantys pertvarkymai: daug senųjų kaimų skelbta neperspektyviomis gyvenvietėmis, naujos statybos bei gyventojų aptarnavimas telkti pagrindinėse gyvenvietėse, pradėti didžiulio masto žemių „melioracijos“ darbai (šalinant ankstesnės gyvensenos pėdsakus – net ir kapines, trukdžiusius suformuoti didžiulius ir plynus dirbamos žemės masyvus), priimta vienkiamų masinio likvidavimo programa ir t.t. Kartu keitėsi kaimo gyventojų sąstata: išmirdavo senosios kartos (ilgaamžių tradicijų nešėjos); nepaisydami įvairių apribojimų, daug žmonių stengėsi išvykti į miestus ir susirasti lengvesnį gyvenimą; išvyravo naujos kartos, įvairiai prisitaikančios prie naujo gyvenimo būdo ir vis mažiau paisančios senųjų tradicijų.

Kaimo gyventojų skurdas ir sunkus gyvenimas savaip padėjo išlaikyti dalį senųjų pastatų – vyresnio amžiaus ir kt. žmonės nebepajėgdavo išsikelti į naujasias gyvenvietes, statyti naujus ar perstatyti senus trobesius. Tačiau savaip stabilizuojantis padėčiai Lietuvos kaime, atradus naujus pragyvenimo būdus sovietinėje sistemoje, statyta vis daugiau naujų pastatų – dažniausiai nebepaisant jau nutrūkusių senųjų tradicijų, nebelikus senųjų liaudies meistrų, orientuojantis į valdiškos statybos bei miestų pavyzdžius.

Sovietinė totalinio reguliavimo sistema apėmė ir kaimo statybas: pastatai statyti pagal standartinius – tipinius ar valdininkų patvirtintus projektus iš naujų statybinių medžiagų (baltos silikatinės plytos, asbocemento – šiferio plokštės stogams ir kt.). Valdiški naujadarai (didieji neišvaizdūs ūkiniai – gamybiniai statiniai ir kt.) vis labiau keitė dar išlikusių senųjų kaimų aplinką, visą kaimo kraštovaizdį, vis labiau naikinant tradicinius jo bruožus.

Sovietinio „atšilimo“ metais pradėtas paminklosaugos vėjus, į vadinamųjų istorijos ir kultūros paminklų sąrašus įtraukta ir nemažai senųjų kaimų, sodybų bei pavienių pastatų. Deja, tam gerokai pakenkė anuome-

tiniai politiniai – ideologiniai apribojimai, rimtų specialistų stoka, menkos žinios apie liaudies architektūrą, įvairūs subjektyvūs veiksniai. Todėl paminklams buvo paskelbta net keliasdešimt gatvinių-rėžinių kaimų Rytų Lietuvoje, kai Mažojoje Lietuvoje net nebandant įpaminklinti unikalių daržininkų, pievininkų, pelkininkų, laukininkų ir kitų kaimų. Itin netolygiai saugoti ir kitų etnokultūrinių regionų senieji kaimai ir sodybos – nebandant tolygiai aprėpti visų jų rūšių bei kategorijų. Sunykimui paliktos „buožių“ sodybos ir pan., taip politiškai – ideologiškai segreguojant paveldą.

Beje, ir vadinamasis architektūros paminklo statusas buvo beveik fiktyvus – nepadėdavo gauti realios paramos ar kt. seniesiems kaimams. Tas statusas tik padėjo daugiau ar mažiau detalai iširti vadinamuosius paminklinius kaimus bei pastatus.

Sovietmečio pabaigoje išsivyravo tam tikras stabilumas – senųjų kaimų liekanos nesulaikomai, tačiau palaiapsniui nyko: vis nauji Lietuvos kaimo pertvarkymo užmojai palaiapsniui subliukšdavo, ženkliau palietę tik atskiras teritorijas. Tai buvo etnokultūrinių tradicijų pastovaus, bet gana lėto nykimo laikmetis.

A. 4. Senųjų kaimų likimas po 1990 metų

Gana staigiai likvidavus daugeliui kaimiečių jau įprastą sovietinio žemės ūkio sistemą ir atkūrus privatinę nuosavybę, netikėtai keičiantis daugeliui dalykų, Lietuvos kaime išsivyravo sumaištis, atsiliepusi ir žmonėms, ir kaimo architektūros paveldui. Netikrumo ir griuvimo laikotarpiu nukentėjo nemažai senųjų pastatų (pavyzdžiui, sovietmečiu ūkių naudoti, o vėliau apleisti dvarų bei kiti statiniai). Skubota privatizacija, greito pasipelnymo siekimas ir kt. vėlgi niokojo kaimo architektūros paveldą (pavyzdžiui, senieji pastatai būdavo išigyjami vien nugriovimui – pasipelnyti iš jų statybinių medžiagų).

Kaip ir anksčiau, faktiškai fiktyvi liko paminklotvarkos – kultūros vertybių apsaugos sistema (pati įvairiai pertvarkoma ir menkai ką nuveikusi). Nesurasta jokių efektyvių svertų kaimo architektūros paveldui ir patiems etnografiniams kaimams išsaugoti. Per tuos keliolika metų užfiksuotos tik labai gausios netektys, beveik neaptingant teigiamų pavyzdžių.

Nutraukus visuotinę valstybės priežiūrą bei globą, pasikliaujant privačia iniciatyva bei ištekiais (kurių realiai beveik nebūta), patirta labai daug nuostolių.

Padėčiai savaip stabilizuojantis, vieniems kaimo žmonėms daugiau ar mažiau prasigyvenant, kitiems visiškai degraduojant, vėl prasidėjo naujas Lietuvos kaimo raidos etapas su naujomis grėsmėmis etnografinių kaimų liekanoms.

Pastarąjį dešimtmetį kaimuose prasidėjo visai naujas statybų etapas. Jei sovietmečio statybas savaip ribojo statybinių medžiagų stoka (vis tos pačios silikatinės plytos ir šiferis), standartinių projektų primityvumas ir pan., tai dabar klostosi visai nauja padėtis. Iš Vakarų ir kt. atvežamos vis naujos netradicinės statybinės medžiagos, projektuotojų peršami ir pačių savininkų matyti (kelionėse, TV laidose) visai kitokio gyvenimo kitokuose pastatuo-

se pavyzdžiai sparčiai užkariauja Lietuvos kaimą, vizualiai agresyviais, netradicinio pavidalo naujadarais niokdami senųjų kaimų liekanas.

Absoliučiai daugumai kaimo gyventojų atitrūkus nuo senųjų (būtent tai vietovei būdingų) tradicijų, savaip pragaištinga tampa šiandieninė „etnografizmo“ mada. Puolama statyti neva senoviško pavidalo statiniai bei sodybos, tačiau nebandant sekti tai vietovei būdingais pavyzdžiais. Taip Aukštaitijoje statomi nauji pastatai su efektingais elementais iš Mažosios Lietuvos, Klaipėdos krašte brukami Dzūkijai ar Rytų Lietuvai būdingi pastatai bei elementai. Toks etnokultūrinių tradicijų sujaukimas – ypač skaudi problema Lietuvai. Juk tinkamai panaudojant savininkų – statybos užsakovų iniciatyvą bei skiriamas nemažas lėšas būtų galima atgaivinti išstisus etnokultūrinius regionus, ten atkuriant būtent toms vietovėms būdingo pavidalo pastatus bei sodybas.

Deja, kol kas tiems tikslams itin trukdo projektuotojų neišmanymas, sovietmečiu išsisknijusi panieka etninei kultūrai bei senosioms tradicijoms, išstisų institucijų priešiskumas etnokultūros gaivinimo veiklai, daugelio visuomenės sluoksnių abejingumas tradicinei etninei kultūrai, susiviliojant Vakarų gyvenimo atšvaitais.

B. Etnografinių kaimų atrinkimo principai

Šiandieninėmis sąlygomis praktiškai atrenkant perspektyvius etnografinius kaimus, būtina atsižvelgti į dvi atrankos kriterijų grupes:

- 1) strateginiai tikslai,
- 2) lokalinės galimybės.

B. 1. Etnografinių kaimų atrinkimo strateginiai tikslai

Lietuvos etnografinių kaimų tinklas turi atspindėti svarbiausias šalies etninės kultūros ypatybes: jos regioninę diferenciaciją (per šimtmečius susiklosčiusius etnokultūrinius regionus), senųjų kaimų funkcinę bei

struktūrinę tipologiją, tradicinės etnokultūros susiklostymo istorines aplinkybes, tradicinės baltiškosios etnokultūros pobūdį.

Atspindint regioninę diferenciaciją, būtina daugmaž tolygiai atrinkti galimus etnografinius kaimus tiek visuose etnokultūriniuose Didžiosios Lietuvos regione (Žemaitijoje, Aukštaitijoje, Dzūkijoje, Sūduvoje-Suvalkijoje), tiek ir Mažojoje Lietuvoje.

Atspindint senųjų kaimų funkcinę bei struktūrinę tipologiją, būtina atrinkti visų rūšių bei kategorijų tradicinius kaimus, atsižvelgiant tiek į tenyškščius tradicinius verslus (pavyzdžiui, laukininkai, daržininkai, pievininkai, pelkininkai, miškininkai, žuvininkai, kopininkai Mažojoje Lietuvoje), tiek ir į tradicines kaimų struktūras (pavyzdžiui, gatviniai-rėžiniai, kupetiniai, vienkiaminiai ir kt. kaimai Didžiojoje Lietuvoje).

Atspindint tradicinės etnokultūros susiklostymo istorines aplinkybes, būtina atsižvelgti, kad senieji kaimai savo pilniausiu pavidalu susiklostė XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje. Vėlesnės modernizacijos (pavyzdžiui, dėl tarpukario žemės reformos ir kaimų išskirstymo į viekiemus Didžiojoje Lietuvoje) pradėjo kurti naujesnius etnokultūros variantus, kurių natūralią raidą brutaliai nutraukė sovietinė okupacija.

Atspindint tradicinės baltiškosios etnokultūros pobūdį, būtina atsižvelgti į šiam etnosui bei regionui būdingą senųjų kaimų pobūdį, jų skirtingumą nuo aplinkinių šalių ar tolimesnių kraštų kaimų. Savitais etnografiniais kaimais gali būti pripažinti ir vietinių tautinių mažumų kaimai.

Atsižvelgiant į visus šiuos strateginius tikslus, svarstant konkrečias kandidatūras į etnografinius kaimus bus galima sukurti labiau pagrįstą tokių kaimų tinklą, išsaugoti buvusio Lietuvos kaimo tradicinės etninės kultūros buvusio įvairialypiškumo atspindžius. Mūsų dienomis (po visų paminėtų netekčių bei tradicinės etninės kultūros degradavimo dešimtmečių) atrinkinėjant etnografinius kaimus, svarstymus teks pradėti nuo konkrečių lokalių galimybių, tačiau nuolat turint omenyje ir strateginius tikslus.

Laukininkų senovinė troba

Laukininkų didysis mūrinis tvartas

B. 2. Etnografinių kaimų atrinkimo lokalinės galimybės

Praktiškai atrinkinėjant etnografinius kaimus, būtina atsižvelgti į šias lokalias ypatybes: realią kaimų aplinką, medžiaginį kaimų paveldą, socialinę-ekonominę kaimų bazę.

Nagrinėjant realią kaimų aplinką, būtina nustatyti:

- ar šiandieninė kaimo aplinka išlaikė savo tradicinį charakterį (ar išlikusi senoji žemėnauda ir žemėvalda, ar kaimo aplinkoje bei pačioje kaimavietėje neatsirado netradicinio pobūdžio, vizualiai agresyvių statinių bei įrenginių, esmingai pakeitusių buvusį kraštovaizdį);

- ar kaimo aplinkoje esama ryškesnių psichologinių – estetiškų kraštovaizdžio vertybių, istorinių įžymybių ir pan. (tam tikru mastu kompensuojančių po 1943 metų visų kaimų patirtas netektis);

- ar esama realių galimybių palaipsniui neutralizuoti kaimo aplinkos defektus bei netektis (pavyzdžiui, atkuriant senosios žemėtvarkos įvaizdį, pridengiant ar rekonstruojant netinkamus aplinkos objektus).

Nagrinėjant medžiaginį kaimų paveldą, būtina nustatyti:

- ar išliko (bent žymesniu mastu) tradicinė planinė – erdvinė kaimo struktūra;

- ar išliko vietovės tradicinei etnokultūrai būdingos sodybos ir pastatai;

- ar esama ypač vertingų senųjų pastatų bei jų kompleksų ar kitų objektų (savaip kompensuojančių kaimo netektis);

- ar esama tradicinei etnokultūrai būdingų statinių bei įrenginių (pavyzdžiui, kaimo kryžiai, senieji ūkiniai įrenginiai ar jų pėdsakai ir kt.);

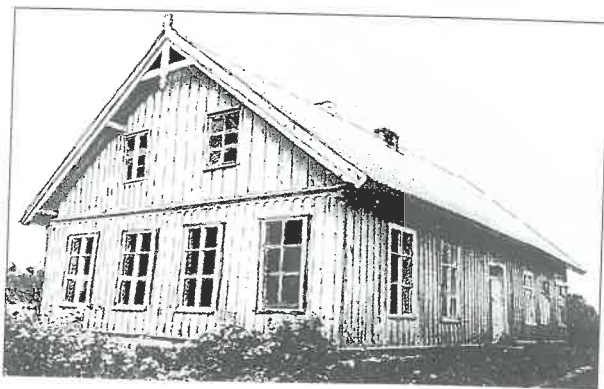
- ar išliko būdingi kaimo bei sodybviečių želdiniai;

- ar perdurbimais ir pan. labai sužaloti išlikę senieji pastatai, ar naujadarai agresyvūs (ar neutralūs);

- ar esama realių galimybių palaipsniui neutralizuoti defektus, atkurti netektis (pavyzdžiui, atkuriant būdingą kaimo ir sodybų struktūrą, tradicinį pastatų pavidalą, savitus kaimavietės ir sodybviečių elementus).

Nagrinėjant socialinę – ekonominę kaimų bazę, būtina nustatyti:

- ar dar esama vietinės etnokultūros tradicijų nešėjų (sau-

Pievininkų ir laukininkų didysis namas

gančių savo sodybų tradicinį pobūdį, užsiimančių tradiciniais verslais ir amatais);

- ar esama socialiai aktyvių vietinės etnokultūrinės tradicijos rėmėjų, propaguotojų bei organizatorių (galinčių nulemti viso kaimo tolesnę raidą);

- ar egzistuoja reali kaimo bendruomenė, ar realūs jos siekiai ir nuostatos palankios etnografinio kaimo atkūrimui bei tolesniam gyvamumui;

- ar esama socialinių – demografinių galimybių kaimui toliau išlikti arba atsikurti;

- ar esama visuomeninio ir kt. intereso išsaugoti bei atkurti būtent to kaimo tradicinį charakterį, rūpintis būtent šia vietoje;

- ar esama ekonominių – ūkinių perspektyvų išlikti tam kaimui, ar ten galimi pakankamai efektyvūs ir tradicinio pobūdžio nepažeidžiantys verslai;

- ar esama kokių vietinių įžymybių, ryškių savitumų, garantuojančių domėjimąsi būtent tuo kaimu, galimus turistų bei kt. lankytojų srautus.

*Dr. Martynas Purvinas,
Tarybos kviestinis ekspertas
KTU Architektūros ir statybos instituto
Architektūros istorijos ir paveldo sektoriaus
vyresn. mokslo darbuotojas,
"Mažosios Lietuvos enciklopedijos"
vyr. redaktoriaus pavaduotojas
2004 01 30*

Laukininkų didysis mūrinis namas

Pievininkų ir laukininkų mūrinis ūkinis pastatas su mediniu ertikiu

Pastaba: iliustracijos iš knygos – Martynas Purvinas. *Būdingi tradicinės architektūros pavyzdžiai Nemuno deltos regioniniame parke.* Kaunas, 1999

Etnografinių kaimų išskyrimo problemos ir kriterijai

Formuojant Lietuvos Respublikos kultūros vertybių registrą – viena iš svarbiausių, kartu ir sudėtingiausių, yra etnografinių kaimų išskyrimo problema. Iki šiol, nors į istorijos ir kultūros paminklų sąrašus įrašyti 48 etnografiniai kaimai, nėra aiškiai apibrėžtų jų atrankos kriterijų. Pabandydysime juos suformuoti išskaidydami į keturias grupes.

1. Be abejo, vienas iš reikšmingiausių etnografinio kaimo išskyrimo faktorių – Valakų reformos laikus menantis kaimo išplanavimas, ūkinės veiklos nesuniokotas kraštovaizdis, XIX a. pabaigą – XX a. pradžią menantis gyvenamieji, ūkiniai ir sakralinės paskirties pastatai bei jų interjeras. Tokių kaimų daugiausia P. Stolyfino, 1922-ųjų metų ir kitų žemės ūkio reformų paliestuose, neintensyvaus ūkio Rytų ir Pietryčių Lietuvos regionuose (Dzūkija ir Rytų Aukštaitija). Tačiau Lietuvos etnografinius regionus istorijos procese labai nevienodai paveikė kultūros modernizacija. Ypač šie skirtumai matomi XIX–XX amžiuje. Todėl siekiant išsaugoti visų Lietuvos regionų etninės kultūros paveldą materialieji kaimų atrankos principai visoje Lietuvos teritorijoje neturėtų būti taikomi vienodai, kiekviename administraciniame savivaldos rajone siekiant išskirti bent po vieną mažiausiai kultūros modernizacijos palietą kaimą (jo dalį, vienkiemį grupę, bažnytkaimį), ateities kartoms kiekviename etnografiniame regione paliekant ir po vieną tipiską kolūkinę gyvenvietę. Antram ir kitiems to rajono etnografiniams kaimams turi būti taikomi jau vienodi atrankos kriterijai.

2. Įvertinant kaimo išskirtinumą būtina atsižvelgti į šiose vietovėse (ar netoli šių vietovių) esančius archeologijos, mitologijos, dailės, istorijos, gamtos paminklus. Tai reikšmingas, tačiau neprivalomas etnografinių kaimų išskyrimo kriterijus.

3. Trečiasis svarbus atrankos kriterijus – kaimo demografinė situacija. Be abejo, kaimą, kuriame nėra gyvenančio, vietinę kultūrą formavusio žmogaus, galime įvertinti tik kaip muziejinį. Vasarą atvykstantys poilsiautojai ar iš tolimų regionų atsikėlę gyventi su regiono kultūrine terpe nieko bendro neturintys žmonės dauguma atvejų neužtikrins jo gyvybingumo, apsaugos ir plėtros. Manau, etnografiniame kaime turėtų gyventi nemažiau trečdalis vietinių žmonių (gimusių ir augusių 20 km spinduliu esančiose vietovėse; šie kriterijai negali būti taikomi Mažajai Lietuvai, kur vietinių gyventojų likę nepalyginamai mažiau).

4. Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme etninės kultūros vertybės apibrėžiamos kaip tautai reikšmingi dvasinės bei medžiaginės etninės kultūros užfiksuoti ir neužfiksuoti dalykai. Todėl gyvosios tradicijos puoselėjimas (tautos paveldėtos kultūros perdavimas, jos kūrimas ir atsinaujinimas) būtinas etnografinio kaimo išskyrimo kriterijus. Bendrai kaimo (ar dalies kaimo) žmonių formuojama kultūrinė veikla gali atsverti materialiuosius (etnoarchitektūrinius) kaimo atrankos kriterijus. Tad būtina atsižvelgti į šiuos kriterijus.

Tai iš kartos į kartą perduoti (tradiciniai) siaurame regione (regionuose) tebegyvuojantys (kitur neišlikę), kolektyviniai, dauguma atvejų nemažiau trijų žmonių atliekami (trijose šeimose gyvuojantys):

a) bendruomeniniai (kaimynystės) papročiai, neturintys fiksuotos chronologinės išraiškos (pvz., koštuvės, apgėlai),

b) ūkinė veikla (verslai, amatai – šiai grupei kolektyviškumo kriterijus gali būti netaikomas),

c) religinės praktikos (už Bažnyčios liturgikos ribų – pavyzdžiui, surinkimai, kolektyvinis kryžių lankymas bei meldimasis prie jų ir pan.),

d) etnokulinarinio paveldo elementai (tradicinis maitas, gėrimai),

e) meninė veikla (dainos, šokiai, vaidinimai; tautodailė (gali būti pavieniai kūrėjai) ir kt.,

f) liaudies žinijos paveldo elementai (gydomųjų žolių rinkimas, užkalbėjimas ir pan. – šiai grupei kolektyviškumo kriterijus gali būti netaikomas),

g) kalendorinės, darbo (iš dalies ir šeimos – jei turi specifinių elementų) šventės ir papročiai, ypatingai pažymimi atlydai.

Vertinant kaimo kultūrą pagal šiuos kriterijus būtina atsižvelgti į kultūros elementų konkrečioje vietovėje tęstinumą, jos unikalumo faktorius. Pavyzdžiui, Žemaitijoje esančiame kaime švenčiamos Užgavėnės (jei neturi specifinių tik tai vietai būdingų bruožų) kaip unikalios vertinamos nebus, tuo tarpu Suvalkijoje – tarpušvenčio „Šyvio šokdinimas“ bus traktuojamas kaip specifinis gyvosios tradicijos pasireiškimas, nes šiuo metu tai nėra masinis sodžiaus kultūros reiškinys. Tą patį kultūros reiškinį kaip unikalų siūlyčiau vertinti, jeigu jis fiksuotas ne daugiau kaip trijuose kaimuose. Jei atgaivinamas tradicinės kultūros reiškinys, jis gyvosios tradicijos tęstinumo prasme gali būti vertinamas tik tada, kai atgaivinimo metu jį prisiminė vyriausi tos vietovės žmonės ir aktyviai dalyvavo (pasakojimais, patarimais) jį rekonstruojant.

Etnografinio kaimo vertinimo kriterijai

Privalomi pirmasis, trečiasis ir ketvirtasis kriterijai. Jei šiame administraciniame rajone nėra vieno tokio kaimo nėra – būtinas trečiasis, ketvirtasis, iš dalies – pirmasis. Ant-rasis kriterijus visai atvejais bus kaip privalumas.

Parengus etnografinių kaimų atrankos anketą, kiekvieną kriterijų siūlyčiau įvertinti balais.

1. Pirmas kriterijus iki 10 balų (bet kokių atvejų nemažiau 5).

2. Antras kriterijus už paminklą po 1–2 balus.

3. Trečias kriterijus (vietinių gyventojų 1 proc. lygus 0,1 balo) iki 10 balų (bet kokių atvejų nemažiau 3,3).

4. Ketvirtas kriterijus – už kolektyvinę tradicijos palikimą – 3–5 balai, už pavienį (pvz., amatininkas, tautodailininkas, garsi dainininkė) – 1–2 balai.

5. Nenumatyti kaimo privalumai – iki 5 balų.

Etnografinis kaimas turi būti vertinamas ne mažiau kaip 20 balų. Jei administraciniame rajone (savivaldybėje) tokio užfiksuoti nepavyksta, etnografinių kaimų sąvadą reikia įrašyti daugiausiai balų gavusį kaimą. Pakartotini kaimo vertinimą atlikti ne rečiau kaip kas 15 metų, papildant ar sumažinant etnografinių kaimų sąvadą.

Šie pasiūlymai yra rekomendacinio pobūdžio, kiekvieno kriterijaus vertinimą privalėtų apsvaistinti įvairių sričių specialistai. Sudarius anketą atlikti bent 10 kaimų bandomąjį vertinimą. Vėliau, atsižvelgiant į trūkumus, parengti galutinį anketos variantą.

Dr. Žilvytis Šaknys,
Tarybos kvietinis ekspertas,
Lietuvos istorijos instituto
Etnologijos skyriaus vedėjas
2004 02 10

Siūlymai dėl senųjų kaimų, etnografinių gyvenviečių atrankos

Principinės metodikos nuostatos

- Lietuvos senųjų kaimų etnografinės gyvenvietės būtina suprasti kaip mišrųjį (bendrą nedalomą kultūros ir gamtos) paveldą, kaip šalies kaimiškosios kultūros indikatorius, kaip istorinę etninių bendruomenių gyvenamąją, darbo, poilsio ir saviraiškos terpę; jos turėtų būti vertinamos kaip vieningi architektūriniai ir urbanistiniai kompleksai, neatsiejami nuo etnokultūrinės ir gamtinės aplinkos.
- Tipologinė, teritorinė ir erdvinė senųjų kaimų etnografinių gyvenviečių įvairovė su gausiomis jų socialinėmis (gyvenamoji, agrarinė, poilsio, turistinė, verslo ir kt.) ir kraštovaizdinėmis (etnokultūrinis, semantinis, kompozicinis kraštovaizdžio įprasminimas ir kt.) funkcijomis turi būti išsaugota.
- Siekiant išsaugoti krašto savastį ir kultūrinę identitetą bei formuoti ekologišką, ergonomišką, estetišką ir semantiškai įprasmintą šalies kraštovaizdį, istoriškai susiklosčiusios senųjų kaimų gyvenvietės turi būti suprantamos ne tik kaip šalies kultūros saviraiškos atributas, bet ir kaip praturtinantys Europos kultūrą bei Europos kultūrinio kraštovaizdžio regiono įvairovę ištekliams.
- Saugotinių etnografinių kaimų, gyvenviečių atranka turi būti pagrįsta įvairiopo pobūdžio tyrimais ir kompleksiniu vertinimu bei šiuolaikiniu apsaugos ir visuotinės plėtros derinimu. Saugotinos senųjų kaimų gyvenvietės turi tapti socialinės, kultūrinės, ekonominės plėtros politikos dalimi. Šiandieninę saugojamosios veiklos prioritetinę nuostatą, orientuotą pagal principą – „saugoti draudžiant“, būtina keisti principu – „saugoti naudojant ir tvarkant“.

Vertybių sisteminės atrankos principai

Remiantis minėtomis nuostatomis, siūlomi keturi esminiai vietose saugotinių etnografinių gyvenviečių kultūros vertybių teritorinės (sklaidos) ir aksiologinės (vertės) sistemos sudarymo principai.

Sisteminis principas, reikalaujantis, kad saugomos kultūros vertybės sudarytų sisteminių darinių, atspindintį

etninio regiono kultūrinės saviraiškos visus procesinius, teritorinius ir aksiologinius aspektus.

Teritorinės ir tipologinės reprezentacijos principas, reikalaujantis maksimaliai atspindėti etnos kultūros reprezentantus bei genofondą visose etnokultūrinėse zonose ir įvairaus administracinio pavaldumo teritorijose pagal raritetinę ir etaloninę atranką.

Istorinio objektyvumo principas, reikalaujantis istorinės informacijos išsamumo ir objektyvaus kultūros istorijos atspindžio, neiškraipant jos pagal ideologizuotas nuostatas bei dabarties visuomenės poreikius.

Socialinio tikslingumo ir ekonominio pagrįstumo principas, reikalaujantis suderinti apsaugos viešojo intereso siekius ir mastą su ekonominėmis tautos ir valstybės išgalėmis.

Kompleksinio vertinimo kriterijai ir identifikavimo požymiai

Atsižvelgiant į minėtas nuostatas ir principus, saugotinos senųjų kaimų, gyvenviečių etninės kultūros vertybės atrenkamos pagal sisteminių kompleksą identifikavimo požymių, tenkinančių bent keturis bendruosius vertinimo kriterijus:

1. Kultūrinė reikšmė

Vertės nustatymo (identifikavimo) požymiai:

- istorinis informatyvumas, parodantis objekto sanklodos raidą bei istorinę, mokslinę, pažintinę reikšmę įvairioms kultūrinės veiklos sritims;
- formos ir struktūros brandumas, parodantis objekto architektūrinę ir meninę reikšmę;
- autentiškumas, nusakantis pirminę objekto savastį, jo dokumentinę reikšmę;
- etnografiškumas, nusakantis etnos saviraiškos savitumą.

2. Kraštovaizdinė reikšmė

Vertės nustatymo (identifikavimo) požymiai:

- ekspozicinė galia, nusakanti objekto geografinę padėtį, teritorinę ir erdvinę situaciją, regimąjį aktyvumą;
- istorinis ir ekologinis stabilumas, nusakantis objekto ir aplinkos ryšius laike ir teritorijoje;
- kompozicinis raiškumas, nusakantis objekto ir aplinkos regimųjų ryšių meninę kokybę.

3. Panaudojimo perspektyva

Vertės nustatymo (identifikavimo) požymiai:

- reali fizinė būklė, nusakanti objekto ekonominio ir fizinio panaudojimo tikslingumą;
- teritorinė lokalizacija, nusakanti objekto lankymo bei apžiūrėjimo vietoje galimybes ir propagavimo tikslingumą.

4. Raritetinė vertė

Vertės nustatymo (identifikavimo) požymis:

- objekto unikalumas, parodantis objekto išskirtinumą, retumą (vienintelis).

5. Etaloninė reprezentacija

Vertės nustatymo (identifikavimo) požymis:

- tipiškumas, parodantis objekto priklausymą, būdingumą kuriai nors vertybių grupei, tipui.

Daugiausia keblumų kyla nustatant kultūrinę reikšmę ir atrenkant saugoti vietose etninės architektūros objektus, nes šiandieninė šios rūšies paveldo reikšmė daugiaprasmė, o vertinimas - daugialypis. Etninės architektūros objekto kultūrinei reikšmei priskiriamos istorinė, memorialinė, mokslinė, meninė, estetinė, etnografinė, ideologinė bei kitos reikšmės, kaip atskiri kultūrinės raiškos požymiai.

Istorinę reikšmę etninės architektūros objektams teikia jų pažintinės galios, kaip istorinės informacijos šaltinio, vaidmuo. Jie atspindi savo istorinio laikotarpio materialinių ir dvasinių visuomenės gyvenimą, mokslo ir technikos lygį, žmonių kultūrą ir pasaulėžiūrą, buitį ir tradicijas.

Kai etninės architektūros objektai betarpiškai susiję su svarbiais istoriniais įvykiais, su ryškių asmenybių gyvenimu ar veikla, jų kultūrinės reikšmės istorinis aspektas įgauna memorialinį požymį.

Daugelis etninės architektūros objektų yra potencialus mokslinės informacijos šaltinis, kuriuo naudojasi menotyra, architektūros istorija, archeologija, etnografija ir kultūros istorija apskritai. Potencialios galimybės architektūros objektus panaudoti mokslinių tyrimų tikslais teikia jiems mokslinę reikšmę.

Estetinę etninės architektūros kūrinio reikšmę atspindi kūrybinio sumanymo ir architektūros formų meninė vienovė. Estetinė reikšmė priklauso ir nuo įvairialaikio pristatymų kompozicinio suderinimo.

Be aukščiau sumintų požymių, nusakančių etninės architektūros objektų visuomeninę ir kultūrinę reikšmę, svarbi ir ekonominė bei utilitarinė jų reikšmė, t.y. jų ūkinio panaudojimo galimybės dabartinėmis aplinkybėmis.

Bet kurio etninės architektūros objekto ryšys su aplinka reiškiasi dviem požymiais: funkciniu ir kompoziciniu. Ta prasme etninės architektūros kūrinys savo aplinkoje gali būti kaip struktūrinis elementas ir kaip kompozicinis dėmuo. Tuo požūriū negalima neatsižvelgti ir į jų kraštovaizdinę reikšmę bei kontekstinį aspektą. Saugomu objektu turėtų tapti ne tik etninės architektū-

ros objekto fizinis tūris, bet ir kompoziciniai ryšiai su apsuptymi, jo dermė aplinkoje, t.y. turėtų būti saugomas objekto ir konteksto kompozicinis kompleksas.

Nustatant etninės kultūros objektų (liaudies architektūros ir dailės objektų) kultūrinę reikšmę ir atrenkant juos saugoti vietose išskirtinę prasmę įgyja tokie požymiai:

Etnografiškumas, kurio identifikavimo reikalavimai tenkinami tokiomis objektų savybėmis kaip: a) mastelių ir proporcijų darna, b) būdingi etnografinėi zonai puošybos elementai ir spalva, c) bendroji liaudies meno atributų gausa statinyje.

Kompozicijos raiškumas ir vientisumas, kurio identifikavimo reikalavimai tenkinami pastatų grupės (sodybos, gatvės apstatymo, gyvenvietės) ar atskiro pastato dalių vientisumu bei išbaigtumu, būdingu viso regiono ar atskirų zonų architektūrai.

Medžiagų ir vaizdo autentiškumas, kurio identifikavimo reikalavimai tenkinami pirmąpradžių medžiagų ir pirmąpradžio vaizdo kiekybiniais ir kokybiniais parametrais.

Pastatų techninė būklė, kurios identifikavimo reikalavimai tenkinami pastato fizinės amortizacijos bei išlikimo kokybinėmis ir kiekybinėmis charakteristikomis.

Statybos darbų kokybė, kurios identifikavimo reikalavimai tenkinami atliekamų darbų meistriškumo ir profesionalumo kokybinėmis charakteristikomis.

Prof. habil. dr. Jurgis Bučas,
Tarybos kvietinis ekspertas,
Kauno technologinio universiteto
Architektūros ir kraštovarkos katedros vedėjas;
Rytų Europos kultūrinių kraštovaizdžių nominacijai
į Pasaulio paveldo sąrašą ekspertas;
Kultūros vertybių apsaugos departamento saugomo
kultūrinio kraštovaizdžio aukščiausios kategorijos ekspertas
(Nekilnojamojų kultūros vertybių apsaugos specialisto
atestatas Nr.110E)
2004 02 11

Aukštaitiškas svirnas su vežimine

Aukštaitijos sodybų architektūra: rekomendacijos statybai

Istorijos eigoje formavosi apgyvendinimo struktūra, sodybos planas, pastatų formos, konstrukcijos ir puošyba. Priklausomai nuo vietos klimato sąlygų, statybai tinkamų medžiagų ir istorinių aplinkybių, Aukštaitijoje susidarė saviti pastatų tipai, susiformavo charakteringas trobesių išdėstymas ir apželdinimas.

Aukštaitiškų pastatų architektūra išsiskiria archajiškumu ir formų bei konstrukcijų įvairove. Nė viename kitame Lietuvos regione neišliko tiek daug statybos raidos pėdsakų. Siekiant išsaugoti šiuos savitumus reikia atsižvelgti į bendrus (būdingus Aukštaitijos regionui) sodybų planavimo, tvarkymo, pastatų statybos principus bei mažosios architektūros elementus. Tvarkant sodybą, statant naujus ar atstatant senus pastatus, svarbu išlaikyti sodybos užstatymo vientisumą ir savitumą, betarpišką ryšį su gamtine aplinka, įvertinti ir suderinti pastatų proporcijas, formas, medžiagas, konstrukcijas, spalvas, puošybą.

Žemiau pateikiami bendri etninės statybos principai bei rekomendacijos.

Architektūra/statyba turi būti :

- tvirta, patvari,
- patogi, funkcionali,
- graži, skoninga, estetiška,
- paprasta, pigi, ekonomiška,
- saugi, sveika, ekologiška.

Sodybos architektūroje svarbiausia:

- darnus ryšys su aplinka,
- formų, spalvų, medžiagų vientisumas, natūralumas, suderinamumas,
- savitumas, individualumas.

Aukštaitiška pirkia. Kirdeikių k., Utenos r.

Teritorijos tvarkymas

Tvarkant sodybos aplinką, saugotinas tradicinis kraštovaizdis, išlikę apgyvendinimo struktūros (gatvių, padrikų, netaisyklingai išsidėsčiusių kaimų sodybų, vienkiamų) pėdsakai, siluetas, orientacija pasaulio šalių atžvilgiu, ryšys su aplinka – keliais, miškais, vandens telkiniais, reljefu.

Saugotini želdynų masyvai, pavienių medžių grupės.

Vietiniai keliai turėtų būti derinami prie reljefo, vengiant ilgų tiesių linijų, gausiai netankiai netaisyklingai apželdinami (rekomenduojamos medžių rūšys – beržas, liepa, vinkšna, klevas, guoba).

Sodybų planavimas

Saugotinas (gali būti atkuriamas) išplanavimo ir statybos individualumas, savitumas.

Išlaikomas būdingas pastatų išdėstymas (nedideli atstumai tarp pastatų), kiemų zonavimas (atskiriami gerasis ir ūkinis kiemas), želdiniai (gėlynai, sodas, pavieniai medžiai), mažoji architektūra (tvoros, vartai, tilteliai, suoliai, šuliniai, aviliai, kryžiai, koplytstulpiai ir kt.). Sodybos kiemai, teritorija aptveriami tradicinėmis tvoromis su vartais.

Sodybos gausiai apželdinamos neformuojant ištisinių želdinių juostų (rekomenduojami vaismedžių sodai, gėlių, vaistažolių darželiai, apželdinimui – ažuolas, liepa, klevas, trešnė, gluosnis ir kt.).

Pastatai (statiniai)

Pastatų skaičius sodyboje 2–6 (vidutiniškai 3–4 pastatai). Tradiciniai pastatai: pirkia/gryčia, svirnas, tvartas, daržinė, kluonas, pirtis, gali būti vasaros virtuvė, kalvė ir kt.

Pastatai, išskyrus pėdinės konstrukcijos kluonus ar tvartus, vidutinių matmenų, grakščių formų (siauri, ilgi). Pėdinės konstrukcijos pastatai (su pėdžiomis-stulpais, viduje laikančiais pastato stogą) masyvūs, platūs, aukštais stogais.

Gyvenamasis namas (pirkia, gryčia)

Vienaukštis, nuo pamatų iki karnizo ne daugiau kaip 3,5 m, iki kraigo ne daugiau kaip 7,5 m, gali būti įrengta palėpė.

Staciakampio plano, rekomenduojamas pločio ir ilgio santykis 1x1,5–3 (5–8 m pločio, 8–24 m ilgio), būdingi dekoruoti priangiai.

Pamatai ne aukštesni kaip 0,6 m.

Sienos medinės, apvalių nužievintų (netekintų), pjautų ar tašytų rąstų, arba apkaltos lentomis. Būdingas horizontalus arba kombinuotas (dalijant sieną ties polangio linija į dvi dalis) sienų apkalimas lentomis, gali būti dažomos pastelinėmis spalvomis.

Stogas dvišlaitis arba pusvalminis, stogo pasvirimo kampas 40–47° (gegnės ilgis lygus dviem trečdaliams namo pločio). Stogo danga: skiedros, lentelės (arba jų imitacija), šiaudai, nendrės, gali būti natūralių spalvų – rusvų, pilkų, gelsvų atspalvių, čerpių spalvos banguoti lakštai.

Rekomenduojami tradicinių formų, medžiagų, konstrukcijų langai (sudalinti į 4–8 dalis – tradiciškai 6 dalys) ir durys; langai dažomi balta spalva. Tradiciškai buvo puošiami viršlangiai ir durys.

Ūkiniai pastatai

Didieji Rytų Aukštaitijos (pėdinės konstrukcijos) pastatai (klojimas, tvartas) staciakampio plano formos, 7–12 m pločio, 7–20 m ilgio; didieji Vakarų Aukštaitijos pastatai (klojimas, tvartas) 6–10 m pločio, 6–20 m ilgio; mažieji pastatai (svirnas, pirtis ir kt.) staciakampiai, 4–6 m pločio, 4–18 m ilgio.

Sienos medinės (apvalių, tašytų rąstų, lentų), mišrių medžiagų (mūro stulpai su mediniais tarpais), molinės arba mūrinės tinkuotos. Stogai dvišlaičiai, keturšlaičiai arba pusvalminiai, gali būti čiukuriniai, plačiomis stogo užlaidomis (0,7–1,2 m). Stogo danga: skiedros, lentelės, šiaudai, nendrės, gali būti natūralių spalvų (rusvų, pilkų, gelsvų atspalvių, čerpių spalvos).

Visų ūkinių pastatų stogai dengiami vienodomis medžiagomis, dažomi ta pačia spalva.

Mažoji architektūra

Kryžiai, koplytstulpiai, stogastulpiai mediniai, grakščių, lengvų formų, aukšti; rodyklės, riboženkliai ir kt. meniniai akcentai mediniai, tradicinių formų, deko ro ir spalvų.

Tvoros medinės: pynučių, statinių, gulstinės ir kt., ne aukštesnės kaip 1,5 m.

Interjeras

Pritaikant senovišką namą kaimo turizmui ir įrengiant interjerą reikėtų atsižvelgti į tą laikmetį, iš kurio yra pats namas. Visos šiuolaikinės medžiagos (šiluminė izoliacija, elektros instaliacija, vamzdynai, kondicionavimo bei ventiliavimo sistemos ir kt.) neturėtų dominuoti ar būti matomos.

Vidaus apdaila

Grindys tradicinių medžiagų: plačių skirtingo pločio lentų (15–30 cm), raudonų plytų, asla ar jos imitacija, akmenų grindinys.

Lubos medinės, plačių skirtingo pločio lentų, dedamos ant sijų, pakalamos po sijomis ar tarp jų. Kaimo namams būdingos vožtinės lubos (dedamos su tarpais dviem eilėmis ant sijų). Gali būti natūralių spalvų, balintos ar dažomos šviesiomis spalvomis.

Pėdinis klojimas. Tauragnai, Utenos r.

Sienų apdaila: natūralūs rąstai, gali būti balinti, tinkuoti, apkalti dailylentėmis, iškljuoti tapetais ar audiniu. Dailylentės medinės, ne siauresnės kaip 15 cm.

Langų rėmai, durys, apvada mediniai, tradicinio sudalinimo, natūralių spalvų arba dažyti tradicinėmis spalvomis. Durų ir langų apkaustai (vyriai, kabliukai, ranenos ir kt.) panašių formų ir senoviškas.

Apšvietimas

Labai svarbu geras ir jaukus patalpų apšvietimas. Šiuolaikiškos apšvietimo priemonės paslėptos (matyti tik šviesa, o ne jos šaltinis).

Baldai

Stalas, suolai, krėslai, kėdės, spintos, spintelės, skrynios, lentynos ir kt. bei jų išdėstymas turėtų būti charakteringi vienam (konkrečiam) statybos laikotarpiui. Tinkamiausi seni restauruoti mediniai baldai arba jų kopijos. Tekstilė būdingų regionui raštų ir spalvų derinių.

Krosnys, židiniai

Pirkiose/gryčiose būdingos duonkepės su viryklėmis ir stačiamalkės krosnys su šildomomis sienutėmis. Jų statybai naudoti kokliai, raudonos pilnavidurės plytos, gali būti tinkuotos, dengtos profiliuota skarda, balintos. Visų krosnių dūmai suvedami į centre stovinčius vieną ar du kaminius.

*Dr. Rasa Bertašūtė, Tarybos kviestinė ekspertė,
Liaudies buities muziejaus Architektūros skyriaus vedėja
2004 04 27*

Pirkios langas ir sienų apkalimas. Tauragnai, Utenos r.

Aukštaitiško svirno durys.

Pastabos dėl etnografinių kaimų ir jų atskirų objektų parinkimo

Nebūdamas etnokultūros profesionalas, pateikiu pastabas dėl ekspertų siūlymų parenkant saugotinus ir atkurtinus etnokultūros objektus Lietuvos kaime, atsižvelgdamas į Lietuvos žemės ūkio kultūros raidos aplinkybes, bendrą kaimo ūkinio ir kultūrinio paveldo situaciją mūsų šalyje ir galimybes jį išsaugoti, eksponuoti, regeneruoti bei pritaikyti kultūros ir verslo poreikiams..

Ekspertų siūlymuose jaučiasi santykinai didesnė pagalba valakinio kaimo kultūrai (kuri išliko labiausiai ekonomiškai neišplėtotuose Lietuvos regionuose) nei kitoms (vėlesnėms) Lietuvos kaimo etnokultūros raiškoms. Atrodo, vyrauja nuostata, kad kuo etnokultūros objektas senesnis, tuo jis vertingesnis.

Neneigiu, kad Lietuvos valakinio kaimo kultūra įdomi savo archajiškumu ir senųjų formų bei turinio išsaugojimu. Tačiau tik valakinio kaimo kultūrą laikyti svarbiausia ar net vienintele lietuviškojo kaimo etnokultūros raiška būtų neteisinga ir skriauda kitiems (ypač Vidurio Lietuvos regionams), kur ši ūkio kultūra natūraliu būdu jau buvo pakeista modernesne, tačiau Lietuvos sąlygomis puikiai pasiteisinusia ūkininko ūkio (vienkieminė) agrarine kultūra. Beje, ji davė impulsą Rusijos reformatoriui P. Stolypinui visoje Rusijoje imtis kaimų reformos - naikinti rusiškąją "obščiną" ir kurti vienkieminę ūkininkų ūkių sistemą, nusižiūrėjus į Vidurio Lietuvos sparčiai progresuojančius ūkininkus, kuriuos jis matė Kėdainių krašte (Šlapaberžėje buvo P. Stolypino dvaras). Kita vertus, valakinis kaimas nėra autentiš-

kas, tik Lietuvai būdingas darinys, bet viduramžių Europos produktas, atėjęs į Lietuvą XVI a. viduryje, kur jis pakeitė dar senesnę kaimo gyvenseną ir ganėtinai ilgai čia „užsibuvo“, kai Vakarų Europa jau seniai buvo perėjusi prie modernesnių gyvensenos formų, pirmiausia prie vienkieminio ūkio.

Neatmesdamas valakinio kaimo kultūros relikvų reikšmingumo, rūpinimosi ši laikotarpį atstovaujančios etnopaveldo dalies išsaugojimu, drįsčiau teigti, kad etnopaveldo objektų (kaimų ir atskirų jų elementų, materialinės ir nematerialinės kultūros raiškų) spektras yra daug platesnis. Etnokultūriniu paveldu laikytini įvairių epochų materialūs objektai ir dvasinės kultūros reiškiniai (gyvoji tradicija), kurių kūrimosi, natūralaus formavimosi bei funkcionavimo sąlygos yra negrįžtamai pakitusios ar nutrūkusios. Dėl to visų šių laikotarpių materialinio (ūkinio) paveldo objektus ir jų funkcionavimo sąlygas (gyvąją tradiciją) galima išsaugoti tik valstybės specialios globos ir paramos priemonėmis arba tuos objektus pagal mokslo rekomendacijomis nustatytą tvarką panaudojant antrinei verslo ar kultūros paminklo paskirčiai.

Taigi etnokultūriniu paveldu laikytinas ne tik senasis kupetinis ar valakinis kaimas, jo gyvenvietės, atskiros išlikusios sodybos bei į valakinio kaimo žemėvaldos ribas netilpusieji viensėdžiai, bet ir vėlesnieji dariniai, pirmiausia vienkiemiai, formavęsi kaip P. Stolypino ir Nepriklausomos Lietuvos žemės reformų rezultatas. Į šitokių paveldo suvokimą įtelpa ir sovietmečio suformuota grupinė gyvenvietė bei vadinamasis „gamybinis centras“. Visų šių laikotarpių objektų formavimasis jau užsibaigęs, o kai kurių šių sisteminių elementų tarpe vyksta intensyvi degradacija (pagal mastą – labiausiai sovietmečio gamybinių centrų, nors laiko ir gamtos sąlygų, savininkų kaitos, tikro ir tariamo modernizavimo keliama erozija veikia visus materialius objektus, taip pat ir gyvąją tradiciją, kurios tęsėjų likę tik kai kuriuose objektuose). Naujai kuriami ūkininkų vienkiemiai nebėra senosios vienkieminės sistemos tąsa, nes jų išsidėstymas, sodybų struktūra formuojasi pagal naujus principus. Tai jau neovienkieminė sistema, kurios tolesnės raidos koncepcija dar nesusiformavusi.

Moksliniais ir praktiniais sumetimais Lietuvos kaimo etnopaveldo objektais šiandien laikytini tie, kurie susiformavo iki kolektyvizacijos pradžios (kada nors bus grįžtama ir prie to laikmečio objektų mokslinio vertinimo, kuris dėl politinių bei emocinių veiksnių persvaros dar neįmanomas).

Mūsų manymu, dėmesys etnokultūros objektams turi būti ranžuojamas ne vien pagal jų archajiškumą, bet ir pagal retumą bei sunykimo pavojų. Gali reikėti susiklostyti taip, kad laiko ir visuomenės dėmesio „užkonservuotų“ valakinių kaimų Lietuvoje išliks daugiau negu bent pakenčiamos sudėties vienkieminių kaimų, kurie buvo ir tebėra intensyviai transformuojami, galų gale net ir specialistų nevertinami kaip etnokultūros fenomenas. Labai daug nustotume, jei šio paveldo neivertintume ir jį galutinai prarastume.

Ekspertų siūlymuose (kaip ir kituose lietuvių etnokultūrą nagrinėjančiuose šaltiniuose) iš lietuvių etnokultūros

ar net apskritai iš Lietuvos kaimo kultūros konteksto visiškai iškrenta dvarai. Neaiški esminė šio reiškinio priežastis: ar tik dėl to, kad didelė jų savininkų dalis praeityje buvo nutolę nuo lietuvių kultūros? Bet būta ir kitokių pavyzdžių. Ko gero, dvarų kultūros ignoravimo šaknys susiformavo pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu, kai nemažos dvarininkų dalies priešiškus Lietuvos valstybei sąlygojo ir politizuotą dvarų materialinės kultūros, juo labiau gyvosios tradicijos, atskyrimą (ar atsiskyrimą) nuo lietuviškumą išsaugojusio kaimo paveldo. Ši dvarų kultūros ignoravimo tradicija, tiesa, kitais sumetimais, buvo tęsiama ir sovietmečiu, nes tai esą buvo „išnaudotojų klasės“ kultūra, svetima liaudžiai. Negi šiandien, jau atlėgus anų laikų politinei polemikai, dvarų ir kitokių nevalstietiškos (nors apskritai žemdirbiškos) kultūros fenomeną (beje, šiandien tik labai menkus paveldo likučius, susidedančius iš suniokotų pastatų likučių, degradavusių parkų, kai kurių kilnojamojo kultūros paveldo eksponatų muziejuose) laikome absoliučiai svetimu Lietuvos kultūrai inkliuzu, ir toliau jį palikdami kitų šalių kultūrų sferai kaip mums nereikalingą balastą? Negi ir toliau laikomės koncepcijos, kad lietuvių kultūra - tik „mužikų-chlopių“ kultūra, kaip tai praeityje deklaravo lietuvių kultūrą niekinantys kitataučiai? Juk dvarų paveldas, žvelgiant plačiąja prasme, yra neatskirama mūsų kraštovaizdžio, žemėnaudos, teritorijos išplanavimo, kelių tinklo dalis. Iškerpant iš Lietuvos etnopaveldo dvarus bei folvarkus, griauuname viso paveldo (ypač jo komponento - kultūrinio kraštovaizdžio) kompleksiskumą, tartum įteisiname vienoje teritorijoje dvi nesusikertančias kultūras plokštumas. Juk kai kurie ekspertai (dr. M. Purvinas) netgi siūlė nepamiršti tautinių mažumų apgyvendintų kaimų specifinės kultūros relikvų, kurie padėtų atskleisti mūsų kaimo teritorijos kultūrinį įvairiapusiškumą, nors šių kaimų reikšmė Lietuvos agrarinei kultūrai nepalyginti menkesnė už dvarų kultūros įtaką. Beje, dalis dvarų laikytojų netgi išsaugojo lietuviškas šaknis ir skatino lietuviškumą raiškas, nekaltant apie dalies dvarų teigiamą ūkininkavimo pavyzdį ūkininkijai. Pagaliau dvarai pastatyti mūsų protėvių rankomis, naudojant vietos medžiagas, patirtį. Tad jie – svarbi mūsų istorijos, kultūros sudėtinė dalis.

Panaši situacija ir su bažnytkaimiais - mažais miesteliais, kurių gyventojai vertėsi žemės ūkiu (manau, kad didesni miesteliai su specifine gyventojų sudėtimi ir vyraujančia kitokia negu žemės dirbimo funkcija jau tikrai pasilieka už etnografinio kaimo apibrėžties, nors ne už Lietuvos kultūros paveldo apibrėžties).

Ekspertų siūlymuose skiriama nedaug dėmesio kaimo buvusiems (kai kur ir išlikusiems) ne žemės ūkio paskirties objektams: malūnams, kalkinėms, plytinėms, karčėmoms, bravorams, įvairiems amatų verslo objektams. Jų yra visose etnografinėse srityse, tad juos atskirti nuo bendro kaimo teritorijos paveldo tikrai nevertėtų. Manau, jie yra ne vien kaimo papildas, bet ir integrali dalis. Kai kurie šių objektų veikia, kiti galėtų būti regeneruojami verslui (kartais kaip veikianti ekspozicija, kuri galėtų tapti turistų traukos centru, pati „užsidirbanti“ savo funkcionavimui reikalingas lėšas).

Dar vienas klausimas – kokį kriterijų pasirinkti Lietuvos kaimo etnopaveldui apibrėžti ir klasifikuoti, o po

to inventorizuoti, regeneruoti, eksponuoti bei panaudoti verslo ir kultūros tikslams? Ką laikyti materialaus etnokultūrinio paveldo baziniu vienetu, kuris, esant galimybei, turėtų būti traktuojamas kaip viena baigtinė sistema? Ekspertų siūlymuose šis vienetas, atrodo, nėra griežtai reglamentuojamas (kalbama apie kaimą kaip teritoriją, apie tame kaime išlikusią gyvenvietę ir pan.). Manychiau, kad šis vienetas galėtų būti erdvinė teritorinė sistema, kurioje tarp objektų yra (buvo) aiškus funkcinis ryšys. Tai kaimas ir dvaras (ar keli kaimai su jų gyvenvietėmis, vienkiemiais bei viensėdžiais ir dvaras) kartu su visa šios teritorijos žemėvalda, visais kaimo pramonės, amatų, kultūriniais, istoriniais, gamtos, religijos paminklais, kurie atsiskleidžia kultūriname kraštovaizdyje, žemėnaudoje, kelių tinkle ir susijęs su šioje teritorijoje gyvenančių žmonių gyvąja tradicija. Tai iš dalies pripažįsta ir ekspertinio darbo vertintojas prof. J. Bučas, teigdamas, kad „gnoseologine prasme svarbu išsaugoti ne tik reikšmingiausias kaimų gyvenvietes, bet ir kai kuriuos būdingiausias kaimus, kaip agrarinės žemėvaldos ir žemėnaudos tradicijų istorijos liudytojus“.

Tiesa, turime pripažinti, kad šitokio objekto, išsaugojusio pakankamai daug autentiškumo, ko gero, jau niekur Lietuvoje nerasime, be to, ir šitokios sistemos funkcionavimo galimybės naujomis sąlygomis būtų per daug problemiškos, labiau hipotetinės negu realios. Šitokios sistemos idealizuotas prototipas gali būti atkuriamas tik Rumšiškių buities ar kokiame kitame muziejuje. Tačiau parenkant konkrečius išsaugotinus ar regenerotinus etnopaveldo objektus teritorinio-erdvino vienetu koncepcija, bent teoriniu lygmeniu, neturėtų būti ignoruojama. Be abejo, praktikoje nori nenori teks tenkintis tik geriausiai išlikusiais vienos ar kitos regionui būdingos erdvinės sistemos elementais: atskiro kaimo teritorija su jos gyvenamaisiais vienetais (kaimo gyvenvietė, ūkininkų ūkiais), nors irgi vargu ar surasime pilną šių objektų sąstatą. (Čia ir išryškėja didysis paradoksas: kompleksiškesniai, geriausiai laikmečio formą ir turinį išsaugojo ne vėlesnieji vienkieminiai kaimai, kurie patyrė ir tebe patiria dideles transformacijas, bet kai kurie laike ir erdvėje užsikonservavę valakiniai kaimai, todėl jie neretai ir tampa lietuvių kaimo etninės kultūros reprezentantais).

Norėčiau paprieštarauti dr. Ž. Šaknio teiginiui, kad, parenkant etnokultūros objektus, turime orientuotis į „ūkinės veiklos nesuniokotą kraštovaizdį“, ir pritarti V. Tumėno „kultūrinio kraštovaizdžio išsaugojimo“ koncepcijai. Kalbant apie kaimo etnokultūrinės vertybes, didele vertybe laikytinos harmoningos gamtos ir žmogaus sugyvenimo formos, kurios ir realizuojamos kuriant kultūrinį kraštovaizdį; kai kas formaliai tai gali vertinti kaip natūralaus kraštovaizdžio (Lietuvoje – miškų, krūmų, pelkių darinio) darymą. Beje, pozityvų kultūrinio kraštovaizdžio formavimo procesą reikia skirti nuo sovietmečiu klestėjusių negatyvių jo kraštutinumų: gigantomanijos, perdėto žemės masyvų stambinimo, upių vagų kanalizavimo ir pan. Manychiau, kad šią nuostatą gerai išreiškia prof. J. Bučo mintis, kad „principinė strateginė nuostata rinkos ekonomikos sąlygomis turėtų paklusti ne aplinkosauginio draudimo, bet aplinkosauginio naudojimo principui, t.y. ne saugoti draudžiant, bet saugoti naudojant, prižiūrint ir tvarkant, o kultūros paveldas turi tapti ne ribojimo, bet plėtros veiksnys, sudėtinė visuotinės plėtros politikos dalimi“.

Lietuva iki XX a. vidurio buvo dominuojančios agrarinės kultūros šalis, išsaugojusi gausią tos kultūros paminklų įvairovę, kurioje tiek pastatuose, tiek ir smulkiojoje architektūroje dominavo medis. Tai medžiagine forma pati nepatvariausia, todėl nuolatos atnaujinama, užtat išplėtojusi formų įvairovę kultūra, ir tai nemažas pranašumas ją populiarinant ir toliau plėtojant. Šią Lietuvos kaimo etnokultūros formų įvairovę sąlygojo keli veiksniai:

- genetiniai – sudėtingų etnokultūrinių ypatybių kompleksų nulemti skirtingumai tarp Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos, Sūduvos bei tarp šių arealų atskirų dalių;
- istorinės ir ekonominės aplinkybės (teritorijos priklausomybė skirtingoms valstybėms);
- skirtinga agrarinių transformacijų sparta atskiruose Lietuvos regionuose.

Dėl to Lietuvoje ženklus etninės kultūros regioniškas, kurio būdingus elementus būtina išsaugoti. Apskritai regioniškumą lemia tiek genetiniai etnokultūros skirtumai, kuriuos lemia etninė (kadai – genitinė) savimonė, tiek sąveika su skirtingomis kaimyninėmis tautomis, tiek ir skirtingos ekonominės, netgi politinės sąlygos, į kurias vienas ar kitas regionas buvo patekęs. Pastaroji įtaka ryški Mažosios Lietuvos etnokultūros pavelde, kuris formavosi tiesioginėje Prūsijos (Vokietijos) įtakoje. Prūsijos įtaka, taip pat ankstyvas baudžios panaikinimas, kolonistinis teritorijos apgyvendinimo pobūdis sąlygojo etnokultūros ypatumus Suvalkijoje, kur dominuoja sintezės, pragmatizmo elementai, ryškesnė ūkinė modernizacija. Didžiojoje Lietuvoje etnokultūros skirtumai tarp Žemaitijos ir Vidurio Aukštaitijos lėmė labiau genetiniai skirtumai, nors niveliavo (tačiau nesuniveliavo) vienoda ūkinė politika, kuri vyko carų Rusijos bei Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu. Rytų Lietuvos (dalies Rytų aukštaičių ir dzūkų) etnokultūros objektų archajiškumą išsaugojo lėtesnė ekonominė plėtra (galėtume pasakyti – šio krašto ekonominis atsilikimas), taip pat ūkininkavimo ypatybės, kai šį kraštą okupavo Lenkija. Taigi šių dienų Lietuvos kaimų regioninių skirtumų pagrindas – genetiniai ir agrarinės kultūros raidos skirtumai. Šiuo požiūriu vertinant lietuvių kaimo etnokultūrinį paveldą, išskirtini keli specifiniai regionai: Mažosios Lietuvos (jos etnokultūros objektus įtikinamai ir detalai aptarė dr. M. Purvinas), Žemaitijos, Vidurio ir Rytų Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos.

Ko gero, problemiškesniausias etnokultūros paveldo paieškos būtų Vidurio Lietuvoje. Mūsų manymu, čia Lietuvos kaimo materialinį paveldą privalėtų reprezentuoti vienkieminiai kaimas, tiksliau išlikę jo charakteringi fragmentai – pavieniai vienkiemiai ar kelių vienkiemų grupės, taip pat dvarai. Tarpusavyje šitokie objektai galėtų skirtis pagal jų susiformavimo laiką bei teritorijai būdingas statybines medžiagas, sodybų struktūrą ir išplėnavimą (vieni vienkiemiai formavosi prieš Pirmąjį pasaulinį karą kaip P. Stolypino reformos pasekmė, kiti – tarpukario metais kaip Nepriklausomos Lietuvos žemės reformos pasekmė. Jeigu pirmieji pastatų ansambliuo-

se išsaugojo daugiau tradicinio Lietuvos kaimo bruožų, buvusių ikireforminiame-valakiniame kaime, tai antrieji – labiau modernizuoti, tačiau statyti krizių metais, taupumo sumetimais atsisakant dekoratyvinių detalių, o dėl priartėjusių 1940 metų kataklizmų – neretai net iki galo nebaigti suformuoti. Čia būtina išsaugoti Šiaurės Lietuvai būdingus molio, dolomito ar lauko akmens statinius (dalį jų regeneruojant).

Ne paskutinę vietą parenkant etnokultūros materialaus paveldo objektus turi šiandieninė (ar net rytdienos) tų objektų taikomoji vertė, taip pat galimybės sutelkti lėšas šių objektų regeneravimui, išsaugojimui, pritaikymui kultūrinei ir/ar verslo paskirčiai. Pagrįsta būsimoji taikomoji vertė – labai svarbus kriterijus gauti lėšų tiek iš nacionalinių, tiek iš Europos Sąjungos fondų bei privačių šaltinių ir tuo pačiu reali galimybė tuos objektus prikelti naujam gyvenimui, kad jie galėtų tapti Lietuvos kaimo etnokultūros savitumo etalonais, kurie (ar jų elementai) būtų kopijuojami ir platinami naujuose kaimo veiklų objektuose (ypač kaimo turizmo sodybose). Sutinku, kad

šis kelias nelengvas, nes susijęs su tam tikrais kompromisais, tačiau jų vengiant autentiški objektai, negaudami finansinės paramos išsaugojimui ir regeneravimui, ir toliau nyks, nepadarydami jokios pozityvios įtakos nei tolesnei Lietuvos kaimo raidai, nei lietuvių etninės kultūros propagandai Europoje ir pasaulyje.

Parinkant būdingus kaimo etnokultūros objektus, netikslinga suabsoliutinti gyvosios tradicijos reikšmės, nes kai kuriose teritorijose (pvz., Mažojoje Lietuvoje) jos perdavėjų paprasčiausiai nebeliko. Tačiau esant kitiems palankiems veiksniams gyvoji tradicija atsikuria (tai rodo teigiami pavyzdžiai kaip tik iš tos pačios Mažosios Lietuvos). Sunykus materialiam paveldui (kaimo sodyboms), nebeliks objektyvaus pagrindo ir gyvai tradicijai išlikti ar atsikurti.

Habil, dr. Mečislovas Treinys,
Tarybos kviestinis ekspertas,
Lietuvos žemės ūkio universiteto profesorius
2004 04 07

Projektą „Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijai“ parengė darbo grupė: prof. habil. dr. J. Bučas (grupės vadovas), dr. M. Purvinas, dr. Ž. B. Šaknys, dr. V. Tumėnas, prof. habil. dr. A. Vyšniauskaitė.

Pastabas ir pasiūlymus projektui pateikė: doc. dr. P. Aleknavičius (Žemės ūkio ministro patarėjas), dr. R. Bertašiūtė (architektė, Lietuvos liaudies buities muziejaus atstovė), V. Jazerskas (Suvalkijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininko pavaduotojas), V. Kondratienė (Etninės kultūros globos tarybos pirmininko pavaduotoja teisės klausimams), doc. dr. J. Milius (Vilniaus universitetas), doc. dr. K. Stoškus (Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas), A. Švirnickas (Dzūkijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininko pavaduotojas), prof. M. Treinys (Lietuvos žemės ūkio universitetas), R. Vasiliauskienė (Tarybos narė, architektė, Aplinkos ministerijos atstovė), V. Vasiliauskaitė (Aukštaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininko pavaduotoja), Žemės ūkio ministerijos specialistai.

TEISĖS KLAUSIMAI

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, vykdydamas 2004 m. sausio 27 d. Ministro Pirmininko pavedimą Nr. 23-702, parengė „Tautinių (etninių) santykių politikos plėtros strategijos“ projektą. Departamentas kreipėsi į Tarybą prašydamas pareikšti savo pastabas ir pasiūlymus dėl šio projekto.

Dėl „Tautinių (etninių) santykių politikos plėtros iki 2015 metų strategijos“ projekto

Pakartotinai susipažinus su pateiktu derinti dokumento projektu siūlytinos tokios pastabos:

1. Tikslinga pakeisti šio dokumento pavadinimą į „Tautinių mažumų politikos koncepcija (gairės)“. Dėl to buvo sutarta 2004 m. balandžio 16 d. suinteresuotų institucijų posėdyje.

2. Būtina tiksliau apibrėžti dokumento objektą, jame naudojamas sąvokas. Jos turėtų atitikti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Tautinių mažumų ir Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymuose, Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje, Nacionalinio saugumo strategijoje ir kituose teisės aktuose suformuluotas teisės normas ir sąvokas. Minėtuose teisės aktuose Lietuvos visuomenės daugumai apibrėžti naudojamas terminas **lietuvių tauta** arba **tauta**. Kitai visuomenės daliai (ne lietuvių kilmės Lietuvos piliečiams) apibrėžti naudojamas terminas **tautinė mažuma**. Kadangi pateiktame dokumento projekte tas pats objektas **tautinė mažuma** įvardijamas skirtingais terminais, turinčiais skirtingą žodžių reikšmę, nėra aišku, kokie santykiai čia reglamentuojami – **tautinių mažumų, tautiniai santykiai** (santykiai tarp tautų, kai lietuviai Lietuvoje traktuojami kaip viena iš etninių grupių) ar **tarptautiniai santykiai**. Terminas **tautiniai santykiai** suponuoja nuostatą, kad čia kalbama apie santykius tarp tautų, tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtintas ne daugiatautės, bet nacionalinės valstybės modelis. Taip pat ir terminas **tautiniai santykiai** gali būti suprastas kaip **tarptautiniai santykiai**, t.y. Lietuvos (lietuvių tautos) santykiai su kitomis valstybėmis ir jose gyvenančiomis tautomis.

Siekiant išvengti sąvokų painiavos, dokumento projekte greta žodžio **tautinė** turėtų būti naudojamas žodis **mažuma**, kai kalbama apie tautines mažumas, kadangi naudojant terminą, pvz., **tautinė politika**, kinta jos objektas.

Terminas **tautinė mažuma** yra naudojamas ne tik Lietuvos nacionalinėje, bet ir tarptautinėje teisėje. Jis aiškiai apibrėžia tautinei mažumai priklausančių žmonių bet kurioje valstybėje teisinį statusą. Šis terminas nesuponuoja ir nesukuria išskirtinių ar nelygių žmogaus teisių ir laisvių, todėl nesietinas su žmogaus garbės ar orumo žemi-

nimu, nors kartais taip traktuojamas kitataučių. Priešingai, Lietuvos valstybės politikoje įtvirtinta nuostata rūpintis Lietuvoje gyvenančiomis tautinėmis mažumomis kaip labiau pažeidžiamomis žmonių grupėmis.

Iš dokumento sąvokų būtina išbraukti žodį **etnis**, paliekant terminą **tautinė mažuma**, tai atitiktų nacionalinėje teisėje įtvirtintas teisės normas ir neprieštarautų Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymui.

3. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Vyriausybės priimami dokumentai – tai teisės aktai, kuriais siekiama įgyvendinti arba detalizuoti Lietuvos Respublikos Seimo priimtus įstatymus ir nutarimus. Dokumento projekto pavadinime naudojamas žodis **strategija** tarsi formuoja naują politikos kryptį, bet nesuponuoja jos įgyvendinimo, todėl dokumento projekto pavadinime prieš žodį **strategija** tikslinga įterpti žodį **įgyvendinimo**, kuris aiškiai apibrėžtų šio dokumento hierarchiją kitų teisės aktų atžvilgiu bei nurodytų jo funkcinę paskirtį.

Nekelia abejonių, kad gražiai pradėtas Tarybos ir Departamento bendradarbiavimas bei veiksmų derinimas Lietuvos visuomenei itin jautriais tautinės tapatybės, tautinės kultūros ir etninio identiteto išsaugojimo klausimais ateityje leis projektuoti glaudesnę mūsų institucijų bendradarbiavimą ir numatyti ne vieną priemonę, siekiant bendrų pilietinės visuomenės ugdymo tikslų.

Manytina, kad institucijų pastangos rasti bendrus sprendimus, juos grindžiant teisės normomis, skatintų lietuvių tautos bei kitų Lietuvoje gyvenančių ne lietuvių kilmės Lietuvos piliečių interesų bendrumą, jų santarvę ir toleranciją.

Virginija Kondratienė,
Tarybos pirmininko pavaduotoja teisės klausimams
2004 07 05

Etninės kultūros teisinės apsaugos pagrindai Lietuvoje ir Europoje

Nuolat kintanti įstatyminė bazė tampa tradicija Lietuvos teisėje. Šie procesai paskatino dar kartą grįžti prie etninės kultūros apsaugos teisinio reguliavimo bei naujai priimtų teisės aktų analizės.

Etninės kultūros objektas ir sąvokos

Europoje ir pasaulyje etninės kultūros sinonimais laikomos sąvokos „tradicinė kultūra“, „tautinė kultūra“. Kartais etninė kultūra vadinama folkloru. Šios sąvokos reiškia tautos ar etninės grupės sukurtas vertybes, perduodamas iš kartos į kartą. Dar kartą prisiminkime etninės kultūros sampratą.

Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas etninės kultūros sąvoką apibrėžia taip: „Etninė kultūra – visos tautos (etnoso) sukurta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių vi-

suma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimone ir etnografinių regionų savitumą“ (Žin., 1999, Nr. 82-2414; Žin., 2000, Nr. 61-1838).

Kitaip tariant, etninę kultūrą ir jos turinį sudaro: paveldas – tai paveldėtas ir saugomas kultūros palikimas; gyvoji tradicija – tai nuolatinis kūrybinis vyksmas, per kurį etninė kultūra atsinaujina; tautinė savimone kaip neatsiejama etninės kultūros dalis, nuolat palaikoma ir plėtojama etninės kultūros vertybes kuriančių asmenų (etninės kultūros subjektų).

Tautinei savimonei išlaikyti ir gyvajai etninės kultūros tradicijai skleisti būtina aktyvi subjektų veikla. Minėti asmenys ir yra etninės kultūros plėtros šaltinis, nuolat palaikantis etninės kultūros gyvybingumą.

Kalbant apie tautų kultūrų savitumus, būtina jausti gyvą pulsuojančią kultūros organizmą. Šis gyvybingumas neleidžia atitrūkti nuo savasties. Tai skatina tęsti praeities tradicijas dabartyje, tuo būdu projektuojant tautų ir žmonijos ateitį. Todėl čia ir būtinas pasaulio bendruomenės susitarimas, patvirtintas sutartimis, įstatymais, konvencijų ar rekomendacijų dokumentais. Jų privalome laikytis, tuo būdu apsaugosime tai, ką kuriame.

Tarptautiniai dokumentai

Globalėjančio pasaulio įtakoje valstybės imasi papildomų priemonių savo tautinio identiteto apsaugai bei stiprina tradicijų plėtrą. Tai įtvirtinta Europos Sutarties preambulėje ir kai kuriuose jos straipsniuose.

Etninės kultūros apsaugą reglamentuoja ir tarptautiniai UNESCO organizacijos dokumentai, pvz., 1989 m. *Rekomendacijos „Dėl tradicinės kultūros ir folkloro apsaugos“*.

Pasaulio valstybių pastangas išsaugoti etnokultūrinį palikimą liudija ir 2003 m. spalio 17 d. UNESCO priimta *Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija*. Šis valstybių žingsnis – svarbus įrodymas, kad žmonijai rūpi jos kultūrinis palikimas, ypač tas, kurio tik nedidelę dalį galima užfiksuoti materialiai. Tai žodinė ir pasakojamoji tautosaka, liaudies dainos, tradicinės gamybos technologijos ir daugelis kitų kultūrinės tradicijos raiškos formų. Šioje konvencijoje nustatomi būdai ir priemonės, galinčios padėti valstybėms išsaugoti nematerialias kultūros vertybes, tuo tikslu nacionalinėje teisėje įtvirtinant teisinės apsaugos priemones, sukuriant finansinės paramos sistemą ir šių vertybių apsaugą organizuojančių institucijų tinklą.

Be visų Konvencijoje įtvirtintų nuostatų ir siekių, derėtų išskirti mintį dėl sąvokos „nematerialusis kultūros paveldas“ naudojimo pagrįstumo. Manytina, kad Konvencijoje apibrėžtas objektas – *nematerialus kultūros paveldas* iš tiesų yra ne kas kita kaip gyvieji etninės (tradicinės) kultūros reiškiniai, gyvoji tradicija. Dokumente *kultūros paveldu* vadinami reiškiniai, žymintys gyvą dabartyje vykstantį procesą. Ir tai yra loginė klaida. Gyvoji tradicija – tai nuolat besikartojantis veiksmas, savyje jungiantis kūrybos elementus, tai užtikrina tradicijos gyvybingumą. Nuolatinė tradicijos sąjūsa ir jos kitimas laiko erdvėje turi dinaminę išraišką. Tuo tarpu kultūros paveldas – tai tradicijos (gyvojo proceso) perėjimas iš dinaminės į statinę formą, žyminčią veiksmo pabaigą, proceso baigtinį rezultatą. Nesileidžiant į plačias filosofines ir teisinių diskusijas, norėčiau savo teiginius pagrįsti tokia nuostata: paveldas – tai praeityje įvykusio proceso užfiksuota ar neužfiksuota forma. Tuo tarpu tradicija yra dabartis.

Europos tautos keičiasi kultūros vertybėmis. Ispanų šokių grupės *ESBART FONTCOBERTA* (vadovas *Antoni Jaen Molina*) viešnagė Nidoje festivalyje „Tek saulužė ant maračių“ (2004)

Reginas Kondratienės nuotrauka

Manytina, kad paveldo sąvoka, kalbant apie gyvai vykstančius reiškinius, tikslinga keisti *gyvosios tradicijos* terminu, nes būtent jis taikliausiai atspindi materialių formų neturintį nuolatinį kūrybos procesą. Kai šis procesas nutrūksta, gyvoji tradicija tampa paveldu, užfiksuotu (arba neužfiksuotu) materialia forma. Todėl vadinti gyvąją tradiciją (gyvuosius reiškinius) nematerialiuoju paveldu nėra nei loginio, nei teisinio pagrindo.

Etninės kultūros globos teisės pagrindai

Daugelis tarptautinės bei Europos teisės nuostatų yra detalizuojamos valstybių nacionalinėje teisėje arba savarankiškai plėtojamos remiantis valstybių konstitucinės teisės tradicija. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinti bendrieji tautos kultūros teisės pagrindai išplėtojami Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme. Kadangi etninės kultūros objektas yra labai platus, apimantis paveldėtas materialias ir dvasines kultūros vertybes, gyvosios etninės kultūros reiškinius, tradicijas ir papročius, liaudies kūrybą, etninę kalbos savitumą, tarmes, tautinę savimonę bei tautinį identitetą, todėl etninės kultūros teisės pagrindai negali būti suformuluoti tik viename teisės akte. Pagaliau etninės kultūros valstybinės globos teisinė bazė turi apimti įvairias mūsų valstybės sritis, pradedant nacionalinio saugumo sistema ir baigiant ekonominiais santykiais.

Galima daryti prielaidą, kad nuo to, kiek etninė kultūra integruota į atskiras valstybės sritis ir ūkio šakas, priklauso valstybės identiteto ir tautos etninio mentaliteto išsaugojimas ir sąlygų modernioje erdvėje etninei kultūrai skleisti sudarymas.

Nuo 1999 m. Lietuvoje, be Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo, buvo priimta keletas teisės aktų, kuriuose įtvirtintos etninė kultūra ir jos globą reglamentuojančios nuostatos. Tai padėjo tvirtus teisinius pamatus etninės kultūros integracijai ir jos elementų naudojimui įvairiose valstybės srityse.

2002 m. ir 2004 m. papildžius Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą, nemažas dėmesys šiame teisės akte skirtas tautos ir valstybingumo sampratai, apibrėžtas tautos ir valstybės institucijų vaidmuo agresijos atveju. Etninė kultūra čia tampa svarbiu valstybės saugomu objektu. Minėtame įstatyme ji traktuojama kaip tautos būties, išlikimo ir tvirtumo esmė, nacionalinės kultūros pamatas ir saugoma valstybės, jos plėtrai sudaromos palankios sąlygos.

Siekiant užtikrinti etninės kultūros perteikimą jaunajai kartai, Etninės kultūros globos tarybai pasiūlius, buvo papildytas Švietimo įstatymas. Vienas iš šio įstatymo tikslų nurodo būtinybę „*perteikti asmeniui etninės kultūros pagrindus*“. Tai itin svarbi nuostata. Lietuvos vaikams – šios valstybės piliečiams, privalu suteikti žinių apie lietuvių tautos ir valstybės istoriją, tradicijas ir papročius, lietuvių tautos pasaulėžiūrą. Tai padėtų jaunajai kartai suvokti savo tautos kultūrinę savastį ir ją puoselėti. Pagarbus požiūris į tautos sukurtas vertybes skatina patriotinius jausmus, ugdo pilietiškumą, meilę gimtajam kraštui ir protėvių sukurtoms vertybėms.

Kartais Lietuvos visuomenė klaidinama, kad Europos Sąjunga reikalauja pritaikyti švietimo ir ugdymo sistemą rinkos ekonomikos modeliui. Kitaip tariant, reikalaujama ugdyti vartotoją, bet ne mąstantį individą. Tačiau tai netiesa. Pagal Europos Sąjungos sutarties 126 straipsnį valstybėms narėms suteikta visiška laisvė formuoti ir kurti švietimo ir ugdymo turinį mokymo turinį. Todėl būtina, kad švietimo ir ugdymo turinį reglamentuojančiuose teisės aktuose būtų įtvirtinti pamatiniai humanizmo, demokratiškumo ir tautiškumo principai, kad etninė kultūra būtų integruojama į visų lygių švietimo ir ugdymo programas.

2002 m. priimant *Lietuvos ilgalaikės raidos strategiją* buvo atsižvelgta į Etninės kultūros globos tarybos ekspertų siūlymus; dokumentas buvo papildytas nuostatomis, kuriose pabrėžiamas valstybės išsipareigojimas skatinti ir remti visuomenės ir jos organizacijų rūpinimąsi savo kultūra, palaikyti visuomenės kultūrinę savimonę ir savigarbą. Šios nuostatos turi būti įtvirtintos bet kurios valstybės strategijoje, nes būtent jos ir skatina valstybių pastangas išlaikyti įvairialypę Europos kultūrinę erdvę, skatina pasaulio bendruomenės domėtis ne tik sava, bet ir kitų tautų kultūra.

Iki šiol kalbėta apie sritis, kurios tiesiogiai sietinos su dvasine kultūra, su valstybės politika išsaugojant iš kartos į kartą perduodamas vertybes. Nemažiau svarbus etninės kultūros gyvybingumui palaikyti jos ekonominis pagrindas. Etninė kultūra – tai dvasinių vertybių atspindys, tai kultūrinis pamatas, tačiau jos protingas panaudojimas versle gali duoti nemažai materialinės naudos. Etninės kultūros globos taryba pasiūlė Lietuvos Respublikos Vyriausybei papildyti *Bendrąjį programavimo dokumentą*, skirtą Lietuvos paramai iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų gauti, nuostatomis, užtikrinančiomis etninės kultūros objektų (etnoarchitektūros statinių, tradicinio kraštovaizdžio ir kt.) panaudojimą kaimo turizmui vystyti, tradiciniais amatams ir verslams gaivinti. Šioms veikloms skatinti numatyta ES struktūrinių fondų parama. Etninė kultūra gali duoti ne tik dvasinį peną, bet ir materialinę naudą. Į tai turėtų būti kreipiamas ypatingas dėmesys. Tradiciniai amatai ir verslai, etnoarchitektūra – tai įvairių tautų kultūrų skirtybių pavyzdžiai, intelektualinės veiklos produktai, kurie ne tik atspindi kultūrinius tautų savitumus, bet ir formuoja savitą ekonominę ir kraštovarkos struktūrą.

Apžvelgėme pozityvius etninės kultūros teisinės apsaugos pavyzdžius. Toliau teikiama teisės aktų analizė rodo, kad etnokultūrinių tradicijų savitumui regionuose išlaikyti trukdo politinio apsisprendimo ir politinės valios stoka.

Regionų identitetas ir kultūrinė savastis

Prasidėjus eurointegraciniam procesams, vis mažiau tampa aktualūs valstybių sienų apsaugos klausimai. Europa jungiasi į vieningą erdvę, kurioje išlieka tik tam tikri regionų skirtumai. Besivienijančios Europos kontekste regioninė politika tampa itin aktuali. Įvairios valstybės šiuos klausimus sprendžia skirtingai, nes jų sprendimai tiesiogiai sietini su valstybių konstitucine sąranga, valdžių kompetencija ir valstybės administracine struktūra, teritoriniais administraciniais vienetais.

Trumpai apžvelgsiu Lietuvos patirtį šioje srityje bei Lietuvos regioninę politiką reglamentuojančius teisės aktus. Deja, čia ne viskas taip sklandu, kaip norėtūsi.

Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme yra apibrėžta etnografinio regiono sąvoka: *Etnografinis regionas – istoriškai susiformavusi teritorijos dalis, kurioje išlaikyta savita tarmė, tradicijos ir papročiai, integruotas baltų genčių palikimas*. Dažnai sakoma, kad etnografiniai regionai ir juose susiklosčiusios istorinės-etnokultūrinės tradicijos neturi nieko bendro su teritoriniu-administraciniu Lietuvos suskirstymu. Neginčijant išsakytų minčių, būtina pabrėžti, kad regiono išskyrimo kriterijai gali būti įvairūs, tačiau sunku būtų pagrįsti, kokiais kriterijais remiantis 1995 m. buvo atliktas teritorinis-administracinis Lietuvos suskirstymas. Aki vaizdu, kad, skirstant valstybės teritoriją į administracinius vienetus, nebuvo atsižvelgta nei į krašto istorines bei etnokultūrinės tradicijas, nei į Europos valstybių patirtį. Tai aki vaizdžiai iliustruoja Regioninės plėtros įstatyme pateiktas regiono sąvokos apibrėžimas: *Regionas – vientisa valstybės teritorijos dalis, kurioje įgyvendinama nacionalinė politika*. Šis regiono apibrėžimas nepaaiškina regiono turinio, neatskleidžia jo funkcinės paskirties.

Pagal nacionalinėje teisėje įtvirtintą regionų kompetenciją funkcinė regiono paskirtis – vykdyti administravimą tam tikroje valstybės teritorijos dalyje Vyriausybės suteiktų įgaliojimų ribose. Tačiau dabartiniai Lietuvos regionai (apskritis) neturi pagrindinių regionui būdingų bruožų – regionų identiteto ir regioninės savivaldos, todėl jie nelaiikytini valstybės regionais.

Sąvokų neatitikimas Lietuvos ir Europos teisės kontekste įneša nemažą painiavą politinėje, teisinėje ir viešojo administravimo sistemoje.

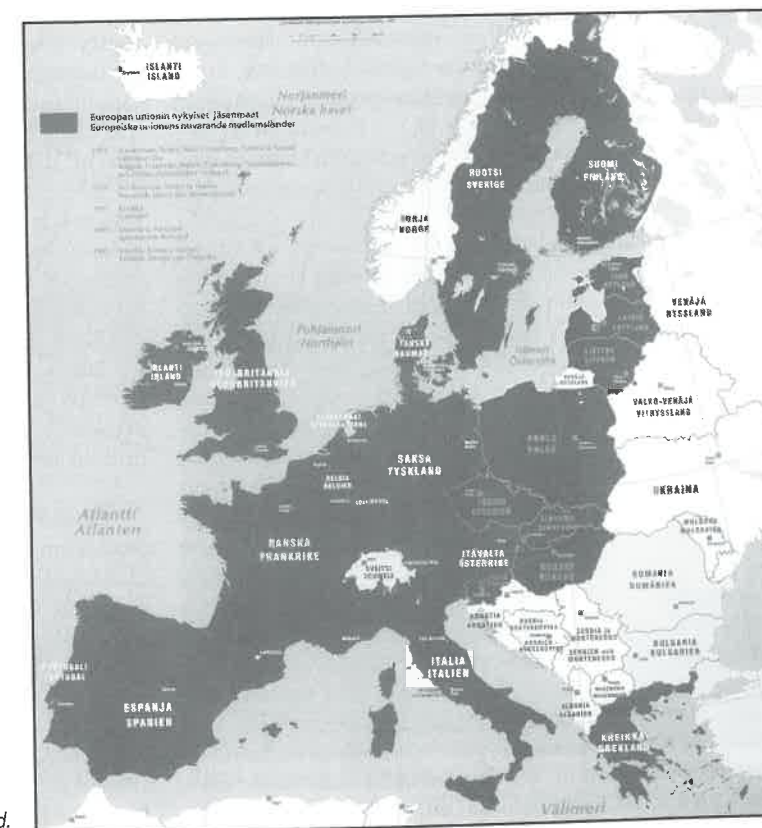
Siekiant nors iš dalies sušvelninti regioninės plėtros problemas, padėtų bandyta taisyti 2003 m. priimant Teritorinių administracinių vienetų ir jų ribų įstatymo pakei-

timus bei Vyriausybės 2003 m. birželio 17 d. nutarimu Nr. 785 patvirtinant „LR teritorijos administracinių vienetų sistemos tobulinimo koncepciją ir jos įgyvendinimo veiksmų planą“.

Kaip nurodoma šioje koncepcijoje, LR teritorijos administracinių vienetų sistema tobulinama tokia kryptimi: be administracinių vienetų – savivaldybių ir aukštesniųjų administracinių vienetų – 10 apskričių, gali būti formuojami teritoriniai dariniai, neturintys teritorijos administracinio vienetų statuso, t.y. valstybinio valdymo grandies subjektai, pvz., Aplinkos ministerijos regionų aplinkos apsaugos departamentai, Muitinės departamento teritoriniai padaliniai ir kiti valstybinio valdymo subjekto teritoriniai padaliniai (šių subjektų teritorinių padalinių administravimo zonos nebūtinai turi sutapti su LR teritorijos administracinių vienetų ribomis). Taip pat egzistuoja ir savivaldybės teritorinio administravimo zonos – seniūnijų administruojamos zonos.

Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų sistemos tobulinimo koncepcijoje nurodoma, kad apskrieties teritorija suformuota remiantis savivaldybių socialinių, ekonominių ir etnokultūrinių interesų bendrumu. Nesuprantama, apie kokį etnokultūrinių interesų bendrumą išskirtose apskričių teritorijose galima kalbėti, kai, pvz., Šiaulių apskritis sukurta Žemaitijos ir Aukštaitijos regionų sankirtoje. Sunku suvokti, koku etnokultūriniu savitumu pasižymi ir Kauno apskritis, kurioje galima aptikti bemaž keturių etnografinių regionų tradicijų samplaiką. Išimtis – Marijampolės apskritis, kurios didesnė dalis sutampa su istorinio Sūduvos regiono teritorija.

Darytina išvada: *puoselėti ir branginti kultūrinę savastį įmanoma tik tuomet, kai tam sudaromos realios teisinės prielaidos, o ne kuriama teisės iliuzija*.

Europos Sąjunga po 2004 m. gegužės 1d.

Derėtų trumpai apžvelgti ir 2003 m. birželio 25 d. priimtą LR Vyriausybės nutarimą Nr. 824 *Dėl kai kurių centrinių valdymo institucijų vykdomų funkcijų decentralizavimo ir dekoncentravimo koncepcijos*. Pagrindiniai veiksniai, kaip teigiama dokumente, lemiantys būtinumą tobulinti viešojo administravimo sistemą, – ne visuomet racionaliai vykdomos kai kurių viešojo administravimo subjektų funkcijos. Taip pat ir tai, kad kitų valstybių patirtis ir Europos Tarybos institucijų priimti dokumentai skatina regioninės savivaldos principų diegimą ir regioninio valdymo demokratizavimą. Dokumente numatomi trys etapai šiems tikslams pasiekti ir regioninei savivaldai iki 2010 m. Lietuvoje sukurti. Savivaldžiais regionais pagal šį dokumentą turėtų tapti dabartinės apskritys, priešingai nei teigiama teisės akte, iš tiesų neturinčios etnokultūrinio ir tik dalinį socialinių-ekonominių interesų bendrumą. Kadangi apskritys buvo sukurtos neatsižvelgiant į istoriškai susiklosčiusias etnografinių kraštų – žemių ribas, vietos bendruomenės kultūrinis interesas ir į krašto piliečių etnokultūrinę savimonę, buvo pažeistas ir šio krašto žmonių socialinis bendrumas. Kalbėti apie realų ekonominį gyventojų interesų bendrumą 1995 m. (kai buvo formuojamas apskritis) yra pernelyg drąsu. Mat iširus Sovietų Sąjungai ir Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, valstybėje pradėjo iš pagrindų keistis ekonominė infrastruktūra. Tik 2002 m., intensyvejančiam eurointegraciniam procesams, Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Lietuvos valstybės ilgalaikės raidos strategiją, kurioje pagaliau nustatytos valstybinės raidos prioritėtinės kryptys ir Lietuvos ekonominės plėtros politikos pagrindai. Vadinas, teigti, kad 1995 m. apskričių teritorijos buvo formuojamos atsižvelgiant į bendrus socialinius, ekonominius bei etnokultūrinius gyventojų ir savivaldybių interesus nėra loginio pagrindo.

Dar vienas aspektas, į kurį derėtų atkreipti dėmesį, yra tas, kad **prapažinti** savivaldžiais regionais apskritis, kurių teritorijai išskirti nebuvo panaudotas vienas iš pagrindinių Europos valstybių regiono teritorijos išskyrimo kriterijų – istoriškumas ir etnokultūrinė savastis, reikštų Lietuvos bandymą ignoruoti regionų savitumo ir nacionalinio valstybės identiteto svarbą.

Darytina išvada – naujojoje europinėje erdvėje valstybės identitetui ir tautos etniniam mentalitetui išsaugoti būtini savitumu pasižymintys regionai, kuriuose valdymą organizuoja centrinės valdžios įgaliota institucija arba šio regiono bendruomenės išrinkta valdžia. Bendruomenė yra šių regionų gyvybingumo pradai, o regioninis savitumas pasireiškia kaip konkrečioje teritorijoje gyvenančios bendruomenės istorijos eigoje susiformavusių etnokultūrinių, socialinių ir ekonominių interesų bendrumas. Būtent tai ir sudaro teisinis prielaidas tam tikrai teritorijai išskirti. Toks teritorijos išskyrimas, suteikiant vietos bendruomenei teisę per jos išrinktą valdžią organizuoti valdymą regione, būtų reikšmingas ir visokeriopai skatintinas. Tačiau savivaldos įtvirtinimas regione, kurio bendruomenė neturi bendros etninės savimonės ir kultūrinės savasties, kuris sukurtas dirbtinai, t.y. apskričių sudarymo principu, arba regionas, kuriame dominuoja tik ekonominiai, bet ne nacionaliniai valstybės ir tautos interesai, gali sukelti grėsmes Lietuvos teritorijos vientisumui. Teisinių prielaidų sudarymas regioninei plėtrai užtikrinti neturėtų pažeisti nacionalinės vals-

tybės ir tautos interesų, unitarinės valstybės valdymo principų. Apie savivaldžius regionus turėtume kalbėti tik tuomet, kai įgyvendinsime vieną iš pagrindinių Europos valstybių regioninės politikos principų – realiai sukursime savitumu pasižyminčius, istorijos eigoje susiformavusius, besiremiančius bendruomenės etnokultūrinį, socialinių ir ekonominių interesų bendrumu regionus.

Šiuo metu Lietuvoje Etninės kultūros globos tarybos ekspertai toliau dirba su kitų sričių specialistais, bandydami suformuoti nuostatą, kad regioninė politika gali būti sėkminga tik tuo atveju, jei regionų teritorijai išskirti bus pasitelkti ne tik ekonominis, bet ir kiti kriterijai, kurių vienas pagrindinių – istorinis-etnokultūrinis, leidžiantis suformuoti savitu kraštovaizdžiu, tradicine architektūra, dialektu, tradicijomis ir papročiais išsiskiriančią teritoriją. Jei Lietuva pasinaudos kitų Europos valstybių patirtimi, ji tikrai pasieks pagrindinį tikslą regioninės politikos srityje – bus išsaugotas per tūkstantmečius susiformavęs Lietuvos etnografinių regionų identitetas ir tautos kultūrinė savastis.

Apžvelgiau tik keletą, mano manymu, svarbesnių tarptautinių ir Lietuvos teisės aktų, kuriuose įtvirtinti etninės kultūros globos teisės pagrindai. Akivaizdu, kad juose suformuota etninės kultūros globos teisinė apsaugos sistema sudaro galimybes tolesnei etninės kultūros raidai bei gyvosios tradicijos plėtrai, pasirenkant priemones ir būdus bei institucijų sistemą, padedančią koordinuoti valstybės ir visuomenės pastangas išsaugoti etninę kultūrą, jos gyvąją tradiciją, tautinę savimonę bei tautinį tapatumą.

Etninė kultūra ir jos gyvoji tradicija yra itin jautri dvasinės kultūros sritis, todėl svarbu, kad etninės kultūros valstybinės globos teisės sistema užtikrintų laisvą jos plėtrą, teisingą jos suvokimą, kad etninė kultūra nebūtų sutapatinama su paveldu, o tautinė savimonė – su praeitimi, kad ji būtų suvokiama kaip visuma, jungianti savyje praeitį, dabartį ir ateitį.

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva nuėjo nelengvą kelią siekdama tapti lygiateise Europos Sąjungos valstybe. Greita šio strategiskai svarbaus tikslo ji turėjo ir kitą – kilnų tikslą praturtinti Europos kultūrą archajiškiausiais autentiškos lietuvių kultūros pavyzdžiais, tuo būdu prisidedant prie Europos kultūrų klestėjimo. Jei etninė kultūra taps kiekvienos tautos būtis, jos išlikimo ir tvirtumo esmė, jos nacionalinės kultūros pamatu, galima neabejoti, kad senoji Europa ir modernėjantis pasaulis duos stiprų impulsą dvasiniam tautų bendrumui atrasti ir naujiems kultūros šedevrams sukurti.

Ekspertizės išvados parengtos pagal medžiagą iš autorės pranešimų, skaitytų Vilniuje, LR Seime konferencijoje „Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimo problema“ (2004 04 14) ir Atėnuose tarptautinėje konferencijoje „Ikkrikščioniškosios kultūros vertybės“ (2004 06 04).

Virginija Kondratienė,
Tarybos pirmininko pavaduotoja teisės klausimams
2004 09 08

REGIONINĖ POLITIKA IR PLĖTTRA

Estijos ir Švedijos regioninės politikos bruožai

ESTIJA

Ši naujai atkurta Baltijos jūros valstybė savo administracinio teritorinio valdymo reformą pradėjo tuoj pat po nepriklausomybės atgavimo, t.y. nuo 1991 metų. Pirmas veiksmingas žingsnis buvo padarytas likviduojant sovietinio valdymo palikimą – administracinius rajonus. Vietoj jų buvo įsteigti kraštai (estų k. – *maakond*), kurių ribos didžia dalimi sutapo su istoriniu paveldu, vietinės kultūros tradicijomis.

Maakondų plėtrai Estija skiria nemažai dėmesio; leidžiami jų kultūrinių objektų žemėlapiai, stiprinama vietinių bendruomenių savimonė, plečiama kultūrinių draugijų veikla, steigiamos turistinės organizacijos ir šiuolaikiškai įrengti informaciniai centrai tuose administraciniuose vienetuose, suintensyvinama kultūrinė politika, jų atitinkamas reprezentavimas ženkliai prisidėjo prie teigiamo visos Estijos įvaizdžio susiformavimo tarptautinėje arenoje.

Šiuo metu yra penkiolika kraštų (maakondų): Harju, Hiiu, Ida-Viru, Jõgeva, Järve, Lään, Lääne-Viru, Põlva, Pärnu, Rapla, Saare, Tartu, Valga, Viljandi ir Võru. Tačiau jie nėra dideli, vidutiniškai vienam kraštui tenka 3,0 tūkst. kv. km ploto ir 90,4 tūkst. gyventojų (2003 01 01). Daugiausia gyvena Harju krašte – 397,1 tūkst., o mažiausiai Hiiu krašte – tik 10,3 tūkst. gyventojų.

Tokių stambių etninių arba istorinių kraštų, kokie Lietuvoje yra Aukštaitija ar Žemaitija, Dainava ar Sūduva, Estijoje nėra. Jų nebuvo ir anksčiau. Todėl sudaryti stambesnius makroteritorinius dalinius, kurie dabar vadinami regionais, estams problemiška.

Nežiūrint to, 2001 m. jie įsteigė penkis regionus, kurie buvo sudaryti atitinkamai apjungiant minėtus kraštus, jie sąlygiškai pavadinti: Šiaurės Estija, Vakarinė Estija, Centrinė Estija, Šiaurės-Rytų Estija ir Pietinė Estija. Vienam regionui tenka 9,04 tūkst. kv. km ploto ir 271,2 tūkst. gyventojų. Toks Estijos suskirstymas į penkis regionus buvo atliktas atsižvelgiant į Eurostato rekomendacijas, taip pat ir į NUTS (*The Nomenclature of Territorial Units for Statistics*) poreikius. 1 ir 2 NUTS lygmeniui priskiriama visa Estija, regionai – 3, kraštai – 4, o vietinė savivalda 5 lygmeniui.

Šiuo regioniniu suskirstymu naudojasi Estijos vietos savivaldos asociacija bei kitos šios šalies institucijos. Jis paskelbtas leidinyje *Local Government and Public Service Reform Initiative*, kuri parengė *Open Society Institute* (Tallinn, 2003). Tačiau iš pokalbio š.m. gegužės 13 d. Taline su Estijos Regionų reikalų ministru p. Jaan Ōnapuu paaiškėjo, kad estai nėra patenkinti tokiu šalies regionavimu. Tikėtina, kad ateityje jis bus pakeistas, gali atsirasti stambesni, tik kokie 3 regionai.

Žemiausia Estijos administracinio valdymo grandis yra savivaldiniai valsčiai (estų k. – *vald*). Jų yra 241, tarp jų – 39 miesto ir 202 kaimo tipo. Ši Estijos savivaldinė grandis labai smulki, vidutiniškai vienam valdui tenka tik 0,19 tūkst. kv. km ploto ir 5,6 tūkst. gyventojų. Ateityje numatoma jų skaičių sumažinti iki maždaug 100–120 valdų (valsčių).

Susipažinus ir įvertinus Estijos administracinio teritorinio valdymo sistemos visus tris pagrindinius lygmenis, plaukia tokios išvados kuriomis teks grįsti mūsų tolesnį bendradarbiavimą šioje srityje:

1. Lietuvai labai svarbi Estijos žemiausios valdymo grandies – valsčių (valdų) demokratinė, t.y. savivaldinė, patirtis. Jie atitiktų mūsų seniūnijas, kurios lig šiol dar nedemokratizuotos, jų bendruomenės neturi teisės pačios išsirinkti savo vadovų – seniūnų. Ankstesnės kadencijos prezidentas Valdas Adamkus savo veiklos programoje buvo įsirašęs nuostatą dėl seniūnijų pavertimo demokratinė institucija, bet jam nepavyko to įgyvendinti. Klausimas lig šiol liko atviras.

2. Estijos kraštai – maakondai mus turėtų dominti dėl intensyvios vietinės kultūros politikos, dėl sugebėjimo ją propaguoti Europai ir pasauliui.

3. Regioninio bendradarbiavimo srityje galimybės nėra didelės, nes estai neturi tokių stambių istorinių arba etninių regionų, kokius turi Lietuva. Jeigu atmestume Taliną, tai Estijoje liktų mažiau kaip vienas milijonas gyventojų. Beveik po milijoną gyventojų turi mūsų Aukštaitijos ir Žemaitijos kraštai. Be to, jei Lietuvoje regioninis lygmuo yra gana aiškus, tai to kol kas negalima pasakyti apie Estiją.

Tarybos delegaciją Estijoje globojo Lietuvos Respublikos ambasadorius šioje šalyje Antanas Vinkus (nuotraukoje – trečiasis iš kairės)

4. Regioniniai ryšiai su Estija mums būtini kitais tikslais: apjungdami savo jėgas, derindami veiksmus, galėtume daryti didesnę įtaką Briuselio atsakingoms regioninės politikos institucijoms, geriau ginti Baltijos valstybių interesus šiame valdymo lygmenyje.

5. Kaip ir Lietuvos, taip ir Estijos regionų dalis yra ES pasienyje, čia mums atsiveria didelės galimybės daryti poveikį bei plėtoti bendradarbiavimą su Baltarusijos ir Rusijos pasienio sritimis. ES labai suinteresuota šiuo pasienių bendradarbiavimu, nori, kad demokratinės regioninės politikos idėjos sklįstų toliau, būtų vykdomos bendros programos, įvairūs projektai. Didžiausios sėkmės šiuose procesuose pasiekama tuomet, kai juos koordinuoja kelios valstybės, veikiama platesniu tarptautiniu lygmeniu. Jei to nedarysime mes, iniciatyvos imsis kitos valstybės, pvz., lenkai Nemuno euroregione.

ŠVEDIJA

Ši šalis turi gilią istorinio regionavimo šaknis. Pirmųjų makroteritorinių darinių sudarymas jau pastebimas XII a., o po pirmojo parlamento (1359 m.) sušaukimo prasidėjo administracinių vienetų, vėliau pavadintų lenais, formavimas. To reikėjo karaliaus valdžiai renkant mokesčius, kviečiant į kariuomenę karius, taip pat ir nuostatant atstovų skaičių centrinės valdžios organuose.

Istorijos eigoje lenų – regionų skaičius kito, paskutiniajame šimtmetyje vyko pastovus jų mažėjimas. Jei dar prieš gerą dešimtmetį jų buvo 24, tai dabar yra 20. Įskaičius ir Stokholmą, kuris turi savarankiško leno – regiono statusą, būtų 21.

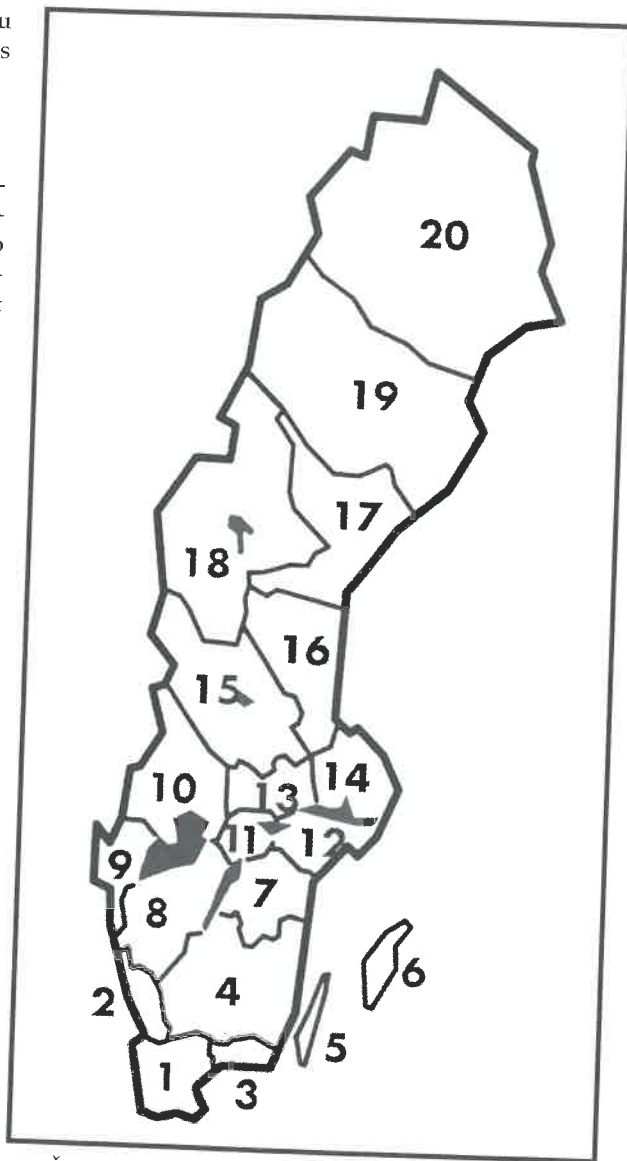
Dėl žymių klimatinų skirtumų Švedijos regionai labai nevienodi: pietinėje dalyje mažesni, o šiaurėje gana stambūs. Skirtumas tarp mažiausio ir didžiausio regiono – milžiniškas. Jei Blekingės regionas teturi vos 2,9 tūkst. kv. km, tai paskutinis šiaurėje – Norbotenas, net 98,9 tūkst. kv. km plotą. Tai nemažos Europos valstybės dydis, 1,5 karto didesnis už visą Lietuvą. Šiauriniuose regionuose yra retas gyventojų tankumas.

Šalia administracinių lenų Švedija turi ir istorinius regionus – kraštus. Švediškai jie vadinami *landskap*, jų yra 25, kai kurie jų sutampa su administraciniais lenais, bet turi ir teritorinių skirtumų bei kitokius pavadinimus. Pvz., minėtas Norbotenas, jo teritorija didžia dalimi vadinama Laplandija, pagal ten gyvenančius lapius, kurie neretai dar ir samiais vadinami. Į vakarus nuo Stokholmo yra Siodermanlando kraštas, jo teritorija 8389 kv. km ir apie 1 mln. gyventojų. Tokiu pat pavadinimu yra ir administracinis lenas, tačiau jo dydis jau tik 6060 kv. km, o gyventojų skaičius skirtumas dar didesnis, jame vos 0,3 mln. žmonių. Mat sudarius Stokholmo regioną, teko jam priskirti nemažą šio krašto dalį, o stambių miestų pakraščiuose, jų aplinkiniuose arealuose gyventojų tankumas didelis. Taip Siodermanlando kraštas ir neteko žymios gyventojų dalies.

Švedijos regionavimo politiką lydi pastovus pozityvus reiškinys – siekiama suderinti istorinių kraštų teritorijas su administraciniais regionais, jų pavadinimais. Tam reikšmingos įtakos turi ir Europos Sąjungos regioninė politika, šios organizacijos įstatyminės garantijos ne tik valstybių, bet ir jų regionų identiteto

išsaugojimui, taip pat ir kitų šalių patirtis šioje srityje.

Dar prieš gerą dešimtmetį Švedijoje buvo nemažai tokių regionų, kuriuose primiršti istoriniai teritorijų pavadinimai, administraciniai lenai vadinti pagal jų centrų pavadinimus, visai panašiai kaip ir Lietuvoje apskritys. Tokie buvo Geteborgo, Kristianstado, Skaraborgo ir kiti panašūs lenai. Dabar jie vadinami istorinių kraštų vardais: Haland, Skone, Vestergiotlandu. Net ir tas administracinis Dalarnos regionas, kuriame š.m. gegužės mėn. viduryje lankėsi mūsų Tarybos dalykinė ekspertų grupė, anksčiau vadinosi kitu – Koparbergo lenu. Dalarna (istorinė, vietinė tartis – Dalarnč) yra senasis ir tikrasis šio krašto – regiono pavadinimas.

Švedijos regionai: 1 – Skonė, 2 – Halandas, 3 – Blekingė, 4 – Smolandas, 5 – Elandas, 6 – Gotlandas, 7 – Esterjotlandas, 8 – Vestergiotlandas, 9 – Bohusas ir Dalalandas, 10 – Vernlandas, 11 – Erebas, 12 – Siodermanlandas, 13 – Vestmanlandas, 14 – Uplandas, 15 – Dalarna, 16 – Helsinglandas ir Gestriklandas, 17 – Vesternorlandas, 18 – Jemtlandas ir Hejedalenas, 19 – Vesterbotenas, 20 – Norbotenas

Švedai, vykdydami teisingą regioninę politiką, suprato, kad nesaugant autentiškų, iš istorinių gelmių kilusių jos dalių – regionų pavadinimų, lieka neaiškūs ir viso kito istorinio paveldo likimas, jo saugojimo būtinybė. Siekimas administraciniuose reikaluose nenaudoti tikrųjų regionų pavadinimų silpnina ne tik atitinkamų kraštų, bet ir visos šalies kultūrinį potencialą, jos identiteto įvairovę.

Kitas svarbus Švedijos regioninės politikos bruožas – dėmesys vietos bendruomenėms, jų saviraiškos ir kultūrinio savitumo stiprinimas. Visoje šalyje buvo pravesta unikali kaimo palaikymo ir jo plėtros akcija, kurios metu susidarė per 4000 veiklos grupių, jos apėmė apie 100.000 aktyvių žmonių. Visas šis judėjimas įtraukė apie 3,5 mln. gyventojų. Akcijos pagrindinis tikslas ir šūkis: „Turi gyvuoti ir Švedijos kaimas!“ Į šį judėjimą įsitraukė visi šalies regionai, jų kaimiškosios komunos – vietinė savivalda.

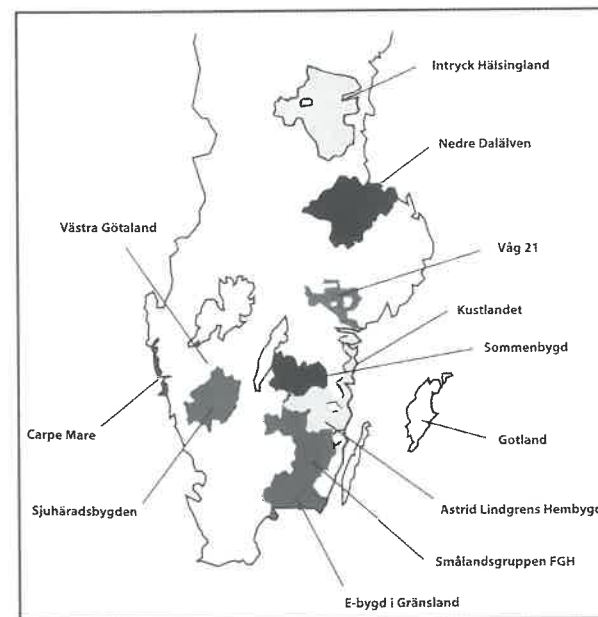
Su šios įdomios ir reikšmingos kaimo plėtrai akcijos rezultatais susipažinome lankydamiesi nedidelėse kaimų gyvenvietėse ir miesteliuose: Jövsö, Norrala, Söderala, Sollerön ir Trönö. Pasikeitus ūkininkavimo sąlygoms, kaimo gyventojai pradėjo ieškoti kitokios veiklos, alternatyvių verslų, nukreipdami dėmesį į mitybos paveldą, tradicinius amatus, turizmo organizavimą, primirštus bendruomenės renginius ir šventes. Minėta akcija padėjo sutelkti vietos bendruomenes, naujai pažvelgti į savo galimybes, kooperuotis veiklai, kuri anksčiau buvo nereikšminga arba jos iš viso nebuvo.

Jövsö gyvenvietėje (Helsinglando kraštas), susipažinus su jos bendruomenės projektais pagal ES LEADER programą, galima buvo išitikinti, kad jie jau dabar kultūrinius dalykus kelia aukščiau, t.y. į pirmą vietą, negu

ekonominę naudą ar kokius nors pelno, finansinio efekto skaičiavimus. Ekonominiai klausimai neignoruojami, tačiau aiškiai suvokta, kad turint lėšų visad nesunku pakelti kokios nors teritorijos ekonominį lygį. Tačiau su kultūra taip nėra, nes tai vietos gyventojų savastis, ji formuojasi šimtmečiais, jos nualinimas arba visiškas sunaikinimas gali būti jau nebeatkuriamas arba tai kainuos keleriopai brangiau už ekonomines-socialines sritis, jų renovaciją.

Švedijoje, kitaip negu Lietuvoje ar Estijoje, atsakomybė už regioninės politikos įgyvendinimą pavesta ne VRM, o Pramonės, užimtumo ir komunikacijų ministerijai. Ši ministerija turi tris ministrus, kurių vienas – šiuo metu p. Ulrika Messing – atsakinga už šalies regioninę politiką. Be regioninės politikos bei ES struktūrinių fondų panaudojimo, U. Messing dar kuruoja informacinių technologijų, infrastruktūros ir transporto, turizmo, iškasenų ir miškų ūkio, radijo bei telekomunikacijų sritis. Visos šios sritys turi ryšių su regioninėmis struktūromis, svarbios regionų plėtrai, nes nemažą jų dalis ten ir dislokuota. Jeigu Lietuvoje regioninė plėtra ir radijo bei telekomunikacinės priemonės būtų vieno vadovo žinioje, regioninė politika greit pajudėtų iš sąstingio, šioje srityje sulauktume geresnių rezultatų. Tikslus p. U. Messing pareigų įvardinimas ir yra: komunikacijų ir regioninės politikos ministrė.

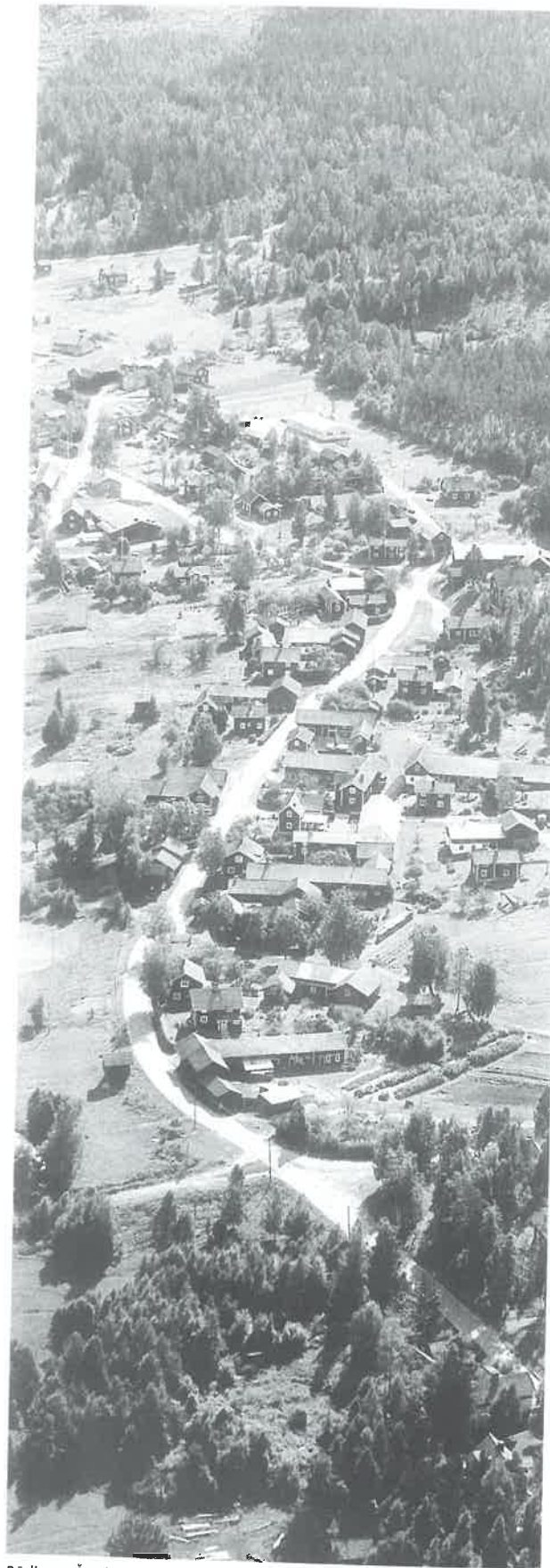
Švedijoje, taip pat skirtingai negu daugelyje ES šalių, tiesioginis regionų valdymo reguliavimas sutelktas ne vienoje organizacijoje (asociacijoje ar sąjungoje) su vietos savivalda, bet atskirose institucijose. Regioninė vadinasi: Švedijos kraštų tarybų federacija (anglų k. – *Swedish Federation of County Councils*). Trumpinys

Pietinė Švedijos dalis. Tik čia plėtojama žemdirbystė, tad nurodytos vietovės, kurioms taikoma specialios ES programos LEADER parama. Visos regioninės programos turi atitinkamus žemėlapius, tad visuomenė gali ne tik matyti, bet ir kontroliuoti gaunamų lėšų paskirstymą bei įsisavinimą.

Švedai ypač rūpinasi kaimų bei nedidelių gyvenviečių bendruomenėmis. Tarybos delegacija vienoje iš jų Solerione – Saulės saloje (Dalarnos regionas) susitiko su šios bendruomenės vadovais

Būdingas Švedijos kraštovaizdis – darna tarp žmogaus ir gamtos

švedų kalba: *Landstingsförbundet*. Vietos savivalda – komunos – turi atskirą organizaciją – *Komunförbundet* (*The Swedish Association of Local Authorities*). Dabar šioje šalyje yra 290 vietos savivaldybių – komunų, kurias ir vienija pastaroji asociacija.

Švedijos regionai turi savo parlamentus – landstingus. Rinkimai į juos vyksta kas treji metai rudenį – rugsėjo mėnesį. Jie rengiami vienu metu su vietos savivaldos ir šalies parlamento rinkimais. Ši diena yra žymi Švedijos šventė, mokiniams nereikia eiti į mokyklą. Rinkėjai gauna po tris skirtingų spalvų biuletenius: vietos, regionų ir parlamento deputatams išrinkti. Čia Lietuva taip pat galėtų pasimokyti, nes mes turime tik duėjus tokio tipo rinkimus – į vietos savivaldą ir Seimą, net jie tarpusavyje nesuderinti, rinkėjų laikas ir rinkimams skirtos lėšos netaupomos.

Iš pateiktos medžiagos apie Švedijos regioninę politiką tikslinga padaryti tokias pagrindines išvadas:

1. Švedijoje, skirtingai negu Lietuvoje, atsakomybė už regioninę politiką pavesta reikšmingesnei institucijai – Pramonės, užimtumo ir komunikacijų ministerijai. Be to, specialus regioninės politikos ministras dar kuruoja tas sritis, kurios svarbios regionų plėtrai: radijas ir telekomunikacijos, transportas, infrastruktūra, turizmas, gamtos ištekčiai ir miškai.

2. Švedijoje labai ryškiai išsiskiria trys valdymo lygmenys, kurie organizuoti demokratiniais, t.y. savivaldiniais, pagrindais. Tai vietos savivalda, regioninė savivalda ir valstybinis valdymas. Regioninė grandis turi savo valdymo reguliavimo instituciją – Švedijos kraštų tarybų federaciją (*Landstingsförbundet*). Tai tam tikras regioninių parlamentų – landstingų susivienijimas.

3. Švedijoje labai gerai suderinti visų trijų valdžių rinkimai. Į vietos tarybas, regioninę savivaldą – landstingus ir šalies parlamentą rinkimai vyksta vienu metu – rugsėjo mėnesį. Siekiant aiškumo, rinkėjai gauna trejus skirtingų spalvų biuletenius, kur nurodyti kandidatai į vietos, regionų ir parlamento deputatus.

4. Švedijos regionavime vyksta nuoseklus procesas, kurio pagrindinis tikslas administracinius regionus – lenus suderinti su istoriniais kraštais, jų ribomis ir pavadinimais. Palaipsniui atsisakoma tokių regionų pavadinimų, kurie susiję su jų centru – miesto pavadinimu.

5. Švedijos regionai aktyviai dalyvauja visuotinėje akcijoje, kurios tikslas skatinti šalies kaimo plėtrą, ugdyti vietos bendruomenių saviraišką ir kultūros savitumą.

Dr. Vygandas Čaplikas,
Tarybos Regionų komisijos pirmininkas
2004 06 09

ŠVIETIMAS IR MOKSLAS

Dėl etninės kultūros dėstymo Kauno miesto „Šilo“ pradinėje mokykloje

Mokytoja metodininkė G. Kepežinskienė parengė etninės kultūros pratybų sąsiuvinį I-II kl. bei grupė autorių pateikė renginių scenarijus. Visi, dirbantys mokykloje etninės kultūros baruose, jaučiame didelį metodinių priemonių (vadovėlių, pratybų sąsiuvinį, įvairios padalomosios medžiagos, vaizdinių ir kt.) trūkumą. Džiugu, jog kažkas po truputėlį stengiasi užpildyti šias spragas. Kiekvienas bandymas parengti didaktinę medžiagą yra ištis sveikintinas.

Apie pratybų sąsiuvinį

Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos mokytojos Gražinos Kepežinskienės etnokultūros pratybų sąsiuviniai I-II klasėms turėtų būti tikras etninio ugdymo pagalbininkas. Tai atrama į konkretų spausdintą žodį (ypač kai nėra vadovėlio), svarbiausių dalykų atmintinė, gilinanti pažinimą, lavinanti gebėjimus, skatinanti tolesnį savarankišką domėjimąsi ir minčių plėtrą tautinio tapatumo link.

Autorė šį darbą parengė tiesiogiai siedama jį su savo parengtos etninio ugdymo programos turiniu. Pirmoje klasėje tautosakos pagalba ugdytiniai įvedami į kertinių žmogiškųjų vertybių pasaulį: šeima, gimtinė, kalbą. Aptariami pagrindiniai kaimo darbai (duonos auginimas, piemenavimas, audimas ir kt.), svarbiausios metų šventės. Pavasarį pasitinkant paukščius, stebima, klausomasi, klegama jų balseliais, žaidžiama, dainuojama. Tai tikrai vertinga patirtis, pradedanti kelią į sa-

vosios kultūros gelmes. Visa pirmųjų metų programa prisodrinta tautosaka – mišlėm, patarlėm, priežodžiais, pasakom – aktualiausias mažųjų žanrais.

Antroje klasėje pagrindinis dėmesys sutelktas į kalendorines šventes, jų apeigas, tradicijas bei tęsiama pažintis su žemdirbystės papročiais (arimu, sėja, linais).

Visas aptartąsias temų grupes lydi pratybų sąsiuviniai. Jie pratęsia mintį, išryškina pagrindines vertybes, primena naujas sąvokas, įtvirtina žinias, skatina mąstymą.

Žemiau pateiktame tekste neapartinėsime daugelio užduočių, kurios panaudotos iš kito jau publikuoto leidinio netiksliai įvardinant literatūros šaltinį – V. Každailienė. „Etnokultūra. Pratybų sąsiuvinis III-IV klasei“. – Šiauliai, 2003 (lit. sąrašė trūksta žodžių – Pratybų sąsiuvinis III-IV klasei). Pirmos klasės sąsiuvinyje iš 26 puslapių šeši, antros – iš 34 net vienuolika yra skoliniai iš minėtos autorės darbo. Manytume, pratybų sąsiuvinyje tikslinga būtų pateikti vieno autoriaus paruoštas užduotis. Taip darbas atrodytų vientisesnis tiek turinio, tiek stiliaus, tiek vaizdinės išraiškos prasme.

Sudarytojai nutarus pasinaudoti kitų autorių darbais, reikėtų tai aiškiai ir tiksliai nurodyti, kartu pamėginus suvienodinti viso darbo stilistiką bei formatus. Taip būtų išvengta eklektikos.

Pateiktus sąsiuvinį tekstus tradiciškai jungia besikeičiančių nurodymų virtinė: „Išmok...“, „Įmink...“, „Atsakyk...“. Didžioji dauguma užduočių paremtos smulkiosios tautosakos pavyzdžiais. Jos vaizdinių ryškumas, emocionalumas, neretas humoro atspalvis ypač patrauklūs vaikams. Čia jiems siūloma užbaigti ar pradėti patarlę (įrašant trūkstamus žodžius), surasti patarlių pradžioms tinkamas pabaigas (nubrėžiant rodykles arba pasirenkant tinkamą pabaigą iš kelių pateiktųjų). Pastarieji variantai palankesni savarankiškam darbui. Tuo tarpu patarlės, kurioms trūksta įterpiamų žodžių,

Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos mokiniai aktyvūs tradicinių švenčių dalyviai

tikėtina, dažniausiai pabaigiamos su mokytojos pagalba (pvz., „.....gražus žiedais,..... – javais“).

Tokie rekonstruojami posakiai nejučia išvirtina atmintyje ir taip papildo užduočių „Išmok patarlę“ rezultatų kraitele.

Patarlės bei priežodžiai sudėti ir į rubrikas „Protėvių išmintis“ bei „Sakoma“.

Sąsiuvinuose užduotimis „Išmok...“ vaikams siūlomos naujos skaičiuotės, Verbų ir Velykų oracijos, piemenukų dainelė, maldelė Gabijai, paukščių balsų pamėgdžiojimai.

Mažiesiems gudročiams visuomet patinkančios užduotys – „Surask paslėptus žodžius raidžių tankumyne“, „Įmink mįslę“, „Išspręsk kryžiažodį“.

Raginimas „Pasakyk greitai“ – tai greitakalbės mūsų šnekučiams. Puikios užduotys – tarmių žodynėliai „Susipažink su tarmiškais žodžiais“. Jos nuolatinės įvairių temų palydovės. Artima rubrika – „Susipažink su rečiau vartojamais žodžiais“ (pvz., II kl. sausis – 3).

Dažname puslapyje randame orų skyrelį: „Užbaik oro spėjimą“, „Stebėk orą“. Skatintinas gamtos stebėjimas: „Išvardink paukščius, kurie išskrenda /žiemoja/“ (panašių variantų galėtų būti daugiau ir įvairesnių).

Pavasario mėnesiams pateikti tekstai (II kl. kovas – 2, 4; gegužė – 1) apie tikėjimus nepaprastomis paukščių galiomis. Čia reikia nurodyti trūkstamus vardus: „Atspėk, apie kokį paukštį čia kalbama“. Tokios užduotys, kuomet sekant kontekstą reikia įvardinti tam tikrą objektą ar reiškinį, vaikų labai mėgiamos.

Nurodyme „Atsakyk į klausimus“ formuluojami temas apibendrinantys klausimai.

Pirmos klasės sąsiuvinyje yra ir kelios vizualios užduotys. Jose siūloma nuspaldinti piešinius (spalis – 2 darbo įrankiai, vasaris – 2 „Lietuvos vėliava“, kovas – 1 „Verba“).

Kreipiniai į ugdytinius formuluojami sumaniai, pasirenkant jiems artimą žaidybinį, intriguojantį toną. Tai minėti – „Surask“, „Pabaik“ ir t.t. Kiek išsiskiria, disonuoja sausokas nurodymas „Išmok“. Galbūt ji galima pakeisti ne tokiais griežtais – „Ar žinai?“, „Paklausyk“ ir pan. Juk vaikas, perskaitęs ar išgirdęs kelis kartus pakartotą tautosakos kūrinėlį, savaime jį įsimena.

Pratybose svarbu tolygiai padalinti dėmesį įvairioms etninės kultūros sritims. Sklandant šiuos sąsiuvinus, regime itin plačiai panaudotas kalbines užduotis, tačiau pasigendame erdvės vaizdinei išraiškai. Abiejuose rinkiniuose pateiktos tik trys tokios užduotys (neminint darbų iš kitų leidinių). Dvi iš jų diskutuotinos. Užduotis nuspaldinti Lietuvos vėliavą geriau derėtų ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. O Verbų proga siūlant apvedžioti ir nuspaldinti (užduotis neišvardinta, taigi tenka numanyti iš punktyrinio piešinio – I kl. kovas - 1) abejotinos meninės vertės piešinėlių; raginčiau labiau pasitikėti pačių vaikų fantazija ir meninė nuojauta!

Piešinys itin svarbus gilinantis į tautosaką, kalendorines šventes, darbus bei kt.

Aptariamus sąsiuvinus ne tik praturtintų, bet ir papuoštų, padarytų patrauklesniais įvairūs pratybų vaizdiniai elementai.

Labai reikšmingos ugdymo procese yra kūrybingumą skatinančios užduotys. Jos suteikia erdvės fantazijai, atradimų džiaugsmui, pasitikėjimui savimi. Manytume, geriausi ir labiausiai atitinkantys vaiko prigimtį užduočių variantai yra tie, kuriuose išlaikoma pusiausvyra tarp mokymo ir kūrybos.

Aptariamuose pratybų sąsiuvinuose kūrybiškumą skatinančių užduočių vertėtų pateikti žymiai daugiau. Skleidžiantis vaikų kūrybinei raiškai, realizuojamas vienas svarbiausių etninio ugdymo siekių – aktualizuoti paveldo reiškinius. Taip palaiapsniui formuojama kūrybiška asmenybė, jaučianti poreikį tradicijos apraiškas integruoti į savo gyvenimą.

Liaudies menas lengvai sužadina vaikų vaizduotę, fantazijos galias. „Atsirėmus“ į tautosakos kūrinėlius (pasakas, sakmes, mįsles, greitakalbes, vardų erzinius), nesunkiai modeliuojami nauji variantai. Tas pats principas galiotų ir naudojantis tautodailės palikimu. Tad pateikus autentišką liaudies kūrybos pavyzdį, tikėtų paraginti vaiką sukurti savo oraciją, kreipinį į gegutę, iliustraciją patarlei ar raštuotos pirštinės ornamentą.

Apibendrinant mokytojos metodininkės G. Kepežinskienės pratybų sąsiuvinus I-II kl. daroma išvada: Ši didaktinė medžiaga vertintina kaip rimtas galimo leidinio pagrindas. Pakoreguotas bei papildytas darbas taptų svaria parama etninio ugdymo procese ir kitoms Lietuvos mokykloms.

Ekspertizės autorė siūlo:

1. Parengiant šią ugdymo priemonę, tiksliai įvardinti jos sudarytoją ar autorių grupę.
2. Papildyti pratybas vaizdinėmis užduotimis.
3. Ruošiant užduotis, suteikti daugiau erdvės kūrybinei ugdytinių raiškai.

Apie scenarijus

Pateikta kūrybinė medžiaga liudija apie prasmingą Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos etninę veiklą, įdomų popamokinį gyvenimą. Didžia dalimi tai formuoja folklorinio ansamblio ir būrelio vaikai su vadove G. Kepežinskiene ir J. Celiešiūte. Puikius renginius organizuoja ir kitos pedagogės.

Dauguma scenarijų skirti konkrečioms kalendorinėms šventėms. Kiti, tokie kaip „Tarmių popietė“, „Šeimos šventė“, „Ką kalba senieji dievai ir deivės“ bei „Lino šventė“, nesusieti su konkrečia metų diena. Visi jie papildo, gilina etninio ugdymo programoje numatytus dalykus. Kartu tai sušildo emociškai ir inspiruoja kūrybai mažuosius tradicinės kultūros puoselėtojus bei kitus šių renginių liudininkus.

Apžvelgus scenarijus galima pastebėti, jog šie pateikti skirtingo išbaigtumo lygmenyje. Vieni tarytum eskizo pavidalu, kiti – detalūs, kai aiškiai išskiriami personažai, jų grupės, veiksmo pobūdis ir t.t.

Scenarijų planai (vaikų amžius – I-II kl., III-IV kl. ar I-IV kl., tikslai, metodai, priemonės ir kt.) pateikti tik „Tarmių popietės“, „Rugelio žiemkentelio“, „Alutinio šventės“ ir iš dalies „Ožkos šventės“ scenarijuose.

„Tarmių popietė“ koncertas-viktorina
(autorės G. Kepežinskienė, D. Birietaitė, J. Celiešiūtė)

Puiki renginio idėja. Turėtų būti dinamiškas, įdomus, nepaliekančias abejingų susitikimas. Renginio plane paaiškinama, jog jis skiriamas pradinėms klasių mokiniams. Vėliau matome, kad viktorinoje dalyvauja tik III-IV klasės (I-II kl. stebėtojai?). Pasibaigus įdomiai parinktoms viktorinos užduotims, scenarijus nenurodo nieko daugiau, nors pagal pateikiamus metodus (pažintiniai, sakytiniai ir žaidybiniai) turėtų (?) būti žaidžiama, šokama ar ratuojama. Renginio aprašyme, deja, tai neatspindi, todėl scenarijus atrodo nepabaigtas.

Abejonių kelia įvadinė vedančiojo kalba: pernelyg rimta ir informatyvi, kad būtų lengvai suvokiama I-IV klasių vaikams, dalyvaujantiems popamokinėje veikloje.

„Šeimos šventė“

(aut. G. Kepežinskienė)

Susipažinus su šiuo tekstu, kyla abejonės, ar jis teiktinas pradinukų auditorijai. Numanoma, jog šventėje dalyvauja ir mažųjų tėveliai, taigi jos turinys turėtų būti suprantamas ir įdomus visiems jos dalyviams. Sudėtingi vedančiųjų tekstai apie patriarchato ir matriarchato specifiką bus suprantami tik vienai auditorijos pusei. Dar daugiau abejonių kelia kalba apie nesantuokinių vaikų pavardžių kilmės priežastį, Prūsų teisybę ir t.t. Patarlės taipogi turėtų būti deramai parinktos pagal jų klausytojų amžių. Pradinukui tikrai neteiktinos: „Ožka ne galviją, boba ne žmogus“, „Moters ilgas plaukas, trumpas protas“ ir kt. Arba mįslė: „Eina kaip žmogus, kalba kaip žmogus, dirba kaip žmogus, o ne žmogus“ (Moteris). Tėveliams gal ir juokinga, bet kaip tai priims mūsų vaikai, ar jiems to reikia?

„Ožkos šventė“

(aut. G. Kepežinskienė)

Aiški auditorija – pirmos klasės mokiniai. Renginyje tikrai aktualus šiai amžiaus grupei: linksmos dainelės, dialogai, žaidimai, suprantami herojai – ožys, piemenėliai ir, žinoma, Martynai. Scenarijus galėtų būti labiau konkretizuotas (metodai, priemonės, aiškiai išskirti herojų dialogai).

„Alutinio šventė“

(aut. G. Kepežinskienė, J. Celiešiūtė)

Scenarijus nėra išplėtotas, o ir pagrindinė šventės tema – alus liaudies šventės – netinkama pradinei mokyklai. Štai ištraukos iš scenarijaus: „vaikai <...>, pasiėmę instrumentus, alus uzboną, vaikščiojo po mokyklą, klases, vaišino visus alumi, šlakstė klasių kampus“ arba „Alau, aluti, mano meiluti, kol tave gersiu, tolei nesirgsiu“.

Susipažinus su renginio tikslais (žr. scenarijų), manytume, jog 3-ji ir 4-ji tikslus reikėtų kelti suaugusiųjų auditorijai.

„Adventinė popietė“

(aut. G. Kepežinskienė)

Turiningas scenarijus, numatantis įvairias dalyvių veiklos formas, atliepiantis ramių adventinių vakarų dvasią. Neabejotina, kad pagal šią medžiagą parengta prieškalėdinė popietė, turėtų ilgam išlikti atmintyje.

„Simajudo turgus“

(aut. A. Šimukauskienė, G. Steponaitienė)

Kermošius mokykloje visuomet laukiamas, o jei prieš jį dar toks renginys, kuris nurodytas scenarijuje, tai tiesiog puiku! Šventė turėtų būti ištisai vykusi: gera tema, įvairialypė dalyvių veikla, konkurencinė varžytuvių dvasia.

„Šilo“ mokykloje Užgavėnės, 2002

„Užgavėnės“

(aut. G. Kepežinskienė)

Perskaičius scenarijų, matome daug vaidinimo elementų, ilgų herojų monologų. Atrodytų, kad mokyklos bendruomenė tampa žiūrovais, o ne veikėjais. Tai nėra būdinga mūsų kalendorinėms šventėms, o ypač Užgavėnėms. Jose visi turėtume jaustis ne tiek stebėtojais, kiek dalyviais.

Diskuotutiną tradicijos supratimą rodo kai kurios frazės: „Šaltis – blogio, pykčio simbolis“, „O dabar pasižiūrėkime More ...“. Iš konteksto „iškrenta“ ir neva liaudiško stiliaus eilėraštkukai, apibūdinantys šventės personažus.

„Paukštelių sugrįžtuvės“

(aut. G. Kepežinskienė)

Labai puikus pavasarinis scenarijus, tinkantis paukščių sutiktuvėms. Paprasta, aiški struktūra, skambantys paukščių balsų pamėgdžiojimai, trumpi intarpėliai – sakmės, mįslės, tikėjimai. Manytume, kad tai buvo ir bus gražus, nuotaikingas renginys daugeliui pradinukų.

„Ką kalba senieji dievai ir deivės“

(aut. I. Lukauskienė)

Tai vienas geriausių Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos scenarijų. Pagal žanrą ši tekstą salyginai būtų galima pavadinti mitologine misterija. Jos herojai – dievai ir žmonės – kalba sakmių, patarlių, senųjų maldelių ir tikėjimų žodžiais, dainuoja kalendorines liaudies dainas. Jaučiama, jog autorė daug padirbėjo rengdama šią medžiagą. Neabejotina, kad ir jos ugdytiniai ruošdamiesi vaidinimui su įdomumu gilinosi į baltų mitologijos paslaptis.

„Rugeli žiemkentėli“ (aut. G. Kepežinskienė)

Šventė (ar pamoka? – pateikti skirtingi apibūdinimai) pagal šį scenarijų turėtų būti reikšmingas įvykis etninio ugdymo procese. Svarbus jo uždavinys – sužadinti rimties ir pagarbos jausmus mąstant apie rugį, duoną, duondirbius. Tokios tematikos renginiai padeda emociškai pajusti senąsias protėvių vertybes.

Kelia abejonių kiek didoka patetikos dozė tekstuose, artimesnė suaugusiųjų pasauliui, o ne vaiko pasaulėjautai (pvz.: „Bučiuoju duonos minkytojas, balto rankšluosčio audėjas, sunkiai išdirbtas tėviškės rankas. Bučiuoju <...> juodą ažuolo padėklą“ arba „Šlovė jums, paskrudęs rudas duonos kepale – maitintojau“). Manytume, paprastumu, natūralumu grindžiamas trumpesnis kelias į vaiko širdį.

„Lino šventė“

(aut. G. Kepežinskienė)

Prasmingi tekstai, puikus scenarijus. Ši medžiaga neabejotinai tinka įvairiems individualizuotiems švenčių variantams.

Apibendrinant Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos scenarijų paketą, daromos išvados:

Bet kuris scenarijus – tai tik karkasas, pagal kurį galima parengti puikų ar mažiau patrauklų renginį. „Išikūnijimo“ metu jis gali būti labai toli nuo to išpūdžio, kurį tenka patirti skaitant. Todėl ir šiuo atveju, aptarus aukš-

čiau minimus tekstus, jų realizuota forma galbūt išsklaidytų daugelį abejonių, kurios šįsyk čia buvo išsakytos. Akivaizdu, kad šie scenarijai – tai svarbus liudijimas apie gražias ir galias mokyklos, turinčios etninės kultūros profilį, tradicijas bei apie ugdymą, kuris virsta mūsų mažųjų gyvąja tradicija.

Ekspertizės autorė **siūlo**:

1. Tinkamai paruošti visų scenarijų planus; įvardinti juose vaikų amžiaus grupes.
2. Detalizuoti, išbaigti ir sukonkretinti visą scenarijų, medžiagą (dialogus, tekstus, veiklos rūšis, naudojamą tautosaką ir jos šaltinius).
3. Neperkrauti tekstų informacija, dažnai pernelyg gausia ir sudėtinga pradinukams.
4. Peržiūrėti naudojamą tautosaką: ne viskas joje teiktina mūsų ugdytiniam.

Rūta Piekurienė,

Tarybos kvietinė ekspertė,

etninės kultūros mokytoja metodininkė

Kauno „Šilo“ pradinė mokykla garsėja labai gerais etninės kultūros perteikimo moksleiviams ir jos puoselėjimo rezultatais. Pateiktas darbas apibendrina mokytojos metodininkės Gražinos Kepežinskienės bei iš dalies ir jos kolegijų mokytojų kryptingo etninės kultūros ugdymo dešimties metų darbo patirtį, kuri galėtų būti sėkmingai panaudota ir kitose mokyklose. Etninio profilio Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos direktorės pavaduotojos ugdymui, mokytojos metodininkės Gražinos Kepežinskienės pateikta didaktinė medžiaga – Etnokultūros pratybų sąsiuviniai I–II klasėms bei renginių scenarijai yra šios mokytojos parengtos ir jau ne vienerius metus sėkmingai įgyvendinamos Etninės kultūros programos I–IV klasėms priedai. Nors pateikta medžiaga įvardinta kaip pagalbinė, tačiau jos svarba yra didelė, nes ji atskleidžia, kaip praktiškai pamokos metu pasiekiami ir kūrybiškai įtvirtinami Etninės kultūros programos tikslai. Minėtieji pratybų sąsiuviniai ir renginių scenarijai yra kompleksiško etninės kultūros ugdymo dėmenys, greta mokyklos etnografinio muziejaus, aktyvios mokyklos folklorinio ansamblio „Šilinukai“ veiklos, mokykloje nuolat rengiamų tradicinių švenčių ir kitokių renginių bei moksleivių išvykų į įvairius etnokultūrinio profilio muziejus.

Etninės kultūros pratybų sąsiuvinuose I–II klasėms mokytoja metodininkė G. Kepežinskienė etninės kultūros programos temas įtvirtina patrauklia ir vaikų mėgiama interaktyvia forma. Užduotims pasitelkiamas turtingas lietuvių tautosakos lobynas, iš įvairių šaltinių surinkta ir panaudota daug mįslių, priežodžių, patarlių, kiek mažiau dainuojamosios ar pasakojamosios tautosakos duomenų. Labai teigtinas bruožas – sugebėjimas integruoti senosios pagoniškos ir krikščioniškosios kultūros elementus, nedarant didelės priešpriešos ir takoskyros. Nemaža ieškoji-

mo, piešimo užduočių, kurias mėgsta vaikai ir per kurias gerai įsisavina dalyko turinį. Liaudies kultūros formų įvairovė teikia tikrai dideles galimybes mokytojų iniciatyvai ir kūrybiškumui, jos neblogai panaudojamos, tačiau greta akivaizdžiai vyraujančių smulkiosios tautosakos formų galima būtų pasiūlyti dažniau panaudoti ir liaudies dainas, žaidimus, ratelius, taip pat pasiklausyti liaudies pasakotojų ar dainininkų, pasakojančių ar dainuojančių gyvai ar iš įrašų.

Dauguma pratybų sąsiuvinuose tikslingai ir apgalvotai parinktų tautosakos pavyzdžių rodo, kad autorė gerai žino jaunesniojo amžiaus mokinių psichologiją, tačiau labiau išgilinusi pateiktas užduotis ar svarstomas temas, galima pastebėti, kad retkarčiais pasitaiko užduočių, kurios nesiderina su ugdytinių suvokimo ar raiškos galimybėmis, yra arba pernelyg lengvos (ypač tai būdinga piešimo užduotims), arba pernelyg sudėtingos ir abstrakčios (taip atsitiko su pačia pirmąja pirmokams skirta tema apie etninę kultūrą). Siūlytina autorei dar kartą peržvelgti medžiagą, įvertinti ją minėtu aspektu ir pakoreguoti.

Renginių scenarijų pavyzdžiai yra kita taip pat neabejotinai reikšminga etninės kultūros pagrindų perteikimo ir praktinio įsisavinimo forma. Darbe pateikiama vienuolika scenarijų, kuriuose daugiau ar mažiau išplėtos atskiros Etninės kultūros programos I–IV klasių moksleiviams temos. Temų turinį atspindi scenarijų pavadinimai: „Tarmių popietė“, „Ožkos šventė“, „Šeimos šventė“, „Užgavėnės“, „Paukštelių sugrįžtuvės“, „Alutinio šventė“, „Simajudo turgus“, „Ką kalba senieji dievai ir deivės“, „Lino šventė“, pabaigtuvių šventė „Rugeli žiemkentėli“ ir „Adventinė popietė“. Scenarijai įvairių autorių (nors vyrauja mokytojos G. Kepežinskienės parengti), nevienodai išvystyti ir detalizuoti, skirtingai me-

todiškai apiforminti. Jeigu pratybų sąsiuvinuose labiau remiamasi smulkiosios tautosakos medžiaga, tai renginių scenarijuose gerokai praplečiamas dainų, šokių, pasakų, oracijų medžiagos panaudojimas.

Nors ir nevienodai išbaigti, pateiktieji scenarijai yra vertinga metodinė priemonė, padedanti mokytojui etninės kultūros ugdymui panaudoti popamokinės veiklos formas. Kadangi tiesioginėje pamokinėje veikloje perteikti etninės kultūros pagrindus skiriamas ribotas valandų skaičius, minėtieji renginių scenarijai yra svarbus mokytojo rezervas. Scenarijų reikšmė ugdymo procesui didėja dar ir dėl to, kad jų metu mokiniai praktiškai pritaiko, panaudoja ir įtvirtina tai, ką išmoko pamokoje, taip pat pamokoje aptartos temos leidžia jiems geriau suvokti renginių metu atkuriamus papročius bei apeigas, suvokti jų prasmę. Aptariamus scenarijus mokytoja G. Kepežinskienė yra praktiškai įgyvendinusi drauge su „Šilo“ pradinės mokyklos mokytojais ir mokinių folkloriniu ansambliu, tad jie praktiškai patikrinti.

Kelios redakcinio pobūdžio **pastabos**: jeigu darbą ketinama publikuoti, būtina pasitelkti tekstų redaktorių, nes pasitaiko nemaža žodžių rašybos bei skyrybos klaidų (kabučiu, trumpo ir ilgo brūkšnelio rašyba, nesunumeruoti tekstų puslapiai), nenaudotina romėniškų skaičių įvardžiutinė forma, nenaudotini terminai „pasninkiniai“, „anūkas“, nesilaikoma didžiųjų ir mažųjų raidžių rašybos taisyklių, pvz., sakinio viduryje esančiame žodžių junginyje „Kalėdiniai valgiai“ turėtų būti vartojama mažoji raidė („kalėdiniai“) ir pan.

Autorė iš didelio tautosakos lobyno atrinko daug žaismingų, šmaikščių, gyvų pavyzdžių, kuriuos vaikai noriai naudoja, ir kurie lengvai jų įsisavinami. Tai ypač būdinga erzinimams, kai kuriems priešdžiams,

Šurmuliuoja „Simajudo turgus“, antrokai prie savo „prekystalio“, 2004

Gražinos Kepežinskienės nuotrauka

pavyzdžiui, tokiems kaip „Moters ilgas plaukas, trumpas protas“, „Boba ne žmogus, o velnias“. Mūsų tautosakoje, kaip tik priešingai, labai ryški didelė pagarba motinai, ji vadinama gražiausiais mažybiniais žodžiais, šiai temai skirta daugelis gražiausių liaudies dainų. Tad kyla labai rimta pedagoginė problema – ar vardan minėtos žaismės ir šmaikštumo galima paaugoti ugdymo turinį, ir kur ta riba, iki kurios būtų galima nuolaidžiauti, bet kurios nederėtų peržengti?

Reikėtų vengti mįslių, patarlių, kurios galėtų būti interpretuotos kaip tautinio nepakantumo apraiškos. Pvz., taip galėtų būti interpretuotas pernelyg dažnai kartojamas žydo įvaizdis, sakysim, „ilganosis, ilgakaklis, žydui barzdą peša“ ir pan. Neteiktinas ir dvi-prasmiškas išsireiškimas „motinos mušimas – svies-tu tepimas“. Taip pat siūlytume kritiškiau atrinkti komentuojamus farmiškus žodžius, nes šiame priede jų dauguma yra svetimybės.

Priode Nr. 1 surasta įtaigi vaizdinė forma, leidžianti paaiškinti, iš ko susideda etninė kultūra, tačiau šios schemos teorinis pagrindas nėra tvirtas – reikėtų konkretizuoti, kas slypi už pateiktų pavadinimų „kultūra“. Nepatartume atskirti tradicijos ir papročių, siūlytume pamąstyti, gal vertėtų išvardinti daugiau vaikams suprantamų dalių, pavyzdžiui, dainas, šokių, žaidimus ir pan.?

Formuluotė „nuspalvink įrankius, kurie padeda duonelei atsirasti“ tarsi suponuoja, kad ir šian-

dien jie aktyviai naudojami, kad ir dabar taip gaminama duona. Kadangi vaikų psichika atvira ir tiesiogiai priima tai, ką teigia mokytojas, „ekstrasensorinių“ temų (apie dvasių valdymą ir pan.) nereikėtų itin sureikšminti ir „parduoti už tikrą pinigą“, o tiesiog pateikti kaip mitologijos elementą.

Etninės kultūros programoje apibrėžta, kad I-II klasėse bus kalbama apie kalbą ir kalendorines šventes, tačiau renginio „Ką kalba senieji dievai ir deivės“ turinys aiškiai priklauso IV klasės temų ratui, todėl čia neturėtų būti prijungtas. Kai kurios, ypač pradinės temos (apie etnokultūrą, matriarchatą ir patriarchatą), aiškiai pernelyg sudėtingos pirmokams. Gal vertėtų apsiriboti papročių, apeigų ir tradicijų terminais? Daina „Tai raibumai genelio“ priklauso žiemos advento laikotarpiui, o ne pavasario. Dėl Alutinio švenčių papročio antrokams kyla nemaža prieštarų minčių. Kadangi autorės pateiktas scenarijus yra itin lakoniškas, nelengva susidaryti vaizdą, kaip alaus gaminimo, gėrimo ir laistymo tema gali būti adekvačiai mokinių priimta ir kokią pedagoginį efektą ji gali turėti. Galbūt detalesnis jos aptarimas galėtų šiuos nuogastavimus išsklaidyti. Galbūt autorei kaip tik pavyko atskleisti šią itin slidžią ir prieštarinę, tačiau, iš kitos pusės, ir labai nuotaikingą bei linksmą temą. Deja, šito negalima spręsti iš pateiktų trumpųjų aprašų.

„Šilo“ mokyklos ugdytiniai mokosi austi Gyvosios etnografijos dienose Rumšiškėse, 2001

Vytė Žilionė nuotrauka

Apibendrinant mokytojos metodininkės Gražinos Kepežinskienės pateiktą metodinę medžiagą – Etninės kultūros programos pratybų sąsiuvinius ir renginių scenarijus, reikia pripažinti, kad tai iš esmės įdomi, aktuali ir vertinga medžiaga, kuri, ją šiek tiek pataisius, praplėtus ir detalizavus, gali būti sėkmingai panaudota daugelyje Lietuvos mokyklų.

Siūlymai dėl pratybų sąsiuvinį:

1. Parengiant šią ugdymo priemonę, reikia tiksliai įvardinti jos sudarytoją ar autorių grupę, ypač kai naudojama ne pačios autorės sudaryta medžiaga.
2. Papildyti pratybas vaizdinėmis bei garsinėmis užduotimis.
3. Ruošiant užduotis, suteikti daugiau erdvės kūrybinei ugdytinių raiškai.
4. Sustiprinti teorinį perteikiamų temų pagrindą, patikslinti Etninės kultūros objekto sudėtinę dalis, apibrėžimus, vengti nepamatuočių teiginių (pvz., „Ožiai yra

piemenėlių globėjai. Todėl jie aukojami dievams“ ir pan.)

5. Pratybų sąsiuvinį kalbą turėtų pataisyti prityręs redaktorius, nes pasitaiko kalbos klaidų (vedančiosios = „vedėjos“, Kalėdinis = „kalėdinis“, anūkas = „vaikaitis“), gausu korektūros klaidų, kai kuriose teksto vietose neskiriamas brūkšnyš ir brūkšnelis, skirtingos kabutės, nesutvarkyti tarpeliai, prie romėniškų skaitmenų neturi būti rašomos įvardžiutinės formos galūnės ir kt.

6. Tinkamai paruošti visų scenarijų planus, vienodai metodiškai juos apiforminti, įvardinti tikslinę vaikų amžiaus grupę.
7. Detalizuoti, išbaigti ir sukonkretinti scenarijus (dialogus, tekstus, veiklos rūšį, naudojamą tautosaką ir jos šaltinius).
8. Neperkrauti tekstų sudėtinga pradinukams suvokti informacija.
9. Peržiūrėti naudojamą tautosaką: ne viskas joje teiktina mūsų ugdytiniam.

Etninės kultūros globos tarybos kviestinės ekspertės, etninės kultūros mokytojos metodininkės Rūtos Piekurienės ir Etninės kultūros globos tarybos ekspertė Jūratės Palionytės bei doc. dr. Rimanto Astrausko pastabas ir pasiūlymus apibendrinimo Rimantas Astrauskas.

Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos ansamblis „Šilinkai“ kūrybinėje stovykloje Svedasų apylinkėse (Anykščių r.) ruošiasi Rasos šventei, 2003

Gražinos Kepežinskienės nuotrauka

Etninės kultūros ugdytojų rengimas

Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą, aktualus tampa klausimas, kaip išsaugoti tautos tapatumą, jos atsparumą. Mūsų valstybė, kaip ir dauguma Europos valstybių, yra tautinės kilmės, nes valstybingumo pagrindas – savos tautos istorinė ir kultūrinė patirtis. Lietuvių tauta gali didžiuotis unikaliu kultūros paveldu, kuris reprezentuoja ne tik valstybę, bet ir ją sukūrusią tautą. Tapatumo išsaugojimą sąlygoja kiekvieno asmens tautinio sąmoningumo branda, vienijanti žmones į tautinę bendruomenę. Tautos išlikimas, jos tęstinumas grindžiamas naujosios kartos tautinės savimonės ugdymu, kuris turi užimti deramą vietą šalia pilietinio ugdymo. Kaip teigia Kembridžo universiteto profesorius T. H. McLaughlin, susipažinęs su lietuvių tautinio tapatumo išsaugojimo problemomis, „reikalavimas švietimui ugdyti ar bent išsaugoti lietuvišką tautinį identitetą yra pagrįstas“. (Terence H. McLaughlin „Šiuolaikinė ugdymo filosofija.“ K., 1997, p.109).

Švietimo įstaigose viena iš prioritetinių ugdymo sričių, padedančių ugdytiniui pažinti savo tautos šaknis – kultūros paveldą ir gyvąją tradiciją, kartu formuoti jo tautinei savimonei, turėtų būti nuoseklus, koncentrinis etninės kultūros (toliau – EK) ugdymas. Jo veiksmingumas didele dalimi priklauso nuo ugdytojo pasiruošimo šiam darbui, jo kompetencijos ir savirealizacijos galimybių. Tačiau šiuo metu kai kuriuose visuomenės sluoksniuose vyrauja nuomonė, kad lietuvių tautiškumą, tautinę orientaciją reikia vertinti kaip atgyvenas, kaip į praeitį nueinančius dalykus. Tokia nuostata pakankamai ryški net universitetuose – pagrindiniuose jaunimo ugdymo židiniuose ir kvalifikuotų specialistų rengimo kalvėse.

LR Seimo 1999 09 21 priimtame Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme akcentuojama EK vertybių svarba siekiant išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę, nurodoma, kad Švietimo ir mokslo ministerija ir jai pavaldžios institucijos užtikrina EK pedagogų rengimą, rūpinasi jų kvalifikacijos kėlimu, integruoja EK į įvairių specialistų (peda-

gogų, kultūros darbuotojų ir kt.) rengimo programas. LR Seimo 2003 06 17 priimtame Švietimo įstatymo pakeitimo įstatyme teigiama, kad švietimas saugo ir kuria tautos tapatybę. Svarbiais švietimo tikslais laikoma: perteikti asmeniui tautinės ir EK pagrindus, laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei formuotis (Žin., 2003, 63–2853). Taigi valstybės reglamentuoti dokumentai, pabrėždami EK ugdymo svarbą, ipareigoja pedagogų ruošimo ir kvalifikacijos kėlimo institucijas ypatingą dėmesį skirti EK ugdytojų kompetencijai.

Vilniaus pedagoginio universiteto pagrindinių (bakaluro) studijų 2001–2005 m. programų analizė padeda išsiaiškinti minėtų dokumentų nuostatų realizavimo ypatumus. Programų įvade nurodoma, kad bendrojo išsilavinimo studijų turinys orientuotas į universiteto absolventą, kuris „žinotų lietuvių etninės kultūros pagrindus ir tradicijas, suvoktų jas kaip pasaulio (Europos) kultūros dalį, gebėtų jas puoselėti, saugoti ir perteikti ugdytiniams“ (VPU Pagrindinių (bakaluro) studijų programos. – V., 2001, p.3).

Susipažinus su įvairiuose fakultetuose rengiamų bakalaurų studijų programomis galima teigti, kad EK skiriama nepakankamai dėmesio ir tik kai kurių katedrų iniciatyva skaitomas EK kursas (žr. lentelę), studentai plačiau supažindinami su EK vertybėmis, jos ugdymo tikslais, šiuolaikinio interpretavimo, integravimo principais, papildomo, popamokinio ugdymo galimybėmis ir kt. švietimo įstaigose.

Kaip matome iš lentelės, PPF bakaluro studijų programos su EK dalyku turi penkios katedros. Teorinis kursas dėstomas skirtinguose semestruose, todėl jis ne visada derinamas su pedagogine praktika. Kitose VPU pagrindinių (bakaluro) studijų programose EK integruojama į dėstomus dalykus pagal būsimos specialybės profilį (lituanistai, istorikai, sociologai, menų specialybių, darbų mokytojai), tačiau studentai nesupažindinami su EK šiuolaikiniais ugdymo reikalavimais (turinio modeliavimu, atitinkamų metodų parinkimu ir pan.).

Pateiksime EK pagrindų kurso, skirto būsimiems pradinėjų klasių mokytojams, analizę. Ši disciplina dėstoma 6 semestru (iki 2004 m. – 7 semestru). Paskaitoms skirta

VPU Pedagogikos ir psichologijos fakulteto bakaluro studijų programos EK dalykui

Studijų programa	Kurso pavadinimas	Kreditų skaičius	Semestras
Edukologijos (ikimokyklinio ugdymo pedagogikos šaka)	Etninė kultūra	2	7
Edukologijos (pradinio ugdymo pedagogikos šaka)	Etninės kultūros pagrindai	2	6
Muzikos	Etnomuzika (etnokultūra)	2	6
Socialinės pedagogikos	Etninė kultūra	2	2
Etikos	Etninės kultūros, etnoetikos didaktiniai pagrindai	3	1

32 val., seminarams – 16 val., savarankiškam darbui – 32 val. Atsižvelgiant į šiuolaikinius reikalavimus ugdyti EK mokyklose, Pradinio ugdymo katedroje parengta Etninės kultūros ir jos ugdymo didaktikos programa Edukologijos studijų studentams. Programos temos analizuojamos per paskaitas ir seminarus, rengiami teminiai projektai, atliekamos konkrečios užduotys. Tačiau tik mažą programos dalis gali būti realizuojama per EK skirtas valandas.

Atlikta III ir IV kursų studentų anketinė apklausa, kurioje dalyvavo 87 respondentai, išklause EK pagrindų kursą ir atlikę pedagoginę praktiką pradinėse mokyklose. Pateiktais klausimais mėginta išsiaiškinti jų galimybes susipažinti su EK vertybėmis šeimoje ir mokykloje prieš stojant studijuoti į VPU ir jų pasirėngimą EK ugdymui studijų laikotarpiu. 42% respondentų atsakė, kad šeimoje ir mokykloje (integruotos pamokos, papildomas ugdymas, tradiciniai renginiai, būrelių veikla) susipažino su EK, 37% – tik šeimoje, 20% – tik mokykloje, 1% – neturėjo galimybių. Į klausimą, ar pakanka vieno semestro EK kurso (paskaitų, seminarų) ruošiantis etnokultūrinei veiklai mokykloje, neigiamai atsakė 57%, teigiamai – 43%. Atskiru klausimu norėta sužinoti studentų nuomonę, ar pedagoginės praktikos metu jie turėjo galimybę susipažinti su EK ugdymo būdais ir metodais. Neigiamai atsakė 73%, teigiamai – 27%.

Tyrimas rodo, kad didesnė būsimų pradinėjų klasių mokytojų dalis, pasirinkdami šią specialybę, neturėjo pakankamai išankstinių žinių apie EK, jų studijų programose per mažai skiriama laiko įgyti gebėjimų ir įgūdžių etnokultūriniam darbui su vaikais. Studentai pateikė siūlymų, kokia praktine veikla (stebėjimu ir savarankiškais darbais) norėtų patikrinti savo EK ugdymo patirtį: EK teminės ir integruotos pamokos, papildomo ugdymo renginiai, teminių projektų rengimas ir realizavimas.

EK ugdytojo kompetenciją didele dalimi apsprendžia jo nuolatinis mokymasis, kvalifikacijos kėlimas bei persikvalifikavimas. Šis procesas remiasi individualia mokytojo iniciatyva, aktyvumu, siekiant kuo daugiau išmokyti ir įgyti įgūdžių, kad galėtų gerinti mokykloje vykstantį ugdymo procesą.

2002 m. atliktas tyrimas padėjo išsiaiškinti ikimokyklinių įstaigų ir bendrojo lavinimo mokyklų EK ugdytojų kvalifikacijos kėlimo poreikius ir galimybes. Anketos buvo pateiktos 349 švietimo įstaigoms ir gauti 111 atsakymai iš 75 įstaigų. Respondentai nurodo tokio pasyvumo priežastį: mokyklose, kuriose silpnai vyksta EK ugdymas, vadovybė vengia dalyvauti apklausoje. Kai kurie pedagogai teigia, kad anketinės apklausos padėties nekeičia, todėl nėra prasmės atsakinėti.

Aktyviausiai apklausoje dalyvavo pradinėjų klasių (30 atsakymų iš 20 mokyklų) ir ikimokyklinių įstaigų pedagogai (29 atsakymai iš 13 darželių). Tyrimo rezultatai padeda susidaryti vaizdą apie pedagogų kvalifikaciją ir jos kėlimo perspektyvas darbo vietose.

Pradinėjų mokyklų EK ugdytojai yra pradinėjų klasių mokytojai – 80,5%, muzikos – 13%, dailės – 6,5%. 76% pedagogų turi kvalifikacines kategorijas EK srityje: EK mokytojo, švietimo konsultanto EK turiniui, būrelių vadovo; likusieji – 24% EK ugdymo kvalifikacijos neturi,

nors ją pageidautų gauti. Ugdomojo darbo pobūdis ribotas, nes, kaip teigia dauguma respondentų, situacija pastebimai keičiasi į blogą pusę, mažinamos EK papildomo ugdymo valandos, mažėja būrelių vadovų darbo krūvis (*Kiekvienais metais nesu garantuota, ar bus skirtos papildomo ugdymo valandos, nors EK turėtų būti viena iš pagrindinių mokyklos veiklos sričių*).

Ikimokyklinėse įstaigose EK ugdytojos yra auklėtojos – 56%, muzikos – 38%, dailės – 3%, dramos būrelių vadovės – 3%. Nurodomos įgytos EK ugdymo kvalifikacinės kategorijos: švietimo konsultantės EK ugdymo turiniui – 24%, konsultantės ir ansamblio vadovės – 32%. Beveik pusė EK ugdytojų kvalifikacinės kategorijos neturi, iš jų 98% nenurodo, kad tokios kvalifikacijos siekia.

Iš apklausos duomenų galima spręsti, kur pedagogai įgijo EK ugdytojo kvalifikaciją. Tai Lietuvos pedagogų profesinės raidos centras (PPRC), Lietuvos liaudies kultūros centras (LLKC), Šiaulių universiteto kvalifikacijos institutas, apskričių, rajonų pedagogų švietimo centrai ir kt., kurie organizuoja seminarus, kur susirūpina jų dalyviams kvalifikacines atestacijos dokumentus. Antai PPRC rengia EK įskaitas ir teikia pedagogams Švietimo konsultanto EK ugdymo turiniui pažymėjimus. Apklausos dalyviai, atsakydami į atvirus klausimus, įvardija įvairias kliūtis, trukdančias sistemingam kvalifikacijos kėlimui: trūksta testinių kursų, informacijos apie organizuojamus seminarus. Pasigendama EK ugdymo didaktikos ir pedagogų patirties sklaidos, dalyviai per mažai orientuojami į etnografinių regionų tradicinės kultūros savitumą, kvalifikacijos kėlimo išlaidos dažnai nekompensuojamos.

Susipažinus su kvalifikacinių renginių tematika ir dalyvių kontingentu, galima teigti, kad seminarai ne visuomet diferencijuojami pagal EK ugdytojų išsilavinimą, dalykinį pasirėngimą, ugdymo patirtį dirbant su skirtingomis vaikų amžiaus grupėmis. PPRC renginių EK temomis planuota 2004 metams numatyta: 1 seminaras ikimokyklinių įstaigų darbuotojams ir pradinėjų klasių mokytojams, 2 – įvairių dalykų mokytojams, likusieji renginiai („Tautinio savitumo ugdymas Latvijos mokykloje“, „Lietuvių mitologija ir tautos dvasia meninėje raiškoje“, „Tradicionių darbų papročiai, darbo samprata folklore, raiška vizualiniame mene“ ir kt.) neturi adresato ir savo tematika neatitinka sistemingo kvalifikacijos kėlimo reikalavimų.

EK ugdytojų rengimo(si) trūkumai, nepakankama jų kompetencija darbui su vaikais paskatino VPU Pradinio ugdymo katedrą imtis iniciatyvos rengti EK mokytojų specializacijos studijas. Sudaryta EK koordinacinė taryba, įsteigtas Lietuvių etninės kultūros centras, parengtas tokios specializacijos projektas, neakivaizdinių studijų programos modulis. Numatyta, kad specializaciją sudaro 40 kreditų, iš kurių 20 įgyjami dieninėse studijose. Likusieji EK dalykai įsisavinami kursuose. Šiai programai įgyvendinti numatyta vienerių metų 3 semestrų neakivaizdinės studijos su akreditavimu. Sėkmingai išlaikę EK baigiamąją egzaminą kursų dalyviai įgyja EK mokytojo specializaciją, kurią patvirtina VPU kvalifikaciniai pažymėjimai. Jie duoda teisę bendrojo lavinimo mokykloje dėstyti EK dalyką ir vesti papildomo ugdymo užsiėmimus.

Jau išleistos dvi EK specializacijos laidos. Kursų absolventai, atsakydami į atvirus apklausos klausimus, gerai įvertino kursų naudingumą, dalijosi mintimis apie praktinį įgytų žinių pritaikymą savo darbe. Štai keletas minčių: *Esu labai patenkinta. Manau, kad programa gerai apgalvota, teoriniai dalykai subalansuoti su praktiniais užsiėmimais. Iškelta daug sumanymų ir idėjų, jomis pasinaudosiu mokykloje (lietuvių k. mokytoja); Kursai man patiko ir pateisino lūkesčius. Noriu mokykloje suburti etnografinį ansamblių ir išsireikalauti, kad būtų dėstomas etninės kultūros dalykas (muzikos mokytoja); Išgirdau daug naujų dalykų. Praktiškai panaudosiu žinias integruotose pamokose. Įrengsiu etninės kultūros kabinetą (pradinių klasių mokytoja).* Kursų organizatorių įgyta patirtis rodo, kad tai veiksminga priemonė EK pedagogų kvalifikacijai kelti, todėl ir toliau numato tęsti šį darbą.

Išvados ir siūlymai

1. Atlikti tyrimai leidžia teigti, kad pedagogų rengimo institucijos per mažai dėmesio skiria EK ugdytojų rengimo kokybei ir kiekybei. Atsižvelgiant į EK ugdymo tiks-

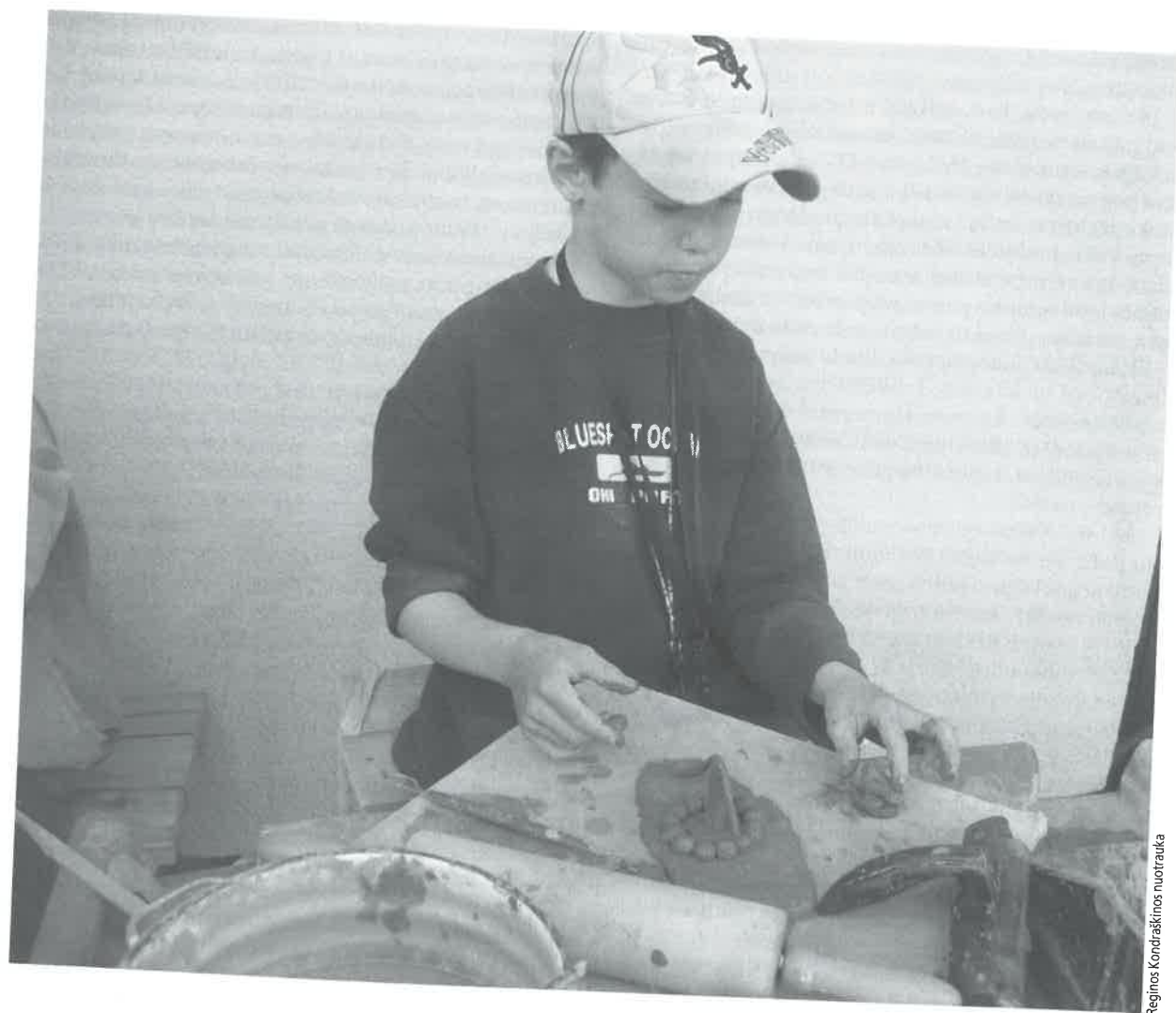
lus, reikėtų iš esmės gerinti įvairių specialybių studentų pasirengimą EK ugdymui.

2. Tyrimai rodo, kad EK ugdymo efektyvumas švietimo sistemoje priklauso ne tik nuo pedagogų kompetencijos, bet ir nuo švietimo institucijų požiūrio į naujosios kartos EK ugdymo reikšmę.

3. EK ugdytojų kvalifikacijos kėlimo įstaigos neturi vieningų reikalavimų pedagogų atestavimui, renginių koordinavimui ir jų kokybei užtikrinti. EK ugdytojų kompetencijos, kuri įgyjama kvalifikacijos kėlimo ir persikvalifikavimo kursuose, klausimą turėtų spręsti Švietimo ir mokslo ministerija.

4. EK ugdymo plėtrą švietimo įstaigose galėtų užtikrinti Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintas strateginis planas ir konkrečios jo realizavimo priemonės.

*Dr. Irena Čepienė,
Tarybos Švietimo ir mokslo komisijos ekspertė
2004 07 04*

Reginos Kondraškinos nuotrauka

Etninės pakraipos švietimo įstaigų ugdomoji veikla

Pedagogų pastangų dėka ir mokinių tėvų pageidavimu kai kurios švietimo įstaigos Lietuvoje orientuojamos į atskirų klasių, grupių ar visos mokyklos, darželio sustiprintą etninės kultūros (toliau – EK) ugdymą. Palaipsniui plečiantis ugdymo patirčiai ir vadovybės pritarimu tokios įstaigos įgyja EK pakraipą (profilį). Tačiau jų ugdomoji veikla lieka neapibrėžta ir neįteisinta, skirtingos ir ugdomųjų tikslų realizavimo galimybės.

Tenka pripažinti, kad iki šiol nėra EK pakraipos švietimo įstaigų apskaitos ir jų alternatyvios ugdomosios veiklos tyrimų. Be to, pastebima tendencija, kylanti iš kai kurių vietos švietimo skyrių, neskatinti ir, atskirais atvejais, naikinti tokių įstaigų ar jų struktūrinių padalinių EK kryptingumą. Toks požiūris prasilenkia su Etninės kultūros valstybinės globos įstatymo 9 str., skirtu EK ugdymui švietimo sistemoje, kur nurodoma, kad vadovaujanti švietimo institucijos *įteisina jau esamas ir, jeigu reikia, steigia naujas specializuotas etninės kultūros švietimo įstaigas ar jų padalinius*.

Čia paminėti argumentai paskatino Etninės kultūros globos tarybos Švietimo ir mokslo komisiją imtis iniciatyvos išsiaiškinti EK pakraipos ikimokyklinių įstaigų ir bendrojo lavinimo mokyklų (gimnazijų) paplitimą Lietuvoje bei jų taikomus EK ugdymo būdus. 2003 mokslo metų pradžioje buvo organizuota anketinė apklausa Lietuvos regionuose ir didžiuosiuose miestuose – Vilniuje, Kaune. Dalyvauti apklausoje pakviesti ikimokyklinių įstaigų ir mokyklų vadovai bei pedagogai, kurių nuomone jų švietimo įstaiga turi EK pakraipą, nes čia vyksta sustiprintas EK ugdymas. Į anketos, kurią apsarstė ir patvirtino Etninės kultūros globos taryba, klausimus gauti atsakymai iš 131 ikimokyklinių įstaigų ir 365 mokyklų. Toks apklausos dalyvių skaičius negali būti visų švietimo įstaigų apskaitos pagrindu, bet leidžia išsiaiškinti apytikrą egzistuojančių šio profilio darželių ir mokyklų regionuose skaičių.

Gautų duomenų analizė rodo, kad regioninė EK ugdymo politika pastebimai skiriasi: žymiai daugiau dėmesio tradicinės kultūros pažinimui ir jos puoselėjimui skiriama Dzūkijoje ir Aukštaitijoje, lyginant su Suvalkijos, Žemaitijos, Mažosios Lietuvos regionais. Kartu pastebėta, kad ne visų respondentų pateikiami duomenys pakankamai išsamūs, kai kurie atsakymai formuluojami neaiškiai, o tai apsunkina duomenų apibendrinimą.

Anketinės apklausos būdu mėginta atskleisti įvairias formaliojo ir neformaliojo ugdymo kryptis bei būdus, kurie atspindėtų mokyklų ir darželių orientavimą į sustiprintą EK ugdymą. Tai EK projektų ir programų įgyvendinimas, EK integruoto į dalykinę sistemą ir EK atskiro dalyko dėstymas, papildomas ugdymas, popamokinė veikla (tradiciniai renginiai, meno kolektyvai, kraštotyra, etnografinės ekspedicijos ir kt.), pedagogų kvalifikacijos kėlimo EK srityje galimybės.

Gautų atsakymų duomenys rodo, kad 72 mokyklos vykdo 75 projektus, 23 ikimokyklinės įstaigos – 25 projektus ir programas. Vadovaujantis respondentų atsakymų suvestine galima teigti, kad Aukštaitijos švietimo įstaigos vykdo 53 projektus, Dzūkijos – 13, Suvalkijos – 2, Mažosios Lietuvos regiono – 1, Žemaitijos – nevykdo, Vilniaus m. – 29, Kauno m. – 2.

EK integravimas į mokymo dalykus vyksta visose mokyklose. Plačiausiai integravimo metodas taikomas pradinėse klasėse – lietuvių kalbos, pasaulio pažinimo, muzikos, dailės, darbelių pamokose. Pagrindinėje mokykloje EK integravimas dominuoja lietuvių kalbos, istorijos, meninių disciplinų, rečiau – gamtos mokslų, etikos, darbų pamokose.

Apklausos duomenų tyrimas leidžia teigti, kad EK kaip atskiras (pasirenkamas) dalykas dėstomas 56 mokyklose: 44 – Aukštaitijos, 4 – Dzūkijos regionuose, 8 – Kauno mieste. Nepraktikuojama dėstyti EK pagrindų Suvalkijos, Žemaitijos bei Vilniaus miesto mokyklose. Atsakymuose nurodoma, kad EK dalyko dėstymui mokytojai vadovaujasi I.Čepienės parengta bei Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtinta *Bendrojo lavinimo mokykloms etninės kultūros programa I-XII klasėms* (2000), O.Ver-seckienės sudaryta *Po tėviškės dangum – etninio ugdymo gairės vaikams* (1995) ir mokytojų individualiomis EK ugdymo programomis.

Tyrimo rezultatai rodo, kad 278 mokykloms tenka EK papildomo ugdymo 572 savaitinės valandos, tačiau jų išsidėstymas mokyklose labai įvairuoja. Antai Aukštaitijoje 185 mokykloms tenka 246 valandos, Dzūkijoje 47 mokykloms – 246 valandos, Vilniaus m. 46 mokykloms – EK papildomam ugdymui skiriamos 169 savaitinės valandos. Respondentų teigimu, daugiausia dėmesio papildomam ugdymui skiriama pradinėse mokyklose. Procentinis pasiskaičiavimas leidžia teigti, kad apie 15 % mokyklų iš viso neskiria valandų EK papildomam ugdymui.

Visų regionų, Vilniaus ir Kauno mokyklų bei darželių tradiciniais renginiais laikomos naujai interpretuojamos senos kilmės agrarinės kalendorinės šventės. Iš šiuolaikinių švenčių dažniausiai nurodomos Vasario 16-ji, Motinos, Tėvo dienos. Aukštaitijoje populiarūs tapo Duonai, Linui, Ugniai, Žemei skirti renginiai, Dzūkijoje – Trys karaliai, Advento dienos ir kt., Vilniuje – Paukščių, Amatų dienos, Derliaus, Kaziuko šventės ir kt. Iš viso atsakymuose įvardijama per 40 kasmetinių renginių, siejamų su EK.

EK pakraipos švietimo įstaigose veikia įvairūs meno kolektyvai ir būreliai, skirti EK puoselėjimui (tautodailės, darbščiųjų rankų, tradicinių amatų, kraštotyros ir pan.), tačiau jų kiekis pagal regionus netolygus. Iš Aukštaitijos gautų duomenų galima spręsti, kad švietimo įstaigose veikia 192 EK krypties būreliai ir 52 folkloriniai ansambliai. Dzūkijos mokyklose veikia 29 ansambliai ir būreliai, darželiuose – 10. Iš Žemaitijos gautų duomenų galima daryti prielaidą, kad kiekviena švietimo įstaiga turi 4-8 EK pakraipos kolektyvus. Vilniaus mokyklose veikia 71 būrelis ir 19 ansamblių, darželiuose – 9 būreliai ir 8 ansambliai. Abejonių kelia Suvalkijos duomenys, ar jie atitinka realią EK pakraipos švietimo įstaigų popamokinės veiklos apimtį: iš 35 mokyklų 8 mokyklos ir iš 16 ikimokyklinių įstaigų 8 darželiai neturi EK pakraipos būrelių.

Į klausimą, ar EK pakraipos švietimo įstaigų meno kolektyvai pastaruoju metu dalyvavo rajonų (miestų), respublikinėse (tarptautinėse) meno šventėse, apie 50% mokyklų ir 20% ikimokyklinių įstaigų atsakė teigiamai. Daugelyje atsakymų pateikiama smulkesnė informacija, kokie kolektyvai, kada ir kur koncertavo už mokyklos ribų įvairiose šventėse. Iš atliktos analizės plaukia išvada, kad, respondentų nuomone, meno kolektyvų vieši pasirodymai ir aukštas jų meninis lygis – vienas iš svarbiausių EK pakraipos švietimo įstaigų ugdomosios veiklos rodiklių.

Apklausoje duomenys liudija, kad pedagogai, siekdami ugdytinius supažindinti su EK paveldu, skatina rinkti ir kaupti etnografinę medžiagą mokyklos muziejuje, EK kampe, seklyčioje bei panaudoja ją ugdymo procese. Aukštaitijos švietimo įstaigose veikia 63 EK pakraipos muziejai bei ekspozicijos, Dzūkijoje – 16, Žemaitijoje – 3, Vilniuje – 18, Kaune – 4.

Anketinėje apklausoje mėginta išsiaiškinti EK ugdytojų kvalifikacijos kėlimo klausimus. Gauti duomenys leidžia daryti prielaidą, kad tik keletas pedagogų turi EK specialisto (mokytojo eksperto) kvalifikaciją. EK kvalifikacinius kursus yra išlausę 80 Vilniaus pedagogų, Dzūkijos – 65, Aukštaitijos – 246. Iš Žemaitijos, Suvalkijos bei Kauno miesto žinių negauta. Dauguma apklausoje dalyvavusių pedagogų pageidauja, kad tokių kursų (seminarų) būtų organizuojama daugiau, atsižvelgiant į ugdytinių amžiaus ypatumus.

Apibendrinus anketinės apklausos rezultatus, galima konstatuoti, kad tyrimas leidžia susidaryti apriorinį vaizdą, kokiomis kryptimis ir būdais Lietuvos regionuose ir didžiuosiuose miestuose vyksta EK ugdymo plėtra. Apklausoje duomenys suteikė galimybę atlikti kiekybinę analizę. Norint ištyti EK pakraipos švietimo įstaigų ugdymo kokybę, jų veiklos efektyvumą supažindinant jaunąją kartą su tautos tradicine kultūra, skatinant jos tęstinumą ir tuo pagrindu ugdyti tautinę savimonę, reikalingi testiniai tyrimai.

Pateikiama vieno iš tyrimo objektų – Vilniaus miesto EK pakraipos švietimo įstaigų anketinės apklausos suvestinė (žr. lentelę). Reikia pripažinti, kad apklausoje aktyviausiai dalyvavo Vilniaus miesto pedagogai – EK ugdytojai. Jų atsakymų analizė geriausiai atspindi bendrąją EK pakraipos švietimo įstaigų ugdomąją būklę (anketavo J. Basanavičiaus vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja A. Mičiūnienė, jai talkino Vilniaus švietimo skyriaus inspektorė D. Lėckaitė).

Vilnius m. EK pakraipos švietimo įstaigų ugdomoji veikla	Mokyklose (46)	Darželiuose (38)
Etnokultūrinių programų, projektų įgyvendinimas	2;10	5;4
EK teminės pamokos	neturi	4
EK papildomo ugdymo valandos	169	–
EK pakraipos ansamblių, būrelių veikla	19; 71	8;9
Tradicinių renginių organizavimas vidutiniškai per metus	10	14
EK renginių už mokyklos (darželio) ribų organizavimas	26	–
EK pakraipos muziejų (kabinetų) veikla	16	2

Vilniuje veikia 46 bendrojo lavinimo mokyklos (tarp jų – 7 pradinės mokyklos) ir 38 ikimokyklinės įstaigos (33 lopšeliai-darželiai, 5 darželiai-mokyklos), turinčios EK pakraipos (profilio) statusą, kuris nėra juridškai įteisintas.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad EK ugdymo diapazonas Vilniaus EK pakraipos švietimo įstaigose gana ribotas: per mažai įgyvendinama EK programų ir projektų, visose 46 mokyklose nėra pasirenkamo EK dalyko, nevyksta EK teminės pamokos. Papildomą ugdymą, skirtą EK, organizuoja tik 16 mokyklų (169 val.), likusiose 30 mokyklų ugdytiniai su EK supažindinami tik integruojant EK į mokymo dalykus.

Apibendrinus EK pakraipos švietimo įstaigų ugdomosios veiklos tyrimo rezultatus, galima daryti tam tikras išvadas ir pateikti siūlymus:

1. Švietimo ir mokslo ministerijai pavaldžios švietimo institucijos per mažai dėmesio skiria Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo nurodymams dėl EK perėjimo ir puoselėjimo švietimo sistemoje. Nepakankamai remiamos ir skatinamos naujai kurtis sustiprinto EK ugdymo įstaigos ar jų padaliniai.

2. EK pakraipos švietimo įstaigos neturi vieningų nuostatų, apibūdinančių EK ugdymo tikslus, turinį, svarbiausius ugdymo efektyvumo rodiklius ir kt. Sustiprinto EK ugdymo švietimo įstaiga, atitinkanti tokių nuostatų reikalavimus, turėtų būti įteisinta ir jai suteiktas EK pakraipos (profilio) švietimo įstaigos statusas.

3. Sustiprinto EK ugdymo švietimo įstaigų veiklos koordinavimu, pedagogų individualių programų, mokomosios ir metodinės medžiagos ekspertavimu turėtų rūpintis speciali EK ugdymo plėtros grupė, veikianti prie Etninės kultūros globos tarybos.

4. Etninės kultūros globos tarybos padaliniais – regioninėms taryboms siūloma vesti savo regiono EK pakraipos švietimo įstaigų apskaitą ir numatyti konkrečias priemones, skatinančias šių įstaigų EK ugdymo efektyvumą. Ypatinę dėmesį reikėtų skirti regiono savitumo bei vietos tradicijų pažinimo plėtrai švietimo įstaigose.

Dr. Irena Čepienė,
Tarybos švietimo ir mokslo komisijos ekspertė
2004 07 07

ETNINĖS KULTŪROS SKLAIDA

Etninė kultūra švietimo ir žiniasklaidos institucijų veikloje

1. Etninės kultūros vertė

Dabartinėje kultūroje susilydė praeities ir dabarties kartų kultūra. Pamatinė, transpersonali šios kultūros dalis yra etninė kultūra (EK). Neketinu įrodinėti etnokultūros aktualumo ir jos vertės šiuolaikinei visuomenei. Žinau, kad ne visiems vienodai svarbi ir aktuali šiandien ji atrodo. Nuomonių įvairovėje rasime EK vertinimą ir kaip atgyvenusį paveldą, tinkamą tik muziejų bei archyvų saugykloms, ir patį aukščiausią jos vertės bei aktualumo pripažinimą. Toks nuomonių skirtumas davė pagrindą diskusijoms ir abejonoms dėl EK vertės šiuolaikinei visuomenei. Diskusijos vyko, o etninė kultūra nyko. Pagaliau 1999 rugšėjo 21 d. tautinių tapatumą ir savimonę puoselėjančių ir gerai jo vertę suvokiančių etnokultūrininkų pastangomis visą laiką *de facto* egzistavę suvokimai ir vertinimai virto vertybėmis *de jure* – buvo priimtas Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas (Žin., 1999, Nr. 82–2414; Žin., 2000, Nr. 61–1838). Jo preambulėje EK vertė ir vaidmuo tapo aiškiai ir viena reikšmingai apibrėžti:

Lietuvos Respublikos Seimas, suvokdamas, kad etninė kultūra yra tautos būtis, išlikimo ir tvirtumo esmė, nacionalinės kultūros pamatas; konstatuodamas, kad įvairioms lietuvių etninės kultūros formoms ir ypač jos gyvajai tradicijai gresia aki-vaizdus sunykimo pavojus; pripažindamas, kad tik savo etnine kultūra besiremianti tauta gali palaikyti savo visuomenės narių pilietinį brandumą, dalyvauti pasaulio civilizacijoje kaip lygia-vertė partnerė, išlaikyti tokiai partnerystei ir bendradarbiavimui būtiną orumą, savarankiškumą ir savitumą, priima šį Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą.

Kartu trumpai ir aiškiai suformuluotas pačios EK apibrėžimas: Etninė kultūra – visos tautos (etnoso) sukurta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę ir etnografinių regionų savitumą.

Taigi valstybė, suvokdama EK reikšmingumą ir tą suvokimą išsakydama bei įteisindama įstatymų lygmenyje, kartu prisiėmė ir pareigą ją saugoti bei puoselėti. 2000 m. LR Seimo nutarimu buvo įsteigta speciali LR Seimui atskaitinga Etninės kultūros globos taryba (toliau – Taryba), kuriai pavedama būti Seimo ir Vyriausybės ekspertu EK valstybinės globos ir politikos klausimais. Taip pirmą kartą nepriklausomos Lietuvos istorijoje EK vertė tautos ir valstybės egzistencijai tapo pripažinta ir įteisinta juridškai.

Tačiau pastarųjų metų įvykiai liudija, kad šio įstatymo įgyvendinimas, t.y. praktiniai veiksmai siekiant užtikrinti EK vertybių tęstinumą, sudaryti sąlygas jų perimamumui iš kartos į kartą ir nuolatiniam jų atsinaujinimui, susiduria su dideliais sunkumais.

Jaunųjų dalyvių būrys tarptautiniame folkloro festivalyje „Tek saulužė ant maračių“, 2004

Reginos Kondrauskos nuotrauka

2. Mokyklos priedermė EK sklaidai

Kultūros perdavimas iš kartos į kartą vyksta pirminės socializacijos būdu – šeimoje ir antrinės socializacijos būdu – daugiausia per švietimo sistemą ir žiniasklaidą. Dėl objektyvių priežasčių (baigia išnykti didžioji daugelio kartų šeima, smarkiai mažėja gimstamumas, populiarėja, o pastaruoju metu dar ir valstybės sankcionuojamos, nesantuokinės šeimos, homoseksualinė orientacija ir kt.) šeimos institucija, be kita ko, baigia prarasti ir etninės tradicijos perdavėjos funkcijas. Tad išauga Lietuvos žiniasklaidos ir švietimo institucijų atsakomybė dėl etninės kultūros perdavimo ir palaikymo. Atsižvelgiant į tai įstatymas ir numato, kad vienu iš EK valstybinės globos uždavinių yra ugdyti brandžios tautinės savimonės asmenybę, integruojant etninę kultūrą į švietimo sistemą (4 str.).

Tačiau nors formaliai daugelyje bendrojo lavinimo mokyklų etninė kultūra kaip neprivalomas pasirenkamas dalykas egzistuoja, jo daugeliu atvejų mokiniai nesirenka, nes nėra sudominami, informuojami, skatinami jį pasirinkti ir pan. Švietimo ir mokslo ministerijoje neprivalomi pasirenkami dalykai nėra apskaitomi, jų dėstymas ir pasirinkimas paliktas mokyklos nuožūrai, todėl kai kuriose mokyklose, ypač gimnazijose, įsigali praktika, kad jeigu dalyko mokiniai nepasirinko vienais metais, tai kitais metais jo jau nebesiūloma rinktis iš viso.

Verti dėmesio Socialinių tyrimų instituto mokslininkių E.Krukauskienės ir I.Trinkūnienės 2002 m. Tarybos užsakymu atlikti Lietuvos bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų ir gimnazijų abiturientų bei mokytojų požiūrio į EK tyrimai. Čia pateiksiu kai kurias, mano nuomone, labai vertingas ir pamokančias šio tyrimo išvadas:

- Turėdami galimybę palyginti su analogiškos apklausos, atliktos Vilniaus miesto vidurinėse mokyklose 1991 m., duomenis su dabartine apklausa, galime išvengti etninės kultūros raiškos tendencijas, papildančias pagrindinę išvadą. Galima teigti, kad bendros jaunimo nuostatos etninės kultūros atžvilgiu per pastarąjį dešimtmetį patyrė smarkių pokyčių. Moksleivių požiūris į etninę kultūrą per dešimt nepriklausomybės metų supaprastėjo (čia ir toliau paryškinta mano – J.V.), ženkliai sumažėjo moksleivių, besidominčių savo šalies istorija, praeitimi, kitais etninę kultūrą palaikančiais ir maitinančiais aspektais. Interesas ir poreikis etninei kultūrai yra formuojamas dalykas. Jį lemia tai, kiek moksleiviai supažindinami su etnine kultūra, nuo etnokultūrinės veiklos mokykloje.

- Susidomėjimas etnine kultūra priklauso nuo susipažinimo su tradicine kultūra ir aktyvaus dalyvavimo renginiuose. Tose mokyklose, kur vyksta etninės kultūros renginiai, kur švenčiamos šventės, kur moksleiviai aktyviai supažindinami su etnine kultūra, interesas etninei kultūrai yra didelis.

- Esmingai skiriasi moksleivių, baigiančių mokyklą su etnokultūros pakraipa ir kitas bendrojo lavinimo vidurines mokyklas, nuostatos, orientacijos bei gyvenimo planai. Gilesnis susipažinimas su etnine kultūra, tos kultūros vertybių perėmimas ir internalizacija pozityviai veikia jaunimo nuostatas savo šalies, kultūros ir tautinių vertybių atžvilgiu. Jau dabar galima išvengti,

kad tie jaunuoliai, kuriems artima etninė kultūra ir vertybės, esti labiau orientuoti į šeimą, į gyvenimą savo šalyje, mažiau jų ketina išvažiuoti iš Lietuvos.

- Noras išvykti visam laikui (iš Lietuvos – J.V.) labai susijęs su tautinės savivokos stoka, ir šių moksleivių požiūris į etninę kultūrą dažniausiai susijęs su stereotipais, kad tai yra atgyvenę. Ypač tai atsiskleidžia analizuojant duomenis pagal mokyklas (E. Krukauskienė, I. Trinkūnienė, 2002).

Šie sociologinių tyrimų duomenys aiškiai paneigia neretai bandomą propaguoti nuomonę, esą šiuolaikinio jaunimo žmogaus EK nedomina. Pasirodo, kad EK nedomina tik tiek, kiek atsisakoma pastangų ja sudominti. Lengviausiai atsižadama tų vertybių, kurių net nenumanome turėti, kurių vertės nežinome arba ja abejojame. Prisiminkime senos pasakos išmintį: į kelionę išsiruošęs tėvas, pakeliui susidūręs su velniu, lengvai atsisako to, „ko nepaliko namie“... Įvardijimas ir parodymas paveldėtų, turimų EK vertybių daro įtaką žmogaus nuostatoms, formuoja jo elgesį ir netgi, kaip matėme, ateities pasirinkimų modelį.

Dar kartą pasitvirtina, atrodytų, triviali išvada – „ką suformuojai, tuo ir disponuoji“ („kaip pasiklosi, taip ir išsimiegosi“), t.y. gauni, ką formuoji, o ne tai, ką deklaruoji. Didelių pastangų dėka įteisinami, gerai ketinimais (o gal duokle nerimstančiai inteligentijai) pagrįsti „dvasingi“ įstatymai, susidūrę su stambaus kapitalo programuojamomis vartotojiškomis nuostatomis bei valstybinių institucijų abuoju praktikoje, deja, pasmerkti tapti tik gražiais inkliuzais. Kol kuriame įstatymus ir dedame daug pastangų, kad jie būtų įgyvendinti, nemažiančios vartotojiškos visuomenės ugdytojas – kapitalas dirba išsijuosęs, reklamuodamas ir brukte brukdamas savo vertybes kartu su „didžiulėmis nuolaidomis“ parduodamais greito ir gausaus turėjimo bei suvartojimo malonumais. Nevaržoma laisvė kapitalui virsta kalėjimu dvasinėms vertybėms.

Jei etninės kultūros palaikymo silpimo priežastis šeimos lygmenyje išvengiame daugiausia dėl objektyvių aplinkybių, tai antrinės socializacijos grandyje – vykstančioje EK vertybių sklaidos destrukcijoje galima išvengti sąmoninga veika ir atsakomybe pagrįstas pastangas. Tuo būdu EK įstumiama į negailėstingą žirkles, kuomet, iš vienos pusės, dėl sparčių natūralios gyvenimo aplinkos ir gyvenimo būdo pokyčių atsirandantys neigiami poveikiai etnokultūros vertybių puoselėjimui ir perdavimui kelia aukštesnius reikalavimus šiuolaikinėms švietimo ir žiniasklaidos institucijoms, iš kitos pusės, amorfiška, neįpareigojanti, net, sakyčiau, kai kuriais atvejais sąmoninga destruktyvi šių institucijų vadovybės laikysena EK atžvilgiu stumia ją link išplovimo ir išnaikinimo ribos.

Sociologės E.Krukauskienės ir I.Trinkūnienės pagrindinė etninės kultūros sklaidos ir raiškos problema bendrojo lavinimo mokyklose įvardina tai, kad etninė kultūra nėra mokykloms privalomų dalykų sąrašė. Lietuvos švietimo ir kultūros valdymo įstaigoms palikus etninės kultūros sklaidos ir raiškos reikalus mokyklų nuožūrai, ministerijos lygmenyje šis dalykas tampa antraeilium ir palaipsniui imamas laikyti nesvarbiu, neaktuali. Jei švie-

timo ir mokslo politiką Lietuvoje įgyvendinanti ministerija ir toliau nekreips dėmesio į šią padėtį, iš mūsų kartos kultūrą paveldėjęs jaunimas vargu ar sugebės, ar norės, o galų gale ar iš viso besupras, ką reiškia būti lietuviais, savo krašto piliečiais bei patriotais. Kuri kita pasaulio valstybė, jei ne Lietuva, turi susirūpinti, kad visos tautos (etnos) sukurtą, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę ir etnografinių regionų savitumą, būtų perteikta mūsų pačių vaikams. Už lietuvių etninės kultūros, kaip privalomo dalyko, nebuvimą Lietuvos mokyklose pražūtingesnis tegali būti lietuvių kalbos paskelbimas pasirenkamam dalyku. Sprendžiant iš valstybinės etninės kultūros politikos atrodė, kad link to ir einama. Belpa sulaukti, kurią XXI amžiaus dieną bus priimtas politinis sprendimas, kad lietuvių kalba yra integruojama į bendrą bendrojo lavinimo mokyklų kursą... – Suprask, ir taip visko mokoma lietuviškai, tad kam reikalinga atskira disciplina. Litanistams, kaip dabar etnokultūrininkams, sumažės darbo. Valstybė sutaupepins pinigų. Tik iš kur imsime, išnykus verpimo rateliams, močiūčių, galinčių smalsius anūkus išmokyti, kaip likti lietuviais...

Galime tik šivaizduoti, kokių rezultatų pasiektume, jei švietimo sistema ir žiniasklaida deramai atliktų įstatymo numatytą EK perdavėjos funkciją.

3. Žiniasklaidos priedermė EK sklaidai

Šiuolaikinė žiniasklaida – spauda, radijas, televizija ir internetas – yra svarbiausios ir įtakingiausios masinės informacijos sklaidos priemonės, darančios didelę įtaką šiuolaikinio žmogaus pasaulėžiūrai, bendram mūsų visuomenės kultūros lygiui ir netgi jos socialinei struktūrai. Globalizacijos sąlygomis visas pasaulis tampa televizijos ir radijo rinkos erdve, paklūstančia rinkos ekonomikos dėsniams. Valstybės nekontroliuojamas užsienio investicijų srautas audiovizualinės žiniasklaidos versle kelia vis didesnę unifikavimo ir kosmopolitizmo grėsmę Lietuvos kultūrai. Itin didelį poveikį čia turi TV kaip įtaigiausia vaizdinės ir garsinės informacijos sklaidė.

Tarybos ekspertės R.Vėliuvenės 2002 m. pateiktais duomenimis, visą šalį savo transliacijomis aprėpiančios privačios Lietuvos komercinės televizijos EK sklaidai dėmesio neskiria. R.Vėliuvenė nurodo, kad „LNK vietinės gamybos laidos sudaro 40% transliavimo laiko, tačiau jokių su etnokultūra susijusių laidų nerengiama, kartais etnokultūrinė informacija šmėkšteli tik publicistikos ir kultūros laidose, kurios sudaro 2,8% eterio laiko. Liaudies muzikai skiriama 0,1% laiko per savaitę. TV 4 transliuoja 25% savos produkcijos, bet jokių su etnokultūra susijusių laidų irgi nekuria. TV 3 kuria 30% originalių laidų, visa kita – užsienio produkcija, o etnokultūra nesidomi“ (R.Vėliuvenė, 2002).

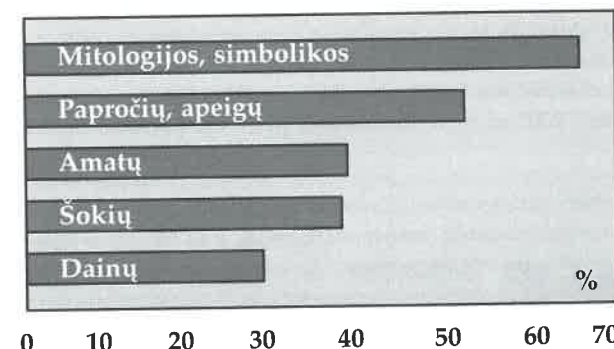
Esant tokiai padėčiai, atrodytų, ypatingą dėmesį EK sklaidai turėtų skirti valstybės išlaikoma visuomeninė nacionalinė televizija, tačiau, kaip nurodo Z.Kelmickaitė (2001 metais atlikusi etnokultūrai skirtų programų Lietuvos nacionalinėje televizijoje ekspertizę), etnokultūros laidos vi-

suomeninėje TV susiduria su pakankamai stipria priešprieša. „Teigiama, jog tradicinės kultūros laidų žiūrovas – tik pensininkai, o jaunimui – tai muziejinės vertybės, neatitinkančios šiandieninių jų poreikių“ (Z.Kelmickaitė, 2001). Kad ekspertės pastebėtos tendencijos visuomeninėje LRT yra teisingos, liudija praktiniai LRT vadovybės veiksmai, kuomet 2002 metais, neatsižvelgus nei į visuomenės pageidavimus, nei į Tarybos oficialius raštus buvo panaikintos populiariausios EK laidos „Etnokultūros ratas“ ir „Duokim garo“ (vėliau laidą „Duokim garo“ visuomenei pavyko atsikovoti, dabar ji rodoma „Gero ūpo“ vardu).

Pastaruoju metu EK laidų likučiai LTV televizijoje koncentruojasi daugiausia ties iš popkultūros perimtu pramoginiu žanru (pvz., laida „Krašto garbė“). Rimtų analitinių laidų, skirtų EK, nebeliko. EK netapo integruota į kitas kultūrinės TV laidas. Bet gal, kaip bandoma teisintis, EK laidomis išties niekas nesidomi, gal nėra jokio poreikio jas rengti?

Pasiremsiu jau minėtais sociologų E.Krukauskienės ir I.Trinkūnienės tyrimais, iš kurių matome, kad šalies vidurinių mokyklų ir gimnazijų abiturientai nedviprasmiškai išsako, kokios EK sritys juos labiausiai domina (žr. diagramą).

Norėtų, kad mokykloje būtų mokoma:

Pastaba: suma viršija 100%, nes tie patys moksleiviai pasirenka kelis dalykus (E.Krukauskienė, I.Trinkūnienė, 2002).

Šie duomenys vienareikšmiškai parodo, kad EK sklaida tiek bendrojo lavinimo mokyklose, tiek žiniasklaidoje turėtų orientuotis ne vien, kaip įprasta, į pramoginius EK aspektus, bet turėtų būti daugiau dėmesio skiriama intelektualiesiems, analitinio požiūrio reikalaujantiems EK žanrams: kalendorinėms šventėms, papročiams, apeigoms, baltų mitologijai ir simbolikai, taigi toms EK sritims, kurios labiausiai susijusios su tradicine pasaulėžiūra. Ar tik šiame nepatenkintame moksleivių poreikyje neslypi atsakymas į klausimą, kodėl vis daugiau jaunimo pasiduoda iš svetur atkeliavusių įvairių egzotiškų sektų ir kitų svetimas vertybes propaguojančių judėjimų įtakai, ar tik ne čia galime ieškoti atsakymo į tai, kodėl jauni žmonės (net kultūros veikėjai – rašytojai, poetai, žurnalistai etc.) daugiau žino ir propaguoja svetimų egzotiškų kraštų mitologiją ir simbolišką nei savo pačių tautos?

Tuo tarpu visuomeninės LRT vadovybė, nebodama nei visuomenės nuomonės, nei Tarybos oficialių raštų, nei LR įstatymų, iš radijo ir televizijos eterio palaipsniui

gujo EK laidas. Nuo 1999 m. Lietuvos radijas panaikino autorines laidas „Lietuvių folkloras“ ir „Muzikinė kelionė“, o 2001 m., motyvuojant, kad „muzikinis folkloras radijo programoms iš viso nereikalingas“, buvo panaikintas ir muzikinio folkloro redaktoriaus etatas, tuo suduodant didelį smūgį etninės muzikos sklaidai lietuviškame radijo eteryje, kadangi per komercines radijo stotis ši muzika netransliuojama (A. Kirda, 2001).

2001 m. Tarybos užsakytu Z. Kelmickaitės ir N. Poškienės atlikta visuomeninės Lietuvos televizijos vykdomos EK sklaidos ekspertizė parodė, kad:

- etnokultūros laidos niekada neturėjo pastovaus ir tinkamo eterio laiko, jos būdavo transliuojamos arba labai anksti ryte (poz., 8 val.), arba vėlai vakare (22.30 val., kaip šiuo metu);

- etnokultūros laidos neturėjo pastovaus tęstinumo, kuris įgalina žiūrovus pasirasti prie atitinkamos pozicijos;

- etnokultūros laidos, jų rengėjai bei vedėjai niekada nėra atsidūrę reklamuojamose pozicijose, jiems niekada nebuvo paskirti puslapiai savireklamai „TV antenoje“;

- net ir per minėtą dešimtmetį (1999–2000 m.) buvo tikrai vertų dėmesio, prasmingų etnokultūrai skirtų laidų, koncertų, transliacijų, tačiau jos niekad nebuvo pasiūlytos apdovanojimams, tarptautiniams festivaliams ar konkursams (Z. Kelmickaitė, 2001).

Iki 2002 m. EK sklaida, nors ir susidūrė su minėtais sunkumais, tačiau visgi buvo rengiama įvairių su EK susijusių laidų, taip pat ypač nemažo visuomenės dėmesio susilaukusios laidos „Duokim garo“ ir „Etnokultūros ratas“. 2002 m. buvo užsimota ir prieš šias populiariausias

LTV EK laidas. Kadangi šių laidų stoji ginti kultūrinė visuomenė ir jau susiformavusi Taryba, tai LRT vadovybės nesiskaitymas ir populiariausių EK laidų panaikinimas traktuotinas kaip beprecedentinis puolimas prieš LR įstatymų ginamą EK sklaidą mūsų valstybėje ir kaip atskleidžiantis netoleruotiną LRT vadovybės darbo stilių. Todėl vertas platesnio paviešinimo. Čia pateiksiu detalesnę su šiuo įvykiu susijusią medžiagą.

2002 06 17 Taryba, susirūpinusi dėl EK sklaidos problemų visuomeninėje TV, vadovaudamasi įstatymo jai suteikta teise bei motyvuodama įstatymo 8 straipsnio 9 dalies nuostata, kad Lietuvos radijo ir televizijos taryba, nustatydamą etninės kultūros laidų transliavimą (trukmę ir turinį), atsižvelgia į Etninės kultūros globos tarybos siūlymus, kreipėsi į Lietuvos radijo ir televizijos tarybą, LRT generalinį direktorių pareiškimu Dėl etninės kultūros laidų eteri (Nr. 05–87), kuriame, be kita ko, atkreipė minėtų institucijų dėmesį į tai, kad etninės kultūros laidos patiria tam tikrą diskriminaciją, jų rengėjams keliamos vis sunkesnės darbo ir finansavimo sąlygos, o ir laidų transliavimo laikas yra nepatogus arba nepastovus. Taryba siūlė televizijos programų rudens tinklėlyje išsaugoti laidą „Etnokultūros ratas“, motyvuodama tuo, kad pastaroji nacionalinės TV laida atlieka labai svarbią kultūrinę misiją ir sudaro galimybes pažinti etninės kultūros praeitį, jos gyvąją tradiciją, besiplėtojančią šiuolaikinėmis formomis. Prašyta išnagrinėti šiuos ir kitus Etninės kultūros globos tarybos siūlymus ir informuoti apie priimtus sprendimus. Tiek LRT taryba, tiek generalinis direktorius V. Milaknis šį pareiškimą ignoravo. Nesulaukusi atsakymo, Taryba 2002 08 22 raštu Dėl

„Joručio“ pradaužimas. Jorės šventės apeigos Kulionyse (Molėtų r.), 2001

etninės kultūros laidų Lietuvos radijuje ir televizijoje (Nr. 01–132) kreipėsi į LR Seimo Pirmininką A. Paulauską:

Etninės kultūros globos taryba, vadovaudamasi Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 8 str. 9 dalies nuostatomis, kuriose nurodoma, kad „Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos taryba, nustatydamą etninės kultūros laidų transliavimą (trukmę ir turinį), atsižvelgia į Etninės kultūros globos tarybos siūlymus“, pateikė savo prašymą LRT tarybai, nurodydamą, kad būtina išlaikyti vienintelę LRT profesionaliai rengiamą etninei kultūrai skirtą laidą „Etnokultūros ratas“, kuri atlieka labai svarbią kultūrinę misiją ir sudaro galimybes pažinti etninės kultūros praeitį, jos gyvąją tradiciją.

Etninės kultūros globos taryba LRT vadovybę prašė informuoti apie priimtus sprendimus, tačiau atsakymas negautas. Šiuo metu yra keičiamas programų tinklėlis siūlant sumažinti laidų, skirtų etninei kultūrai, trukmę iki 10 min. ir nepalikant laidos „Etnokultūros ratas“. Kadangi ši laida vienintelė, kuri profesionaliai supažindina su etninės kultūros vertybėmis, atsakius jos būtų apribota visuomenės teisė pažinti etninės kultūros vertybes, su kuo Taryba nesutinka, ir tai prieštarauja įstatymo nuostatomis. Prašome padėti išspręsti iškilusią problemą.

Tik Seimo pirmininko pavedimu perdavus šį raštą LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui, Taryba sulaukė LRT generalinio direktoriaus V. Milaknio atsakymo:

<...> norime informuoti, kad naujajame projekte „Kultūros namai“ etnokultūrai bus skiriama tikrai ne mažiau dėmesio ir eterio laiko negu anksčiau. Kultūros projektas aprėps iki šiol rodytose laidoose „Etnokultūros ratas“, „Menų faktūra“, „Kūrybos metas“, „Muzikos svetainė“ nagrinėtas temas. Etnokultūros klausimai bus nušviečiami kas savaitinėse laidoose: pirmadieniais – kultūros įvykių žurnale, trečiadieniais – specialioje kultūros laidoje ir ketvirtadieniais – tiesioginio eterio kultūros diskusijų laidoje.

Čia verta atkreipti dėmesį į tai, kad politinio manipuliavimo meną įvaldę valdininkai nieko „nenaikina“, tiesiog kuriamas naujas projektas, kuriame žadama išsaugoti ir tai, ko nenori atsisakyti ir ko reikalauja visuomenė. Taip apraminus aistras vėliau pažadai užmirštami.

„Etnokultūros ratą“ bandė apginti ne tik Taryba, bet ir visuomenė – buvo surinkta apie 300 parašų, reikalaujančių sustabdyti laidos naikinimą. LRT taryba, net nesiteikusi svarstyti visuomenės ir Tarybos siūlymų, perdavė juos direkcijai, kad ši formaliai atsakytų pareiškėjams, o minėtą laidą panaikino, tuo pažeisdama LR etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 8 straipsnio 9 dalies nuostatą.

Etnokultūros klausimams kuri laiką nereguliariai buvo skiriama šiek tiek laiko naujojoje laidoje „Kultūros namai“, tačiau palaipsniui šie pažadai tapo užmiršti, o vėliau patys „Kultūros namai“ buvo panaikinti...

Pastaruoju metu EK baigiama visiškai išstumti iš kasdienio mūsų gyvenimo. Per visuomeninę valstybinę televiziją mums visiems kasdien brukte brukamos svetimos kosmopolitinės tradicijos, smurtas ir vienadienės vartotojiškos visuomenės pažiūros.

Lietuvos stojimas į Europos Sąjungą, kaip geopolitinių aplinkybių padiktuota neišvengiamybė, įpareigoja Lietuvos Respublikos Vyriausybę ne tik ieškoti šalių-są-

jungininkių, kurios be kompromisų gintų negausių Europos tautų teises ir šalių-narių lygybės principą ES viduje, bet ir pačiai imtis skubių ir adekvačių priemonių stiprinti Lietuvos tautinę kultūrą, tautinę ir pilietinę savimonę savo valstybėje. Nuo 2004 05 01 Lietuvai įsiliejus į ES sudėtį, mūsų valstybė tapo vienu iš ES regionų. Lietuvių tauta, per amžius kūrusi ir puoselėjusi Lietuvos valstybę kaip vienintelius šiame pasaulyje lietuvių tautos namus, tapo viena iš negausių didelės daugiatautės sąjungos tautų. ES, skirdama didelį dėmesį savo vidaus regionų ekonominio lygio stiprinimui ir įvairių tautinių mažumų problemoms, lietuvių tautos kultūros puoselėjimą paliko pačios Lietuvos kaip regiono rūpesčiui. Šiomis pasikeitusiomis aplinkybėmis Lietuvos visuomenė ir vadovybė privalo neatidėliodama imtis adekvačių priemonių, galinčių užtikrinti lietuvių tautos kultūrinio ir pilietinio identiteto tęstinumą. Naujomis sąlygomis Lietuvos nacionalinės politikos prioritetu turi tapti lietuvių tauta ir jos kultūra. LR Seimas suvokęs, kad etninė kultūra yra tautos būtis, išlikimo ir tvirtumo esmė, nacionalinės kultūros pamatas, pripažinęs, kad tik savo etnine kultūra besiremianti tauta gali palaikyti savo visuomenės narių pilietinį brandumą, dalyvausti pasaulio civilizacijoje kaip lygiavertė partnerė, išlaikyti tokiai partnerystei ir bendradarbiavimui būtina orumą, savarankiškumą ir savitumą, privalo žengti dar vieną žingsnį – juridiskai užtikrinti šių ir kitų įstatymo iškeltų uždavinių vykdymą.

4. Išvados ir siūlymai

Išvados:

1. Didelė žala EK vertybių raiškai ir sklaidai bendrojo lavinimo mokyklose buvo padaryta ir tebedaroma šiuo metu dėl to, kad mokyklų programose EK kvalifikuojama kaip pasirenkamas, o ne kaip privalomas dalykas.

2. Per paskutinius 3 metus EK sklaidos pozicijoms valstybiniame visuomeniniame Lietuvos radijuje ir televizijoje dėl LRT tarybos nuolaidžiavimo ir neatsakingos LRT direkcijos veiklos padaryta didelė žala. Bendra LRT vadovybės nuostata etninės kultūros atžvilgiu tebelieka abejinga arba neigiama.

3. Lietuvai įstojus į daugiatautę Europos Sąjungą ir pasikeitus lietuvių tautos egzistencijos sąlygoms, Lietuvos nacionalinės politikos prioritetu turėtų tapti lietuvių tauta ir lietuvių nacionalinės kultūros pamatas – etninė kultūra.

Siūlymai LR Seimui ir Vyriausybei:

1. Lietuvos įstatymų leidyboje ir jų realizavime vadovautis principu, kad lietuvių tauta, jos kalba ir jos nacionalinės kultūros pamatas – etninė kultūra yra Lietuvos nacionalinės politikos prioritetas.

2. Etninė kultūra bendrojo lavinimo mokyklų programose iš pasirenkamo dalyko turi būti perkvalifikuota į privalomą dalyką.

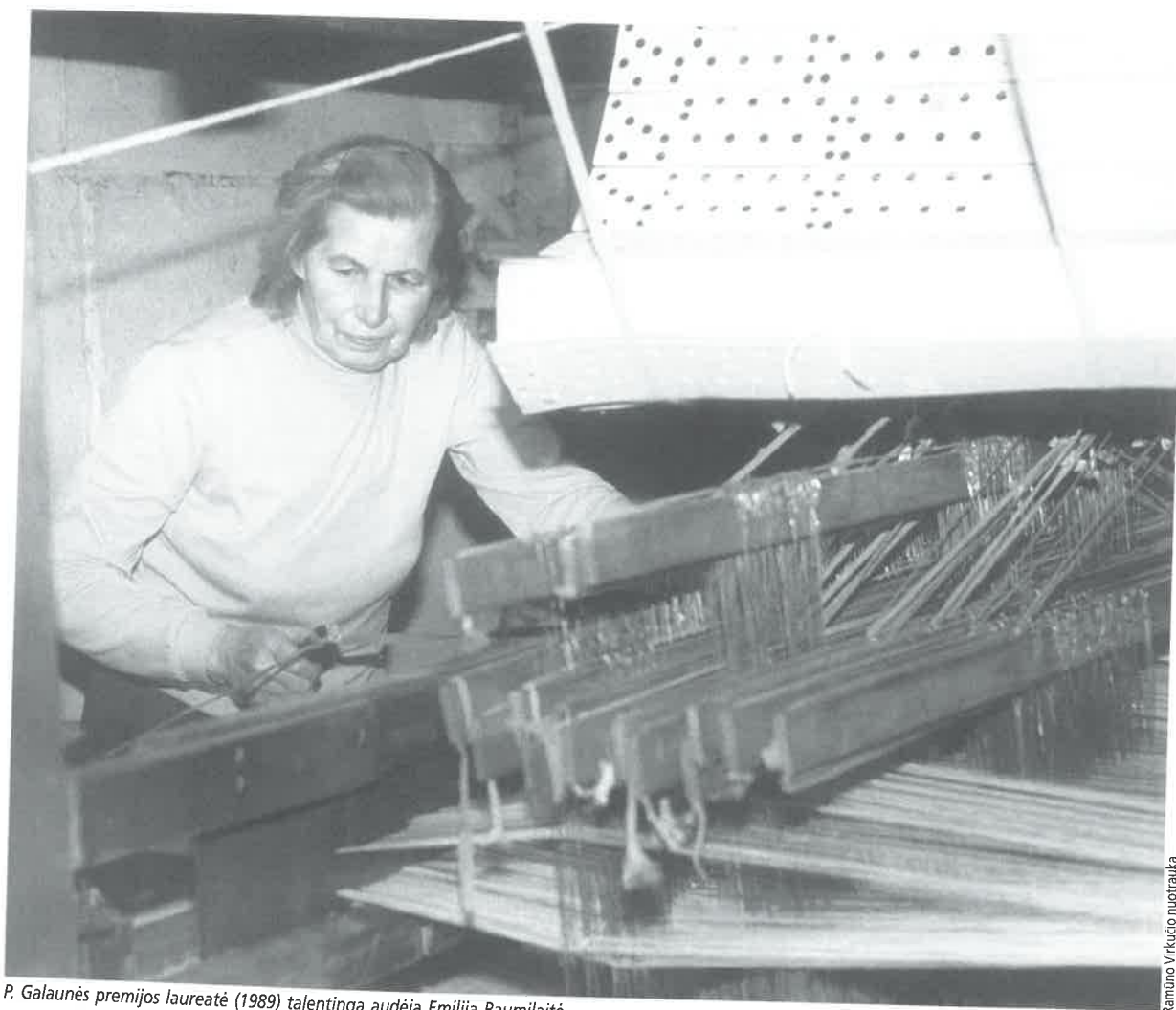
3. Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatyme turi būti numatyti minimalūs nacionalinio radijo ir televizijos programų laiko limitai, kurių privalo laikytis visuomeninių transliuotojų vadovybė.

4. Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymas privalo būti suderintas su LR etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo ta dalimi, kuria šiuo metu veikiančio įstatymo 8 str. 9 d. numatyta, kad Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos taryba, nustatydamą etninės kultūros laidų transliavimą (trukmę ir turinį), atsižvelgia į Etninės kultūros globos tarybos siūlymus. Tuo pačiu turi būti apibrėžta teisinė visuomeninio transliuotojo vadovybės atsakomybė už šios įstatymo nuostatos nesilaikymą.

5. LR Seimas turi užtikrinti, kad LR Vyriausybė vykdytų įstatymo jai pavestą funkciją – patvirtintų Etninės kultūros globos fondo nuostatus ir įsteigtų Etninės kultūros globos fondą, kaip tai nustatyta Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo IV sk. 12 str. 2 dalyje, tai jau turėjo būti padaryta iki 1999 m. gruodžio 31 d.

Siūlymai visuomenei:

Tautinė kultūra ir tautiškumo išlikimu susirūpinusiai visuomenės daliai per įvairias organizacijas – asociacijas, klubus, bendrijas, netgi interesų grupes, religines bendrijas etc. – reikia daryti įtaką valdžiai, reikalaujant, kad būtų imtasi neatidėliotinų ir konkrečių veiksmų lietuvių tautinės kultūros pozicijų stiprinimui Lietuvos Respublikoje.

P. Galaunės premijos laureatė (1989) talentinga audėja Emilija Baumilaitė

Nuorodos:

Kelmickaitė Z. Etnokultūrai skirtų programų Lietuvos nacionalinėje televizijoje ekspertizė // *Etninė kultūra*, Nr. 1, 2001, p. 79–82.

Kirda A. Lietuvos nacionaliniame radijuje atsakyta lietuvių muzikinio folkloro (2001 09 19 pareiškimas Etninės kultūros globos tarybos pirmininkui R.Astrauskui) // *Etninė kultūra*, Nr. 1, 2001, p. 22–23.

Krukauskienė E., Trinkūnienė I. *Etninės kultūros raiška ir sklaida vidurinėje švietimo grandyje*. Sociologinis tyrimas, 2002. Parengta pagal Socialinių tyrimų instituto mokslo darbuotojų Eugenijos Krukauskienės ir Inijos Trinkūnienės Etninės kultūros globos tarybos užsakymu atlikto sociologinio tyrimo ataskaitą / Duomenys iš Tarybos interneto svetainės.

Vėliuvienė R. Globalizacijos tendencijos ir etnokultūra komercinėje elektroninėje žiniasklaidoje, 2002 / Duomenys iš Tarybos interneto svetainės.

Jonas Vaiškūnas, Aukštaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininko pavaduotojas
2004 05 21

GYVOJI TRADICIJA

Dėl tradicinių amatų ir verslų

Teikiamų išvadų ir pasiūlymų tikslas – apžvelgti, kokie amatai bei verslai Lietuvoje laikytini tradiciniais bei vertais visokeriopos paramos. Tai gali būti nemažos dalies šalies gyventojų pragyvenimo šaltinis, galintis suteikti alternatyvias veiklos kryptis, ypač žmonėms, gyvenantiems kaimuose bei miesteliuose. Čia galėtų rasti pritaikymą senelių patirtis ir jaunų žmonių veiklumas kuriant ir pardudant lietuviškus tradicinius gaminius ar dirbinius bei teikiant atitinkamas paslaugas.

Tradiciniai amatai – tai tokio pobūdžio dirbinių gamyba, kai amatininkas savo rankų darbu, pasitelkęs iš kartos į kartą perduodamus įgūdžius bei technologijas ir vietos žaliavas, sukuria dirbinius, dažniausiai turinčius individualaus autorinio darbo bruožų. Amatininkai yra smulkaus verslo atstovai, galintys kurti individualias ar nedidelės grupės narių įmonėles.

Tradiciniai verslai – tai stambesnio pobūdžio verslo įmonės, kultivuojančios istoriškai susiklosčiusią ir iš kartos į kartą perduodamą gamybinę veiklą ar paslaugas. Impulsą tokiai veiklai dažniausiai suteikia amatininkai ir vietos sąlygų, įgūdžių, technologijų žinovai. Šiuo pagrindu sukurti produktai, gaminiai ir dirbiniai sudaro vidutinio ir stambesnio verslo įmonių pagrindą.

Tradiciniai amatai ir verslai dažniausiai turi regioninę, kartais netgi siauresnę vietinę, specifiką, jie gali reprezentuoti arba atskirą Lietuvos regioną, arba bendralietuvišką savitumą, praturtinantį visos žmonijos patirtį.

Tradicinėmis laikytinos ir tos gamybos šakos, kurios ištobulina, pritaikydamos naujausias technologijas ir higienos normas, ir sukuria Lietuvai būdingų produktų serijinius pavyzdžius bei paverčia juos aukštos kokybės savita mūsų šalį reprezentuojančia preke (pvz., lino audiniai, baldai, varškės sūris, bitininkystės produktai ir pan.).

Pirmiausia būtina apžvelgti Lietuvai būdingus tradicinius amatus, kurie turėtų būti visokeriopai skatinami ir remtini kaip alternatyvinė nemažai kaimų ir miestelių žmonių daliai svarbi veikla.

I. Tradiciniai Lietuvos amatai

1. **Kalvystė.** Esame sukaupe nemažą patirtį apdorojant ir pritaikant metalo dirbinius buityje. Lietuvos kalviai garsėja pasaulyje kaip puikūs meistrai. Dekoratyvūs namų apyvokos daiktai, tvorelės, vartai, įvairios puošmenos detalės, lietuviški kryžiai su saulutėmis ir daugybė kitų mūsų kalvių dirbinių reprezentuoja Lietuvą kaip gabių meistrų kraštą.

2. **Pynimas.** Pinama iš vytelių, balanų, šaknų, karnų, šiaudų ir kitų vietinių medžiagų. Iš vytelių pinti baldai – stalai, kėdės ir kt. – turi nemažą paklausą šalyje ir užsienyje. Be to, darbo vietas ir pragyvenimo šaltinius čia sukuria ir vytelių auginimas. Tuo gali užsiimti nemaža dalis žemdirbių, netgi turinčių nedidelius nelabai derlingos žemės plotus.

Krepšių pynimas iš skaldomų balanų, ypač būdingas Dzūkijai, leistų geriau išnaudoti medienos resursus. Pynimas iš šaknų, ypač pušies, paskatintų geriau panaudoti kirtavietes. Šaknų pašalinimas mažina puvinimo pavojus ir sudaro sąlygas sveikam ekologiškai pagrįstam miško atsodinimui.

Pynimas iš šiaudų taip pat sukuria galimybes geriau panaudoti žemdirbystės atliekas.

3. **Audimas ir mezgimas.** Lino audiniais Lietuva garsėja nuo seno. Tai plati veiklos sritis ne tik linų auginimo ir perdirbėjams, bet ir siūlų, natūralių dažymo priemonių gamintojams, drabužių modeliuotojams ir t. t.

Mezgimas iš vilnos siūlų taip pat atskleidžia plačias galimybes skatinti tradiciškai mums būdingą avininkystę, ypač mažiau derlinguose žemės plotuose.

4. **Kailiadirbystė.** Avių, ožkų, galvijų auginimas drauge skatina ir kailių panaudojimą. Nuo seno lietuviai iš kailių moka siūti kailinius, kepures, pirštines, daryti apavą, puošnius krepšius, pinigines ir pan. Tai vėlgi plati dirva pasireikšti mūsų amatininkų išradimui ir fantazijai.

5. **Medžio drožyba.** Kryždirbystė ir dievdirbystė – itin galias tradicijas turinti lietuvių tautodailės sritis. Be to, iš medienos, ypač iš jos likučių, mūsų meistrai sugeba pagaminti gausybę namų apyvokos daiktų, įnagių ir instrumentų. Čia nemaža veiklos sritis pasireikšti ir dailidėms, statantiems tradicinius medinius namus, kurie jau dabar virto eksporto preke, taip pat staliams, kuriantiems įvairias namų puošmenas.

6. **Dirbiniai iš molio.** Molis – nuo seniausių laikų puiki mūsų amatininkų žaliava. Čia plati dirva pasireikšti ne tik puodžių išmonei, bet ir kitokiems paklausiams keramikos dirbiniams (švilpynės, dekoratyvios molio plytos, kokliai židiniams ir t. t.).

7. **Dirbiniai iš akmens.** Lietuva garsėja ir akmentais. Iš akmens jie kuria antkapius, memorialines stelas, paminklus, įvairiausias dekoratyvinius akcentus ir pan.

8. **Juvelyrika.** Ypač ištobulinta Lietuvoje papuošalų gamyba iš metalų, gintaro, medžio ir kitų medžiagų. Tai irgi visokeriopai skatintina veiklos sritis, ypač savitai reprezentuojanti Lietuvą ne tik savame krašte, bet ir užsienyje.

9. **Verbų rišimas.** Tai unikali, ypač Vilniaus kraštui būdinga tautodailės sritis, garsinanti Lietuvą visame pasaulyje. Ši veikla suteikia nemažai darbo vietų ne tik rišėjams, bet ir įvairių augalų auginimo kaip žaliavos tiekėjams.

10. **Tradicinių muzikos instrumentų gamyba.** Instrumentai turi didelę paklausą ne tik tarp etnografinių ar folkloro ansamblių, bet ir kaip suvenyrai užsieniečiams. Iš senųjų meistrų perimamos įvairiausių instrumentų gamybos paslaptys turi būti visokeriopai ugdomos ir puoselėjamos. Kanklės, skudučiai, birbynės, švilpynės, būgnai, daugybė kitų unikaliausių muzikos instrumentų – didi Lietuvos etnokultūrinė vertybė, tad šio amato meistrai turi būti itin globojami ir saugomi.

Čia pabandyta išvardinti bent kai kurias tradicinių amatų kryptis, kurias būtina visokeriopai skatinti bei puoselėti. Be abejo, įvairiuose regionuose jų atsirastis ir daugiau. Visoms joms būtina valstybės globa ir finansinė pa-

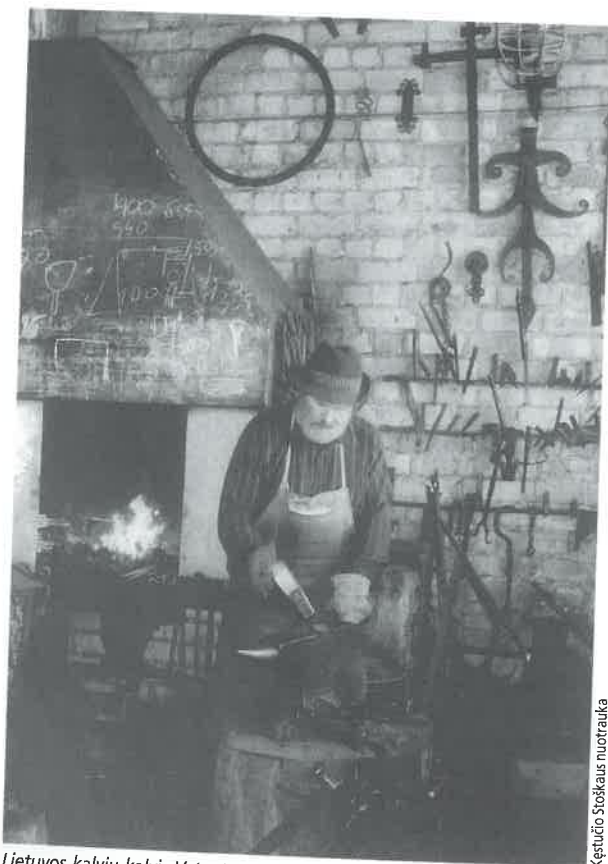
rama, nes visa tai neatsiejamos lietuviškos dvasios, unikaliuos tautos patirties vertybės, kurios gali tapti ir išplėtos gamybos pagrindu arba paskatinti radimąsi savitų technologijų bei idėjų įvairiausioms žmonijai būtinoms reikmėms tenkinti.

Būtina atkreipti dėmesį, kad tradiciniai lietuviški amatai, igūdžiai, technologijos ir išradimai jau paskatino ne vieną tradicinį verslą virsti pramonine masine gamyba, iš smulkaus verslo virsti netgi stambia, nemažą pelną teikiančiu verslu. Tad būtų natūralu, kad amatinkais pasirūpintų ne tik valstybė, bet ir atitinkamo vadinamojo ar stambaus verslo atstovai.

II. Tradiciniai Lietuvos verslai

Čia bus bandoma apžvelgti svarbesnes verslo kryptis, kurios jau teikia nemažą naudą, bet gali teikti daug didesnę ir sukurti daug darbo vietų, ypač kaimu, miesteliu, atokesnių gyvenviečių žmonėms, ne tik pagyvenusiems, bet ir jauniems.

1. **Gamtos gėrybių rinkimas ir perdėrimas.** Grybų, uogų rinkimas, ypač Dzūkijoje, virsta gana stambia pramonės šaka. Mažiau išnaudojamos kitos gamtos teikiamos gėrybės. Palyginti menkai plėtojamas vaistažolių rinkimas ir auginimas, nors tai ypač būdinga tradicinė lietuvių veiklos šaka. Natūralios sveikatą skatinančios priemonės, neturin-

Lietuvos kalvių kalvis Vytautas Jarutis. Alytus, 1998

čios šalutinio poveikio, galėtų tapti ypač paklausios ne tik šalyje, bet ir užsienyje. Visokeriopai skatintinos ir kitos tradicinės priemonės – natūraliosios kosmetikos preparatai (pvz., ramunėlių, dilgėlių, kitų įvairių augalų pagrindu pagaminti šampūnai). Tenka apgailestauti, kad pušynų kirtavietėse trūnija spygliuočių šakos. O juk tai puiki žaliava kvapiems pušų ekstraktams voniai ir pan. Pasidairius būtų galima aptikti ir daug kitų gamtos gėrybių, kurias galima būtų panaudoti vertingų produktų gamybai.

2. **Lietuvai būdingų maisto produktų gamyba.** Žengiame pirmuosius žingsnius įtvirtindami mūsų maisto produktus, kaip kulinarinį paveldą. Jį sudaro įvairiems regionams būdingi savitos receptūros mėsos, pieno, grūdinių kultūrų gaminiai. Pvz., unikalūs pasaulyje yra lietuviškas varškės sūris, žemaitiškas kastinis, juoda ruginė duona ir kt. Ištisą savitų produktų gamą sudaro bitininkystės produktai.

Nemaža veiklos sritis atsivertę, jeigu būtų deramai panaudoti iš vietos augalų gaminami prieskoniai bei įvairios žolelių arbatos. Deramai turėtų būti skatinama ir savitų lietuviškų gėrimų (midaus, giros, alaus, sulos ir pan.) gamyba bei sklaida. Čia atsiveria nemažos galimybės ir žaliavų tiekėjams (daugiausia kaimo žmonėms), ir verslininkams.

3. **Medienos apdirbimas.** Tai irgi tradicinė Lietuvos žmonių veikla, teikianti nemažas galimybes verslui. Mediniai etnoarchitektūros pobūdžio namai tampa eksporto, ypač į Skandinavijos šalis, dalimi. Tradiciniai baldai, skrynios, kuparai, kubilai, statinės, namų apyvokos rakandai, transporto priemonės (vežimaičiai, važeliai ir pan.) taip pat gali tapti paklausiomis prekėmis.

4. **Traditinių papuošalų gamyba.** Visokeriopai reikšingos įmonės, buriančios šio amato ir tautodailės meistrus, nes tai svarbi Lietuvą pasaulyje reprezentuojanti ūkio šaka.

5. **Statybinė ir buitinė keramika.** Ši iš amatų išaugusi pramonės šaka, pasitelkusi vietinę žaliavą – molį ir amatininkų sugebėjimus, taip pat turi plačias perspektyvas plėtrai. Tai ne tik dekoratyvių plytų, koklių ir pan. gamyba, bet ir įvairios paskirties pastatų statyba iš molio, ypač kažkada plėtotą šiaurinėje Lietuvos dalyje.

6. **Tekstilė.** Tradicinės lietuviškos medžiagos – linai ir vilna atveria ypač dideles galimybes kurti paklausią produkciją. Tai ne tik lininės staltiesės, servetėlės ar kilimėliai, bet ir drabužių modeliavimas bei siuvimas panaudojant tradicinius lietuviškus puošybos elementus (tautinių juostų motyvai, ornamentuoti marškiniai ir apdarai, pirštines iš vilnos ir pan.).

7. **Kailiadirbystė.** Ši tradicinė iš amatų išaugusi šaka pastaraisiais metais buvo praradusi savo svarbą. Ji visokeriopai skatintina ir ugdytina, juoba būtų geriau išnaudojama gyvulių augintojų teikiama žaliava – kailiai.

8. **Etnokultūrinis turizmas.** Tai kompleksinė veikla, į kurią darniai derėtų jungti ne tik kaimo sodybų tinklą, bet ir etnokultūros vertybių, traditinių papročių, švenčių propagavimą, kaip papildomą traukos stimulą poilsiuoti kaimuose, jaukiose sodybose ir pan.

Rengiant šventes čia rastų vietą ir etnografiniai senolių ansambliai (dainos, apeigos, pasakojimai, papročiai), ir vietos jaunimas, perimantis ir tęsiantis vietines tradicijas. Taip pat čia derėtų skatinti ir traditinių medžioklių, žūklės papročių plėtotę, galinčią pritraukti ypač pasiturinčius vietos žmones bei užsieniečius. Svarbi vieta čia tenka ir žirgynams, galintiems irgi išplėsti patrauklių turizmo paslaugų spektrą.

9. **Etnokultūrinė veikla nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose.** Visokeriopai skatintinos šių parkų iniciatyvos, nes tik pritraukiant lankytojus įmanoma sukaupti daugiau lėšų etnoarchitektūros kompleksams išsaugoti, pagarbai tradicijoms ir gamtai ugdyti. Čia ypač skatintina ekologinė žemdirbystė ir agroturizmas. Lankytojai galėtų būti kviečiami stebėti, o gal ir dalyvauti įvairiuose žemdirbio darbuose (sėja, derliaus nuėmimas, pabaigtuvės, skerstuvės, medaus šventės, alaus gamyba ir t. t.).

Apibendrinant galima teigti, kad tradiciniai verslai turi Lietuvoje ypač dideles perspektyvas. Pastebime daug neišnaudotų galimybių ne tik kuriant konkurentabilią produkciją, bet ir teikiant daug patrauklių paslaugų. Visa tai natūraliai skatintų darbo vietų kūrimą bei teiktų pragyvenimo šaltinius daugybei įvairaus amžiaus ir gebėjimų žmonių, taip pat užtikrintų tolygią visų Lietuvos regionų plėtrą.

Šią plėtrą turi ypač paskatinti etnografinių kaimų ilgalaikė išlikimo programa ir kitos priemonės. Svarbu ir tai, kad tradicinius amatus ir verslus galime ugdyti prigimtinėje erdvėje, tai yra ten, kur jie natūraliai atsirado, tobulėjo ir vystėsi, o ne dirbtinai sukurtose „muziejinėse“ teritorijose, kuriose visa tai būtų tik „vaidinama“ ir imituojama. Taigi visa ši tradicinė veikla darniai ir ne-

skausmingai gali būti perteikta ateities kartoms ir prarastų bei plėtotų būdingiausias vietos tradicijas.

Išvados:

1. Tradiciniai amatai visokeriopai valstybės ir įvairių fondų remtini, nes dauguma amatininkų, turinčių unikalų sugebėjimų, yra finansiškai nepajėgūs įgyvendinti savo sumanymus; ypač pagelbėtų jiems ir speciali vadybininkų grupė, turinti ne tik organizacinių sugebėjimų, bet ir atitinkamų žinių apie etninės kultūros vertybes.

2. Tradiciniai verslai (firmos, įmonės ir kt.) irgi skatintini, galbūt suteikiant mokesčių lengvatų, jeigu tuo jie prisideda prie šios veiklos tyrimų, technologijų tobulinimo, naujų gaminių pavyzdžių kūrimo ir kitos tradicines etnovertybes plėtojančios veiklos.

3. Ypač skatintini kompleksiniai projektai, aprėpiančys ištisą regiono, seniūnijos ar kitos natūraliai susiformavusios vieningos teritorijos veiklą. Tokie kompleksai (pvz., jungiantys kaimo sodybas, miestelių amatininkus, žaliavų tiekėjus ūkininkus, kulinarinį paveldą puoselėjančias kavines, vietos kultūros ir švietimo darbuotojus, tradicinio verslo įmones ir kt.) vertintini kaip patį perspektyviausia ir didžiausią naudą teikianti veikla, tad jiems turi būti skiriamos didžiausios investicijos.

4. Paramą ir struktūrinių fondų lėšas būtina teikti tiems amatininkams ir verslo atstovams, kurių tradiciskumą patvirtina Etninės kultūros globos taryba.

Vaclovas Mikailionis,
Tarybos kvietinis ekspertas
2004 04 09

Pastabos ir pasiūlymai dėl tradicinių verslų ir amatų

Susipažinus su vertinamu dokumentu bei su Liaudies buities muziejaus bendradarbių teikiamais papildymais, kuriuos Taryba yra linkusi priimti, tenka atkreipti dėmesį į tokius dalykus: Tarybos parengtas aiškinamasis raštas yra palyginti išsamus ir gali būti Žemės ūkio ministerijai teikiamų siūlymų pagrindu. Tačiau kartu yra dalykų, kuriuos būtina reikia patikslinti, papildyti, teikiamą klasifikaciją pergrupuoti, kai ką išbraukti. Iš muziejinių teikiamų pasiūlymų kai ką paimti, kai ko atsakyti.

1. Reikia patikslinti patį dokumento pavadinimą, nes jame išpareigojama organizuoti ir globoti tai, kas išeina už Tarybos veiklos tikslų ir uždavinių. Juk sieksime gaivinti, propaguoti tik lietuvių tradicinius verslus, o ne visų Lietuvos gyventojų (tarp jų ir žydų, vokiečių, karaimų, čigonų verslus, pavyzdžiui, arklių mainikavimą, būrimą ir pan.). Todėl dokumentas turi vadintis ne „Dėl tradicinių Lietuvos...“, o „Dėl tradicinių lietuvių amatų ir verslų“.

2. Iš to išplaukia ir kita išvada: būtina nepainioti lietuvių tradicinių (liaudies) amatų ir verslų su miestuose ir miesteliuose egzistavusiais internacionalaus pobūdžio, lietuviams nebūdingais, nors miestuose gyvenusių kai kurių lietuvių, dažniausiai iš kitataučių išmoktais, amatais (kaip antai juvelyrika, dirbiniai iš akmens, kaulo ap-

dirbimas, meninis dekoravimas, skardos ir šalto metalo apdirbimas). Tas pats pasakytina apie gyvulių veislininkystės arba sodininkystės bei gėlininkystės verslus: kaip verslas jie buvo dvaruose, tik prieš Antrąjį pasaulinį karą tuo pradėjo užsiimti labai negausus stambiujų Lietuvos ūkininkų būrelis.

3. Taip pat negalima vadinti tradiciniais amatais ir verslais naujausių dabartinio kaimo verslų, atsiradusių vos prieš keletą metų, pvz., kaimo turizmo. Tradicinėje lietuvių kultūroje tokio verslo nebuvo. Taip pat nei verslais, nei amatais negalima laikyti tų užsiėmimų, kurie vakarojant buvo dirbami beveik visuose valstiečių namuose: beveik visi vyrai ir moterys mokėjo juos dirbti. Net ūkininko vyro ir ūkininkės moters garbės reikalas buvo tą mokėti daryti ir tam tikrais daiktais apsirūpinti (etnologai tokius užsiėmimus laiko namų darbais, kaip antai: audimą, mezgimą, siuvinėjimą, pynimą). Žinoma, jie kaimo gyvenime buvo labai svarbūs, todėl juos taip pat reikia puoselėti ir gaivinti, bet jie turėtų būti išskirti atskira eilute, pavyzdžiui, kaip *tradicinė namų gamyba ir tradiciniai kaimo rankdarbiai*, o ne verslai ar amatai. Atskira eilute reikėtų išskirti ir liaudies meną. Prie jų reikėtų priskirti kryždirbius, muzikos instrumentų gamintojus, „bogomazus“ (liaudies dailininkus, šventųjų paveikslų tapytojus mėgėjus) ir kitus į juos panašius.

4. Reikia pataisyti verslų apibrėžimą, nes *tradiciniai verslai* tikrai nėra *įmonės*. Siūlau tokį šios sąvokos apibrėžimą: *Tradiciniai verslai – tai istoriškai susiklosčiusi, iš kartos į kartą perduodama ūkinė veikla, užtikrinusi pragyvenimą tam tikriems gyventojų sluoksniams arba grupėms.*

Grybų šventė Varėnoje, 2004

Galiausiai šis aiškinamasis raštas turėtų atrodyti taip: projekte teikiama išangėlė; verslų ir amatų apibrėžimai; išvardijami svarbiausi tradiciniai lietuvių amatai. Jie būtų tokie: dailidės, staliai, kubiliai, račiai, klumpdirbiai, ratelninkai (verpimo ratelių gamintojai, nes ratelis buvo kiekvienuose namuose, bet juos pagaminti mokėjo tik labai gabūs meistrai), skiečiai (audimo staklių svarbiausių ir subtiliausių detalių - skietų - gamintojai), kalviai, odininkai, rimoriai (pakinktų gamintojai), batsiuviai, siuvėjai, puodžiai, milo vėlėjai, stogdengiai, krosnininkai. Pabaigoje galima išskirti regioninį amatą – verbų pynimą.

Po to turėtų būti atskiras skyrelis arba paaiškinimas, kad „...didžiausią dėmesį ir prioritetą teikiant svarbiausiems tradiciniams lietuvių amatams, būtina kartu puoselėti ir tradicinius kaimo rankdarbius: audimą, verpimą, mezgimą, pynimą, siuvinėjimą ir kitus“.

Tada išskirti liaudies menininkus, jie jau paminėti, galima daug nesismulkinti, nurodant „ir kiti“.

Po to reikėtų pereiti prie verslų. Tradiciniai lietuvių verslai yra tokie: žemdirbystė, gyvulininkystė, bitininkystė, žvejyba, retesni – medžioklė, medžio anglies gavyba, sielininkystė.

Prie žemdirbystės ir gyvulininkystės turėtų būti toks paaiškinimas: įmanoma, kad ir šiuo metu, dirbdami tradiciniais įrankiais (arba daugiausia jais), naudodami tradicinius žemės dirbimo bei gyvulių auginimo metodus (be mineralinių trąšų, pesticidų ir herbicidų), smulkiuose arba vidutiniuose ūkiuose ūkininkai būtų skatinami auginti ekologiškai švarią produkciją. Kartu toks verslas

modernios technikos apsuptuose ūkiuose galbūt būtų ir kaimo turizmo objektai.

Sudėtingiau yra su medžiokle ir žvejyba. Taryba jau aiškinamajame rašte turėtų išreikšti štai tokią poziciją: pastarieji du verslai susiję su labai jautria ekosistema (gyvąja gamta), kurios išteklių labai riboti ir sparčiai senka. Jų gavybos plėtojimas negali būti skatinamas šalia jau esamo grobuoniško miško ir vandens faunos naudojimo, didinant jau esamus limitus bei licencijas. Tik esamų limitų ribose gali būti paremiami, pavyzdžiui, tie licencijas turintys žvejai, kurie tam tikru metų laiku, tam tikrą dieną savo gautų limitų sąskaita organizuos parodomąją tradicinę žvejybą ir/ar žvejų šventę, pavyzdžiui, tradicines „žiobrines“ prie Nemuno ar panašiai.

Galutinė aiškinamojo rašto pastaba turėtų būti tokia: čia pateikti pasiūlymai nėra kokia konstanta ar chartija. Tai tik gairės vadovautis veikloje. Atsiradus galimybėms, finansinei paramai bei žinovams, meistrams, taip pat susiformavus poreikiui, gali būti remiami ir retesni amatai, regioniniai verslai, taip pat ir Lietuvoje gyvavę transetniniai amatai. Bet prioritetas turi būti teikiamas išvardintiems tradiciniams lietuvių verslams, amatams bei rankdarbiams ir tradicinei namų gamybai.

Dr. Petras Kalnius,
Etninės kultūros globos tarybos ekspertas
2004 05 28

Tradicinė mugė „Rudens gėrybės“. Alytus, 2004

Sekminių papročiai Aukštaitijoje

„Sveiki, sulaukę šventų Sekminių, kad Dievulis duotų, sulauktume ir šventų Joninių su brandžia varpa, su tirštu krūmu. Sveiki, praleisdami tą šventą dieną su džiaugsmu ir ramybe. Atsiuntė Dievas pyragų, karvė pieno, višta kiaušinių, kiaulė lašinių, karvelis druskos, bėras žirgas skarbon pinigų...“ – tokia oracija prabildavo septintoj savaitėj po Velykų aukštaičių gaspadoriai ir gaspadinės, bernai ir mergos, piemenys ir skerdziai, pagarbindami žemės žydėjimo ir vešėjimo laiką – Sekmines.

Aukštaitijoje Sekminės buvusi itin populiari šventė, kurios papročiai nūnai veikia visi užmiršti. Be abejo, tam įtakos turėjo visiškai pasikeitęs gyvenimo ir ūkininkavimo kaime būdas. Nebeliko nuosavų javų laukų, gyvulių bandos, nunyko piemenų ir skerdziaus funkcijos. Tačiau atmintyje išliko, kad Sekminės buvusios didžiulė šventė, kaip ir Kalėdos ar Velykos: švęsta tris dienas, darytas alus, kepti pyragai, gaminti gardesni patiekalai, svečiuotasi pas gimines ir kaimynus, linksmintasi jaunimo gegužinėse. Ši atmintis dar tebėra labai gyva ir leidžia daryti prielaidą, kad Sekminės buvusi viena autentiškiausių kalendorinių švenčių Aukštaitijoje.

Aukštaitijoje Sekminių papročiai susiję su sėjos pabaigtuvėmis ir vasaros darbų pradžia. Šiuo metu buvo svarbu garantuoti pasėlių vešlų augimą, tad vienas svarbiausių šios šventės bruožų – augmenijos pagerbimas. Per Sekmines Aukštaitijoje buvo lankomi javai, pagerbiami miško medžiai, pievų augalai. Nuo Sekminių pradeda vanotis naujom vantom, rinkti žoleles nuo visokių ligų.

Ypatinga vieta Sekminėse teikiama beržui – baltam Dievo medžiui. Indoeuropiečių prokalbės žodžio „beržas“ šaknis *berh- reiškia „švytėti, blizgėti“. Beržo baltas skaistumas, spindintis jo švytėjimas turi magišką galią: Sekminių beržų vantomis periantis buvo varomi iš kūno visokie negalavimai, Sekminių rytą šeimininkas paplaskdavo karves beržo rykštele, kad išgintų mažiau gulinėtų, piemenys vainikuodavo galvijus beržų šakų vainikais, kad pervasar gerai išsiganytų ir daugiau pieno duotų. Sakralia vieta, tikra Dievo buveine (senovės lietuviai manė medyje gyvenant dievus) per Sekmines tampa namai ir visa sodyba, iškaišyta berželiais. „Berželių Sekminėse iš miško parnešdavo jaunimas. Juos statydavo prie gonkų ir prie kiemo vartų. Berželių pristatydavo visur – jų būdavo „negaila“. Berželių reikėdavę būtinai porinio skaičiaus, kad šeimininkė su šeimininku gerai sugyventų, vienas kito klausytų. Beržų šakeles užkišdavo už šventų paveikslų, staktų. Labiausiai puošdavo gerą trobos galą. Berželiai būdavo kaip šventi – jais galėjai atsiginti nuo perkūnijos ir kitokių nelaimių. Trečią Sekminių dieną berželius sudegindavo“, – pasakoja ramygaliētės Marija Katelytė ir Antanina Nemanienė. Senesnieji žmonės tikėjo, kad mirusiųjų vėlės, aplankiusios Sekminių dienomis namus, ilsisi berželių šakose. „Palubes reikia užsraigyt beržiuokais, kad Dvasia šventa atskridus Jūsų nameliuos turėtų kur atilsį, kad visa šeimyna taikoj gyventų“ (Tverečius). Beržais ir kitokių žalumynų vainikais būdavo išpuošiamos per Sekmines bažnyčios, koplyčios, pakelių kryžiai ir koplytstulpiai. Pašventintais Sekminių žalumynais buvo genamas bet koks blogis iš namų, tvartų, žemės ir vandens.

Nuotraukose: Sekminių šventė Kleboniškių kaime (Radviliškio r.). Šventės rengėjai – folkloro ansamblio „Šeduva“ dalyviai

Sekminių šventėje labai svarbus vainikas, kurio paskirtis – apsaugoti nuo pikto, laiduoti sėkmę. Merginos eidavusios parugėn tik vainikuotos, piemenys vainikuodavo karves, tikėdami taip ne tik papuošia, bet ir apsaugosią gyvulį, paveiksią, kad pieno daugiau duotų. „Prieš Sekmines, gindami gyvulius namo, aprėdom karves žolynais, vainikais, kad geresni metai būtų, karvės daugiau pieno duotų“ (Joniskis). „Sekminėm pinam vainikus. Apvainikuojam kokį 30 karvių ir raliuodami genam namo. Šeimininkė už papuoštus gyvulius pažadėdavo atsidėkoti. Vakare kiekvienam piemeniui duodavo po 7 virtinius ir po 2 kiaušinius“, – pasakoja miežiškietė Uršulė Urbonienė. Atsidėkojusi piemeniui, šeimininkė gyvulių vainikus atiduodavo gaspadoriui, kuris juos saugodavo kaip didžiausią vaistą gyvuliui susirgus. „Sekminės – piemenų balius. Pareina karvės, beržais vainikuotos, tai viena šeimininkė duoda sūrį, kita – kiaušinių, ragaišio. Balių kelia piemenys pačioje ganykloje: ugnį susikuria, kiaušinius kepa“, – prisimena Barbora Grinkienė iš Uliūnų. Tikėta, kad piemenims būtinai reikia duoti sūrio arba kiaušinių, kad karvės daugiau pieno duotų. Dar ir šiandien Kėdainių rajono Janušavos kaime yra išlikęs unikalus paprotys per Sekmines marginti kiaušinius. Sekminių margintais kiaušiniams mainomasi, jie dovanojami, ridenami žeme. Anksčiau jais buvo apdalinami piemenys, jie patys dažnai ir margindavo kiaušinius. Savo baliui piemenys eidavę ir melstuvį rinkti, mokėdami gražiai išmelsti gardesnę kashelį: „Motule širdelė, būk gerutė, žadėki nors kokią dalelę mažiems piemenėliams, didiems vargdienėliams. Kas piemenėliams duod, tam karvutės šimteriopai atiduos...“ Apie Kupiškį piemenų balius už-

sitęsdavęs net tris dienas – kol karvės namuose laikomos.

Per Sekmines ypač pagerbtas ir skerdziaus, *ustovas*, kaip sako aukštaičiai. Jis taip pat vainikuojamas, Sekminių šventės dienomis atleidžiamas nuo darbo. Tik Aukštaitijoje buvo paplitęs rytelio arba rytagonio paprotys: Kupiškio krašto merginos per Sekmines pavaduodavusios piemenis. Jos išgydavo anksti, dar neišaušus, joms padėti ganyti ateidavo kaimo bernai, atsinešdavo muzikos instrumentus, sudėtinių valgių ir gėrimų, kurdavo laužą ir linksmindavosi iki ryto. Mėgstamiausia rytelninkų pramoga – „vestuves kelti“. Tiek piemenis, tiek rytelninkus, parginusius karves, būtinai reikėdavę vandeniu aplieti, kad pieningesnės karvės būtų.

Piemenims ir rytelninkams nenusileisdavę ir samdiniai bernai – per Sekmines jie taip pat turėdavę savo pramogą – bundinukų pautienę. Gražiomis oracijomis, derliaus ir sveikatos palinkėjimais iš šeimininkų jie išmelsdavę valgių ir keldavę savo balių. Kupiškio krašto jauni artojai rengdavę jaučių, piemenys – avinų ir ozių badytynes.

Senesnieji Aukštaitijos gyventojai dar prisimena, kad dar prieš karą per Sekmines eidavę šeimininkai javų laukų lankyti, šventinti. Taip pat buvo šventinamas ir upių, ežerų vanduo. Iki Sekminių, nors ir labai karšta būtų, šiukštu – niekas nesimaudydavo, nes tikėjo, kad „nežšventintas“ vanduo aukas pasiima – tais metais būtinai kas nors nuskęsta. O po Sekminių vanduo jau švarus, nes šią dieną Dievas vandenį išvalęs, išimęs iš jo ledus, padaręs vandenį nebe pavojingą. Ūkininkai tikėdavę: jei Sekminėse rugius aplankai, tuomet javų branda didesnė būdavusi. Rugių lankyti per Sekmines eidavo išsiais

Grigo Vilio nuotraukos

kaimais, šeimomis, kartais net kunigas laimindavo javus. Anelė Gintautienė, kilusi iš Pagiriu, prisimena: „Sekminėse eidavom rugių žiūrėt. Einam pagal laukus, dainuojam. Vienu šonu berniokai eina, kitu – mergiotės. Paskui iš kito kaimo pulkas ateina. Ir muzikantai atsiranda, prasideda šokiai ir linksmybė. Laimę burdavom iš smilgų, ramunių – smagu ir gražu palaukėj. Tėvas, būdavo, vienas su arkliu apjoja visus laukus“.

Pakruojo, Joniškio rajonuose rugių lankymui buvo daromas sudėtinis kaimo alus, vadinamas *sambaras*. Atėidami į paruges vyresnieji nešdavęsi valgių, alaus. Lankydami rugius, senesnieji burdavo, koks būsiąs derlius, kokia laimė laukia: kieno rugiai gražiausiai rasoja, tas ir būsiąs laimingesnis už kitus. Kam nesisekdavo ūkininkauti, per Sekmines statydavo apžadinį kryžių. Tokių kryžių tebestovi Anykščių, Molėtų, Kupiškio kraštuose. Iš Sekminių dienos oro buvo spėjama ateitis: jei Sekminės šlapios – Kalėdos bus riebios arba metai bus geri; jei Sekminių dieną pagada, tais metais bus sveiki ir žmonės, ir gyvuliai.

Šiandien Aukštaitijoje Sekminės daugiau minimos kaip bažnytinė Šventosios dvasios atsiuntimo šventė. Ypač iškilmingai Sekminės švenčiamos Vepriuose (Ukmergės r.). Sekminių atlidai čia tęsiasi visą savaitę, maldininkų suplaukia tūkstančiai, jie eina Kryžiaus kelio stotis. Sovietmečiu šios stotys buvo nugriautos, bet Sekminių maldų tradicijos Vepriuose nenutrūko. Šiuo metu atstačius Kryžiaus kelio stotis, Sekminės Vepriuose įgauna vis platesnį regioninės šventės mastą. Sekminių tradicijos atgimsta tose kaimo bendruomenėse, kurių parapijose švenčiami Sekminių atlidai, pavyzdžiui, Šepetos (Kupiškio r.), Smilgių (Panevėžio r.), Paberžės (Kėdainių r.) ir kt.

Atskirai paminėtina Šeduvos (Radviliškio r.) folkloro kolektyvo parengta Sekminių programa. Autentiška paprotinė medžiaga, muzikinio folkloro repertuaras šiai programai buvo surinktas tik iš vietinių gyventojų (žr. nuotraukas). Šeduviškių parengta Sekminių programa buvo nufilmuota LTV.

Prie senųjų Sekminių papročių atgaivinimo prisideda mokyklos, kultūros centrai, rengdami vaikų Sekminių šventes. Sekminių šventė turėtų būti aktyviau atgaivinama Aukštaitijoje, nes turi gausų šios šventės paprotinį paveldą, turtingą vaikų ir instrumentinio folkloro repertuarą, gyvą bažnytinę tradiciją. Minčiai, kad Sekminės galėtų tapti specifine Aukštaitijos regionui ypač būdinga švente, remdamasis gausia empirine medžiaga, pritaria ir doc. dr. etnologas Žilvytis Šaknys.

Vitalija Vasiliauskaitė,
Aukštaitijos etninės kultūros globos tarybos ekspertė
2004 05 25

ĮVAIRŪS KLAUSIMAI

LR Seimo narė Dangutė Mikutienė kreipėsi į Tarybą prašydama pareikšti nuomonę dėl Vilniaus apskrities buitinių atliekų švartyno, kurį numatoma įrengti prie Kazokiškių gyvenvietės.

Dėl Kazokiškių švartyno steigimo

Etninės kultūros globos tarybos ekspertai išnagrinėjo dokumentus, susijusius su Kazokiškių švartyno steigimu. Ekspertai rėmėsi Aplinkos ministerijos, Valstybės paminklosaugos komisijos, Lietuvos Nacionalinės UNESCO komisijos sekretoriato, Kazokiškių seniūnijos bendruomenės iniciatyvinės grupės dokumentais bei spaudoje Aplinkos ministerijos paskelbta vieša informacija.

Nekelia abejonių, kad Kazokiškių seniūnijos bendruomenės susirūpinimas jos gyvenama aplinka yra teisėtas. Nekelia abejonių ir tai, kad graži Lietuvos Respublikos Seimo narių iniciatyva padėti vietos bendruomenei leis pasiekti maksimaliai naudingų rezultatų sprendžiant valstybinio masto problemas ir tenkinant visuomenės poreikius.

Itin svarbu, kad vykdomas projektas – švartyno eksploatavimas, nepriklausomai nuo pasirinktos vietos, darytų kuo mažesnę poveikį aplinkai ir kultūriniam palikimui, nepažeistų vietos gyventojų teisėtų interesų.

Išnagrinėję turimus dokumentus, Tarybos ekspertai padarė tokias išvadas:

Dėl vietos švartynui įrengti pasirinkimo

Rengiant paraišką Europos Komisijai dėl minėto projekto finansavimo ISPA lėšomis, vietos savivaldos institucijos pasiūlė dvi vietas švartynui įrengti – Lauriniškių kaime (Širvintų r.) ir Kazokiškių kaime (Elektrėnų savivaldybė).

Galima konstatuoti, kad kultūrinių ir etninio požūriū abu variantai yra beveik lygiaverčiai. Prie Lauriniškių kaimo kultūros paminklų nėra užfiksuota, be to, ten yra labai mažas gyventojų tankumas. Šio varianto pasirinkimą stabdo natūralus vietos kraštovaizdis. Vietovė reikšminga dviejų „Natura 2000“ buveinių egzistavimo požūriū. Svarbu ir tai, kad čia gali būti atrastas archeologijos paveldas. Tai patvirtina prieš dešimtmetį visai netoli prie Musės pakrantės archeologo doc. dr. Valdemaro Šimėno surasti iki tol nežinomi Turlojiškės pilkapiai.

Švartyno įrengimas Kazokiškėse didesnės reikšmės kultūros paveldo išsaugojimui neturėtų. Šiose apylinkėse nėra žinoma archeologijos paminklų. Kazokiškių švartyno teritorija yra miško viduryje 8 km. į pietvakarius nuo Kernavės archeologijos ir istorijos muziejaus – rezervato, įtraukto į UNESCO pasaulio paveldo objektų sąrašą. Ši teritorija nepatenka į minėto rezervato apsauginę zoną bei nėra vizualinėje jo pažeidžiamumo zonoje, todėl negali turėti jam tiesioginio ar netiesioginio poveikio (tai buvo nustatyta atlikus topografinį „pjūvį“). Kazokiškių švartyno teritorija nutolusi per 2 kilometrus

nuo Neriės regioninio parko. Vadinasi, teisiniu požūriū paminklosaugininkai jokių pretenzijų į minėtą švartyno teritoriją negalėtų turėti.

Parenkant vietą švartynui, turėjo įtakos ir tai, kad šiuo metu šalia Kazokiškių gyvenvietės yra eksploatuojamas kitas švartynas, kurio tarša yra pasklidusi apie 1,5 km atstumu nuo švartyno. Jį taip pat būtina sutvarkyti.

Tikėtina, kad parenkant vietą švartynui Kazokiškėse aukščiau minėti faktai turėjo lemiamos įtakos. Elektrėnų savivaldybės taryba priėmė sprendimą pritarėdama švartyno sklypo Kazokiškėse detaliam planui. Sprendimui pritarė ir Vilniaus regiono tarybos posėdyje. Pritardama projektui, Aplinkos ministerija nurodė sąlygą projektui tobulinti: *vertinant tai, kad netiesiogiai švartyno aukštis galėtų neigiamai įtakoti kraštovaizdį, todėl būtina rengiant techninį projektą mažinti švartyno kaupio absoliutų aukštį bei parengti švartyno aplinkos monitoringo programą.*

Dėl Sutartinių Lietuvos įsipareigojimų bei valstybės institucijų priimtų sprendimų

Projekto paraiška, kuriai pritarė Lietuvos vietos savivaldos ir valstybės institucijos, buvo pateikta Europos Komisijai 2002 m. birželio mėn. Europos Komisija, atlikusi detalų paraiškos bei Poveikio aplinkai vertinimo ataskaitos vertinimą, šiam projektui pritarė ir skyrė 10.5 mln. eurų paramą šio 20.9 mln. eurų vertės projekto įgyvendinimui ir savo sprendimą patvirtino Finansiniu memorandumu (Nr.2002/LT/16/P/PE/012), kurį Lietuvos pusė taip pat pasirašė. Jame buvo įsipareigota, kad naujojo regioninio švartyno statybos darbai turi prasidėti ne vėliau kaip po dviejų metų nuo Finansinio memorandumo įsigaliojimo (N+2 taisyklė). Jeigu nebūtų tenkinamas šis reikalavimas, Europos Komisija gali anuliuoti šią paramą ir padarytos išlaidos turėtų būti gražinamos į Europos Sąjungos biudžetą.

Šiuo metu yra prasidėjęs Vilniaus regiono atliekų tvarkymo sistemos projekto įgyvendinimas. Olandijos kompanija *ROYAL Haskoning* yra pradėjusi rengti projekto techninę bei konkursinę dokumentaciją. Aplinkos ministerija yra įsteigusi Priežiūros komitetą, kuris užtikrins, kad rengiant techninę bei konkursinę dokumentaciją būtų atsižvelgta į poveikio aplinkai vertinimo ataskaitoje pateiktas sąlygas.

Tikėtina, kad Lietuvai atsakius vykdyti sutartinius įsipareigojimus, ji prarastų galimybę gauti lėšų švartynui įrengti.

Dėl Kazokiškių bendruomenės teisėtų interesų gynimo

Didžiausią nerimą vietos gyventojams kelia švartyno atstumas iki Kazokiškių gyvenvietės. Be to, Kazokiškėse yra turistų lankomų architektūros objektų (1609 m. statyta ir

Ekspertinės išvados pateiktos įvertinant turimą medžiagą dėl Kazokiškių švartyno įsteigimo teisiniu, aplinkosauginiu ir paminklosauginiu požūriū. Rengiant ekspertines išvadas atsižvelgta į Kraštovaizdžio specialisto, eksperto prof. Pauliaus Kavaliausko išsakytą nuomonę.

Ekspertinės išvados ir pasiūlymus parengė Etninės kultūros globos tarybos ekspertai - Virginija Kondratienė (Tarybos pirmininko pavaduotoja teisės klausimams), Rasa Vasiliauskienė (nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos ekspertė, architektė, Aplinkos ministerijos Kraštovaizdžio skyriaus vyr. specialistė), Valdemaras Šimėnas (nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos ekspertas, archeologas, doc. dr., Valstybinės paminklosaugos komisijos narys)

2004 08 09

XVIII a. perstatyta bažnyčia). Tai buvęs karališkasis kaimas. Šiuo metu per būsimą švartyno teritoriją eina viešintelis geras kelias į minėtą gyvenvietę, be to, šiuo keliu patenkama į Kernavės rezervato prieigas kitame Neries krante. Tai, be abejo, turėtų reikšmės turistų srautui iš šios pusės. Tačiau minėtą problemą nesunku būtų išspręsti. Tereikėtų sutvarkyti kelią į rytus nuo Kazokiškių pro Paaliosės kaimą. Tai nukreiptų papildomą lankytojų srautą pro Neries regioninį parką paneriais: Mitkiškių – Pabarčių – Čiobiškio link, tuo sudarant labai perspektyvų Kernavės apylinkių apžvalgos turistinį maršrutą.

Gyventojų pareiškime Lietuvos Respublikos Seimui piktinamasi dėl numatomo atviro (bet ne uždaro) švartyno įrengimo Kazokiškėse. Niekas gyventojams nepaaiškino, kad švartynai negali būti skirstomi į atvirus ir uždarus. Švartynai (kaip teigia specialistai) paprastai skirstomi į tris klases: 1) pavojingų atliekų švartynai, 2) nepavojingų atliekų švartynai, 3) inertinių atliekų švartynai. Kazokiškėse planuojama įrengti nepavojingų atliekų švartyną, atitinkantį visus Europos Sąjungos tokio tipo švartynams keliamus reikalavimus (pvz., numatoma įrengti dirbtinį mineralinį pagrindą, įrengti filtrato ir švartyno dujų surinkimo sistemas ir kt).

Konstatuojant esamą padėtį galima daryti prielaidą, kad projektas švartynui Kazokiškėse įrengti nebuvo pakankamai išdiskutuotas visuomenėje, todėl valstybės ir vietos savivaldos institucijų priimtais sprendimais yra nepatenkinta vietos bendruomenė. Padėtį taisyti galima dviem būdais:

1) atsižvelgti į Kazokiškių bendruomenės reikalavimą ir švartyną įrengti kitoje vietoje, tikintis, kad kita vietos bendruomenė šiam sprendimui neprieštaraus.

2) įrengti švartyną Kazokiškėse, tenkinant visus teisėtus vietos bendruomenės reikalavimus.

Įvertinant pateiktas išvadas, teiktini tokie ekspertų siūlymai

Siekiant mažinti Kazokiškių švartyno neigiamą poveikį aplinkai ir kultūriniam palikimui bei atsižvelgiant į vietos gyventojų interesus, būtina:

1. Atsižvelgti į Aplinkos ministerijos siūlymą: *„Vertinant tai, kad netiesiogiai švartyno aukštis galėtų neigiamai įtakoti kraštovaizdį, todėl būtina rengiant techninį projektą mažinti švartyno kaupio absoliutų aukštį bei parengti švartyno aplinkos monitoringo programą“.*

2. Sutvarkyti kelią į rytus nuo Kazokiškių pro Paaliosės kaimą, kad vietos gyventojai ir turistai į Kazokiškės galėtų vykti alternatyviu keliu, neinančiu pro švartyną.

3. Parengti kompensavimo dėl žemės ir nekilnojamojo turto nuvertėjimo Kazokiškių apylinkėse tvarką ir kompensuoti gyventojams patirtus nuostolius.

Etninės kultūros globos tarybos teisės aktai

NUTARIMAS

DĖL REKOMENDACIJŲ RADIOJO IR TELEVIZIJOS TRANSLIUOTOJAMS DĖL ETNINĖS KULTŪROS PROPAGAVIMO PATVIRTINIMO

2004 m. balandžio 21 d. Nr. TN-4
Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo (Žin., 1999, Nr. 82-2414) I skyriaus 4 str. 12 punktu, II skyriaus 8 str. 9 dalimi ir III skyriaus 10 str. 7 dalimi, Etninės kultūros globos taryba nutaria patvirtinti *Rekomendacijas radijo ir televizijos transliuotojams dėl etninės kultūros propagavimo* (priedama).

Tarybos pirmininkas

Krescencijus Stoškus

PATVIRTINTA
Etninės kultūros globos tarybos
2004 m. balandžio 21 d.
nutarimu Nr. TN-4

REKOMENDACIJOS radijo ir televizijos transliuotojams dėl etninės kultūros propagavimo

Etninė kultūra padeda išlaikyti tautos tapatumą, iš kartos į kartą perduoti šimtmečius kurtas dvasines vertybes, todėl radijo ir televizijos transliuotojus raginame ją aktyviau propaguoti.

Elektroninės žiniasklaidos savivaldos institucijoms – Radijo ir televizijos asociacijai, Kabelinių televizijų asociacijai ir Regioninių televizijų asociacijai siūlome įsteigti programų mainų agentūrą. Tokiu būdu vertingiausias kultūros laidas pamatytų visos šalies žiūrovai. Ši agentūra iš Lietuvos radijo ir televizijos galėtų nuomotis filmus arba laidų įrašus, pasinaudoti gausiu ir vertingu audiovizualiniu nacionalinio transliuotojo archyvu.

Lietuvos radijo ir televizijos tarybai siūlome skatinti laidų, atskleidžiančių ir propaguojančių lietuvių etninės kultūros vertybes, kūrimą. Greta pramoginių laidų ir populiarios viktorinos „Krašto garbė“ būtina įsteigti analitinę pastovių laikų transliuojamą etninei kultūrai skirtą laidą. Rekomenduotina atnaujinti aukšto lygio laidą „Etnokultūros ratas“, rengti problemines diskusines laidas, skirtas etninės kultūros išsaugojimo ir plėtros problemoms, kurti temines šviečiamąsias laidas (pvz., apie muzikinį ir sakinį folklorą, etnoarchitektūrą, archajišką simboliką ir pan.).

Komercinėms radijo ir televizijos stotims patartina išlaikyti pusiausvyrą tarp laisvės ir atsakomybės ir aktyviau prisidėti prie etninės kultūros sklaidos.

Laidos iš vietinių kraštotyros, istorijos, memorialinių ir kitų muziejų bei kultūros įstaigų supažindintų su kultūros paveldu ir gyvąja etninės kultūros tradicija. Laidų kūrėjai galėtų rengti reportažus iš natūralioje aplinkoje vykstančių kalendorinių, šeimos švenčių, etnokultūrinėmis tradicijomis pagrįstų renginių. Tokius reportažus praturtin-

tų etnokultūros specialisto komentaras, archyvinė audiovizualinė medžiaga.

Vietinių tradicinių amatų propagavimas, šių švenčių ir kūrybos proceso filmavimas palaikytų liaudies meninių amatų tradicijas, vis dar populiarias, bet nykstančias Europos valstybėse. Skatintini ir reportažai iš vietinių sporto šakų varžybų.

Regioniniai transliuotojai, rengdami tarmiškai įgarsintas laidas, kalbos valandėles, viktorinas, konkursus, pasitarnautų tarmių ir apskritai etninio kalbos savitumo išsaugojimui.

Laidos apie etnografinius Lietuvos regionus – Aukštaitiją, Dzūkiją, Mažąją Lietuvą, Suvalkiją ir Žemaitiją – padėtų suvokti regioninius skirtumus, pasireiškiančius ne tik folklore, bet ir architektūroje, kraštovaizdyje. Tai stiprintų regionų identiteto apsaugą, užtikrintų jų gyvybingumą. Laidos apie nacionalinius ir regioninius parkus, draustinis, istorinius, archeologinius, dvarų, etnografinių kaimų, etnoarchitektūros objektus padėtų pažinti gimtąją šalį. Kultūrinio ir kaimo turizmo propagavimas pritrauktų užsienio svečius ir Europos struktūrinių fondų paramą.

Vis populiareja interaktyvios žiniasklaidos formos, užtikrinančios grįžtamąjį ryšį. Viktorinų, konkursų, loterijų etninės kultūros temomis organizavimas pastebimai prisidėtų prie jos populiarinimo.

Folkloro ir liaudies meno festivaliai turėtų būti ne tik transliuojami per regionines televizijas, bet ir fiksuojami videojuostose pakartotinio rodymo ar filmų kūrimo reikmėms.

Regioniniai ir vietiniai transliuotojai galėtų ieškoti papildomo finansavimo, kreipdamiesi į įvairius fondus, dalyvaudami bendruose projektuose.

Ragindama Radijo ir Televizijos transliuotojus, Etninės kultūros globos taryba taip pat ketina prisidėti prie etninės kultūros sklaidos. Tuo tikslu kartu su Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondu ketinama skelbti konkursą geriausioms etninei kultūrai propaguojančioms laidoms premijuoti.

Sekminių šventę Kleboniškių kaime surengė folkloro ansamblio „Šeduva“ dalyviai, ją nufilmavo LTV. Tik ar daug žiūrovų ją matė?

NUTARIMAS DĖL TRADICINIŲ AMATŲ IR VERSLŲ SĄRAŠO PATVIRTINIMO

2004 m. gegužės 26 d. Nr. TN-5
Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento (BPD) Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemonių nuostatomis ir siekdama sugrupuoti tradicinius amatus ir verslus pagal veiklos rūšis,

Etninės kultūros globos taryba nutaria patvirtinti „Trad icinių amatų ir verslų sąrašą“ (pridedama).

Tarybos pirmininkas

Krescencijus Stoškus

PATVIRTINTA
Etninės kultūros globos tarybos
2004 m. gegužės 26 d.
nutarimu Nr. TN-5

TRADICINIŲ AMATŲ IR VERSLŲ SĄRAŠAS

Sąraš e pateikiami tradiciniai amatai ir verslai, kurie reikalauja ir yra verti visokeriopos valstybės paramos. Remdama gyventojus, kurie užsiima tradiciniais amatais ir verslais, pritaiko juos šiuolaikinės rinkos reikmėms bei sudaro sąlygas naujoms darbo vietoms sukurti, valstybė skatins alternatyvią (ne žemės ūkio) veiklą kaimuose ir miesteliuose. Tuo būdu bus sudarytos realios prielaidos išsaugoti unikalią senovinę žmonių patirtį, suteikti tai patirčiai naują reikšmingumą (aktualų ne tik savo krašto, bet ir kitų šalių vartotojams), ugdyti kaimų ir miestelių gamybinius pajėgumus, plėtoti paslaugų sektorių ir didinti gyventojų užimtumą.

Trad iciniai amatai – specialaus parengimo bei įgūdžių reikalaujančios, iš kartos į kartą perduodamos ūkinės veiklos šakos (sritys, formos), grindžiamos daugiausia rankų darbu, elementariais įrankiais, istoriškai susiklosčiusiomis technologijomis (technikomis) bei įprastinėmis vietos žaliavomis ir kuriančios produktus, turinčius autorinio individualumo (nepakartojamumo) bruožų.

Trad iciniai verslai – istoriškai kaimo bendruomenėse susiklosčiusios ir iš kartos į kartą perduodamos ūkinės veiklos formos, užtikrinančios pragyvenimą ir lemiančios savitą gyvenimo būdą. Kiekvienas amatas gali užtikrinti žmogaus pragyvenimą ir tapti verslu, bet ne kiekvienas verslas yra amatas.

Išskirtini šie tradiciniai amatai:

1. Dailidės amatas (tradicinė namų statyba, išsauganti kaimo architektūros bruožus ar bent reikšmingiausius jos atributus, puošybos elementus).
2. Staliaus amatas (etnokultūrine tradicija paremtas baldų gaminimas).
3. Stogdengio amatas (stogų dengimas naudojant vietines medžiagas – skiedras, gontus, šiaudus, nendres ir pan. – tradicines technikas).
4. Krosnininko amatas (tradicinių krosnių, kaminų ir pan. statyba).
5. Kubiliaus amatas (tradicinių kubilų, statinių, puskubilų ir pan. gamyba).
6. Račiaus amatas (tradicinių vežimų, karietų, rogių ir pan. transporto priemonių dirbimas).
7. Kalvystė (tradicinių įrankių ir padargų, paminklinių dirbinių, architektūrinių puošybos elementų ir t.t. gaminimas).
8. Siuvėjo amatas (tradicinių drabužių ir tradiciniais bruožais grindžiamų drabužių siuvimas).
9. Puodžiaus amatas (tradicinių puodų ir tradicijomis pagrįstos keramikos produktų gaminimas).
10. Batsiuvystė (tradicinio apavo ir šią tradiciją imituojančio apavo gamyba).
11. Odininkystė (tradiciniai kailių apdirbimo būdai ir tradicijomis pagrįstų dirbinių darymas); rimorystė (pakinktų gaminimas).
12. Juvelyrika (etnine tradicija pagrįstų papuošalų gaminimas iš aukso, žalvario, gintaro, medžio ir kt. medžiagų).

13. Muzikos instrumentų gaminimas (kanklių, skudučių, birbynių, švilpynių, būgnų ir kt. tradicinių instrumentų dirbimas).

14. Kryždirbystė.

15. Prie tradicinių amatų priskirtina veikla – audimas, pynimas, mezgimas, verpimas, siuvinėjimas, maisto gamyba, žaislų darymas, margučių marginimas, muzikavimas per tradicines šventes ir apeigas.

Išskirtini šie tradiciniai verslai:

1. Žemdirbystė – žemės dirbimas naudojant tradicinius darbo įrankius bei jos įdirbimo metodus (be mineralinių trąšų, herbicidų ir pesticidų), ekologiškai švarios produkcijos auginimas.

2. Gyvulininkystė – tradicinis gyvulių veisimas ir auginimas, tradicinių gyvulių veislių išsaugojimas ir ugdymas.

3. Žvejyba – tradicinių žvejybos priemonių, būdų ir vietų naudojimas, derinant gaunamą naudą su gamtos resursų išsaugojimu ir moderniaja „tradicinių“ žuvų veisimo praktika.

4. Bitininkystė – Lietuvoje paveldėtos bičių veisimo ir auginimo formos, jų priežiūros būdai; bičių produktų perdirbimo ir panaudojimo būdai.

5. Vaisių rinkimas ir perdirbimas – grybų, uogų, riešutų, vaistažolių ir kitų gamtos gėrybių rinkimas ir jų tradicinis apdirbimas.

Be sąrašė remtinų tradicinių amatų ir verslų kaip remtina veikla išskirtinas tradicinių amatų ir verslų mokymas. Prireikus sąrašas gali būti papildytas.

Ramūno Virkučio nuotrauka

Tautodailininko Antano Jusevičiaus sukurtas altorėlis

**NUTARIMAS
DĖL SAUGOTINŲ ETNOGRAFINIŲ KAIMŲ IR SODYBŲ NUSTATYMO,
VERTINIMO IR ATRANKOS KRITERIJŲ PATVIRTINIMO**

2004 m. spalio 20 d. Nr. TN-6
Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos etnografinių kaimų išsaugojimo ilgalaikės programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 1171 įgyvendinimo priemonių 2003-2006 metų plano 1.1 priemone ir atsižvelgdama į kitų už priemonės įgyvendinimą atsakingų institucijų pritarimą,

Etninės kultūros globos taryba **n u t a r i a** patvirtinti Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijus (pridedama).

Tarybos pirmininkas

Krescencijus Stoškus

PATVIRTINTA
Etninės kultūros globos tarybos
2004 m. spalio 20 d.
nutarimu Nr. TN-6

**SAUGOTINŲ ETNOGRAFINIŲ KAIMŲ IR SODYBŲ NUSTATYMO, VERTINIMO
IR ATRANKOS KRITERIJAI**

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Etninė kultūra yra nacionalinės kultūros pamatas, tautos saviraiškos ir išlikimo pagrindas. Dėl ekonominio, socialinio bei dvasinio gyvenimo objektyvių pokyčių sovietmečiu ir atkūrus Nepriklausomybę etninės kultūros paveldui Lietuvos kaime gresia sunykimo pavojus. Esamomis paveldosaugos priemonėmis bei valstybės ekonominėmis išgalėmis tampa nebeįmanoma sustabdyti šį etninės kultūros nykimo procesą ir užtikrinti etnokultūrinių tradicijų tąsą Lietuvos kaime. Spartus nekilnojamojo etninės kultūros paveldo nykimas iškelia klausimą – ar visą valstietišką paveldą perkelti į muziejų, rezervatų bei draustinių teritorijas kaip praeities relikvą, tuo būdu prarandant jo gyvąją raišką natūralioje aplinkoje, ar mėginti konkretizuoti išlikusias vertybes vietose pagal jų dabartinę būklę ir ieškoti naujų kelių, kaip užtikrinti etnokultūrinių tradicijų perimamumą naujomis sąlygomis.

2. Dokumentu tekste pateikiamos terminų sampratos, iškeliami saugotinių etnokultūrinių vertybių identifikavimo, vertinimo, apskaitos, funkcionavimo užtikrinimo ir išsaugojimo klausimai bei jų sprendimo būdai naujomis politinėmis, socialinėmis ir ekonominėmis kaimo plėtros aplinkybėmis.

3. Dokumentu pateikta etnokultūrinių vertybių atrinkimo saugoti metodiniai pagrindai (principai), apžvalgiųjų bei nuodugnių tyrimų vietose uždaviniai.

4. Šio dokumento tikslas – nustatyti etninės kultūros vertybių Lietuvos kaime sisteminės atrankos kriterijus, suteikiant prioritetą perspektyvinių etnografinių gyvenviečių ir sodybų atrankai. Vertybių atrankos kriterijų taikymo tvarką nustatys kitas teisės aktas.

II. SĄVOKOS IR INTERESŲ OBJEKTAS

5. Dokumentu naudojamos sąvokos:

Kaimas plačiąja prasme suprantamas kaip visa periferinė šalies teritorija, išskyrus miestus. Lingvistinė žodžio „kaimas“ reikšmė – tai valstiečių darbo ir gyvenamoji vieta. Žemėtvarkos ir planavimo veikloje kaimas suprantamas kaip aiškiom ribom nužymėtas žemėvaldos vienetas, turintis atskirą pavadinimą, kaimo žmonių šeimoms priklausantį žemės plotą ir jų bendrą gyvenamąją vietą (gyvenvietę) arba pavienes sodybas. Gyvojoje kalboje ir kai kuriuose etnografinio paveldo išsaugojimo dokumentuose kaimo, kaip žemėtvarkinės struktūros, ir kaimo gyven-

vietės, kaip urbanistinės struktūros, sąvokos neskiriamos ir kaimu vadinama tik kaimo žmonių gyvenamoji vieta, t.y. kaimo gyvenvietės teritorija. Lietuvos Respublikos administracinių vienetų ir jų ribų įstatyme kaimo gyvenvietė pavadinta kaimu ir įteisinta kaip valdymo teritorinis vienetas. Kaimo gyvenvietės įvardinimas kaimu yra nelogiškas dalies kaimo tapatinimas su jo visuma.

Etnografiniai kaimai – tai istoriškai susiklostę kaimo bendruomenių socialiniai-ūkiniai žemėvaldos ir žemėnaudos teritoriniai vienetai, turintys savo pavadinimą ir susidedantys iš priklausančių bendrus interesus turinčių ir bendravimo ryšius palaikančių šeimoms kompaktiškai sustatytų arba atskirai stovinčių sodybų bei aiškiomis ribomis apibrėžto tų šeimų naudojamo žemės ploto. Iš kitų Lietuvos kaimų etnografiniai kaimai išsiskiria režine arba sklypine žemėnauda, gyvenviečių ir pavienių sodybų užstatymo, apželdinimo ir prisiderinimo prie aplinkos regioniniais skirtumais, kaimo žmonių bendruomenės gyvenimo ir veiklos bendrumu bei gyvųjų tradicijų (verslininkystė, amatai, folkloras, tautodailė, toponimika) raiška ir palaikymu.

Etnografiniai vienkiemiai – tai po vienkieminių reformų buvusių valakinių kaimų žemėse susikūrę privalinės vienkieminės žemėvaldos ir žemėnaudos vieno savininko teritoriniai ūkiniai vienetai, turintys šeimynos gyvenamąją vietą – sodybą, sklypinę žemėnaudos struktūrą, aiškias žemėvaldos masvyvo ribas, tačiau skirtingai nuo viensėdžių, suformuotų valakinės reformos metu kaimų užribiuose, neturintys atskiro savo pavadinimo.

Etnografinių kaimų gyvenvietės – tai žemdirbyste ir kitais verslais užsiimančios kaimo bendruomenės kompaktiškos sodybų grupės, dabar vadinamos valakinėmis gatvinėmis, kupetinėmis, padrikomis gyvenvietėmis. Etnografinių kaimų gyvenvietės iš kitų kaimo gyvenviečių išsiskiria kompaktišku linijiniu, kupetiniu ar padriku teritorijos užstatymu, darniu prisitaikymu prie aplinkos ir gausiu apželdinimu, vietinių medžiagų statybai naudojimui, regioniniais sodybų apstatymo, statinių komponavimo, puošybos ir architektūros skirtumais.

Etnografinės vienkiemių ir viensėdžių sodybos – tai vienkiemio ar viensėdžio žemės savininko vietinių statybinių medžiagų naudojimo, darniu prisitaikymu prie aplinkos, regioninėmis architektūros, apželdinimo ir aplinkos tvarkymo tradicijomis, pastatų grupavimo, jų tipų, puošybos ir smulkiosios architektūros etniniais skirtumais.

Etninės kultūros vertybės – tautai reikšmingi dvasinės bei medžiaginės etninės kultūros užfiksuoti ir neužfiksuoti dalykai (Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 1 straipsnio 9 dalis).

Etnografinis regionas – istoriškai susiformavusi teritorijos dalis, kurioje išlaikyta savita tarmė, tradicijos ir papročiai, integruotas baltų genčių palikimas (Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 1 straipsnio 10 dalis).

6. Etnografiniai kaimai kaip žemėtvarkinės struktūros nustojo funkcionavę sovietmečio reformomis likvidavus privatinę nuosavybę. Įjungus buvusių kaimų žemes į bendrą kolūkinės ar valstybinės žemės masyvą, etnografinių kaimų bendruomenės socialines ir ūkines funkcijas perėmė kolūkiai ir tarybiniai ūkiai. Socialinis kaimo pagrindas neteko kaimo bendruomenės šeimas jungusios bendros veiklos: kelių tiesimo, mokesčių rinkimo, žemės naudojimo, gyvulių ganymo ir kitų kaimo žmonių sueigose priimtų nutarimų vykdymo. Etnografinių kaimų pavadinimai ir ribos prarado savo reikšmę valdymo struktūrose. Kaimu pradėta vadinti tik buvusio valakinio kaimo žmonių bendruomenės gyvenvietės arba vienkieminio kaimo vienkiemių sodybas be jų istorinio funkcionavimo pagrindo – kaimo žemės masvyvo.

7. Sovietmečiu tapę centrinėmis, pagalbinėmis ir neplėstinomis kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenvietėmis, buvusių valakinių kaimų kompaktiškos gyvenvietės patyrė dideles ir skirtingas transformacijas, o dauguma vienkieminio kaimo vienkiemių sodybų, vykdant žemių melioraciją, buvo nukeltos. Kaimo ir vienkiemio žemės masvyvo teritorijos ribas liudijančių ženklų nebeliko. Susidarius tokiai padėčiai, paminklosaugos interesų objektu tapo tik buvusių kaimų etnografinių požįrių vertingesnės gyvenvietės bei vienkiemių sodybos ir statiniai, atspindintys liaudies architektūros ir statybos tradicijas.

8. Atkūrus Nepriklausomybę, susiklostė palankesnės prielaidos etninės kultūros raiškai, kultūrinių tradicijų atgaivinimui ir etnokultūrinio paveldo išsaugojimui. Tačiau, nepakankamai įvertinant etnokultūrinio paveldo politinę, socialinę ir mokslinę reikšmę, buvusiems savininkams žemė gražinama ir sodybos kuriamos nepaisant buvusio etnografinio kaimo žemių masvyvo ribų, jo žemėnaudos struktūros ir gyvenvietės apstatymo pobūdžio. Etnografinių kaimų žemių masvyvo ribos, žemėnaudos struktūra ir tradicinis gyvenviečių bei jų sodybų apstatymas nėra atkuriamas. Naujos kaimo žemės ribos nebeatitinka etnografinio kaimo žemėnaudos vieneto ploto ir natūroje nužymimos bei Nekilnojamojo turto kadastrė įrašomos pagal faktinį gražintos žemės naudojimą.

9. Naujomis kaimo plėtos aplinkybėmis būtina patikslinti, kas dabartiniame Lietuvos kaime sudaro etnografinės ir paveldosaugos interesų objektą, kokią socialinį-ūkinį teritorinį vienetai reikia laikyti saugotinu etnografiniu kaimu, kokiais kriterijais nustatyti, įvertinti ir atrinkti etnokultūrinio paveldo vertybes saugojimui ir kokiomis principinėmis nuostatomis naudoti Lietuvos kaimo etninės kultūros paveldo vertybes kaip sudėtinę Europos ir šalies bei regionų kultūros, mokslo, informacinės, ūkinės ir verslo, socialinės ir ekonominės plėtos dalį.

10. Etninės kultūros terpė ir raiškos rezultatas – istoriškai susiklostęs Lietuvos kaimo kraštovaizdis. Jame atspindi visos medžiaginės ir dvasinės etninės kultūros raiškos formos, regioniniai skirtumai, gyvoji tradicija. Tai ypač sudėtingas lietuvių tautos ir kitų Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų ūkinės ir kultūrinės veiklos tvarinys.

11. Liėtuvos kraštovaizdžio etnokultūrinį savitumą ir regioninius skirtumus lemia ne tik gamtinė ir kultūrinė, bet ir socialinė (gyvųjų tradicijų) aplinka. Socialinė čiabuvių (autochtonų) aplinka ir gyvoji tradicija yra etnokultūrinio kraštovaizdžio gyvasties, funkcionavimo, kraštovarkinių tradicijų tšos ir kraštovaizdžio vertybių išsaugojimo pagrindas.

12. Didelė gamtinė, kultūrinė, regioninė, erdvinė ir istoriškai susiklosčiusio etnokultūrinio kraštovaizdžio įvairovė su gausiomis jo socialinėmis (gyvenamoji, agrarinė, miškų ūkio, poilsio, turistinė) ir gamtonaudos (geriamo vandens, gryno oro, biologinės įvairovės išsaugojimo) funkcijomis turi būti kruopščiai iširta, įvertinta, diferencijuotai naudojama, tvarkoma bei saugoma.

13. Suprantant kraštovaizdį kaip etninės kultūros ir gamtos bendrąjį paveldą, kaip tautos ir tautinių mažumų gyvenamąją, darbo, poilsio ir saviraiškos terpę, kaip šalies agrarinės kultūros atspindį bei ekonominės veiklos išteklius, jo išskirtinių etnokultūrinių vietovių ir objektų išsaugojimas yra ypač aktualus. Tačiau istoriškai susiklostęs Lietuvos etnokultūrinis kraštovaizdis dar nėra suprastas ir įvertintas kaip kompleksinis Lietuvos identiteto ir Europos kraštovaizdžio įvairovės komponentas bei saugotinas objektas. Etnokultūrinio kraštovaizdžio išsaugojimo reikmę pripažįsta tik mokslinė visuomenė. Etnografiniai kaimai nėra įvertinti kaip etnokultūrinio kraštovaizdžio savitumo ir įvairovės saugotinos vietovės ir teritoriniai vienetai. Etnografinės kaimų gyvenvietės nėra pakankamai iširtos ir įvertintos kaip etnografinių kaimų sudėtinė dalis ir etnoarchitektūros objektų sandaupos. Šiandieninė paveldosaugos teisinė bazė ir praktinės priemonės, orientuotos draudimais išlaikyti arba atkurti tik pavienių saugotinių objektų kultūrinę vertę, neapima etnokultūrinio paveldo kompleksinės visumos ir naujomis Lietuvos kaimo plėtos aplinkybėmis tampa neefektyvios.

14. Pakitus socialinėms ir ekonominėms aplinkybėms, būtina suformuoti naują požįrį į perspektyvinių saugotinių etnografinių vertybių atranką, naudojimą, tvarkymą ir saugojimą. Vertybių atranka saugojimui ir socialinei plėtrai turi remtis: a) nacionalinių nuostatų, b) atrankos principų, c) identifikavimo požįmių ir d) vertinimo kriterijų sistema. Principinė strateginė nuostata rinkos ekonomikos sąlygomis tyrėtų paklusti ne aplinkosauginio draudimo, bet aplinkosauginio naudojimo principui, t.y. ne saugoti draudžiant, bet saugoti pastoviai prižiūrint, dėmesingai naudojant ir profesionaliai tvarkant, o pats kultūros paveldas turi tapti ne ribojimo, bet socialinės, kultūrinės, ekonominės šalies plėtos politikos dalimi.

15. Siekiant neprarasti etnokultūrinio kraštovaizdžio savasties bei etninės kultūros paveldo vertybių ir išlikti savitos kultūros kraštu naujomis kaimo plėtos aplinkybėmis, mokslo, kultūros, verslo ir ūkinės veiklos plėtos požįriui etnografijos ir paveldosaugos interesų objektą turėtų sudaryti:

15.1. Lietuvos etnografiniai regionai (Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija, Mažoji Lietuva), atspindintys etninių bendruomenių etninės savimonės ir kultūrinės savasties istorinę bei teritorinę raišką.

15.2. Istorikiai susiklosčiusio etnokultūrinio kraštovaizdžio išskirtinės reliktinės vietovės, atspindinčios atskirų istorinių visuomeninių formacijų kultūrą bei Lietuvos kaimo kraštovaizdžio istorinę raidą, ikivalakinio, valakinio, vienkieminio, kolūkinio kaimo maksimaliai išsaugotą etnokultūrinį potencialą.

15.3. Tipiški etnografiniai valakiniai kaimai, kaip feodalinės visuomenės sociokultūriniai ir ūkiniai teritoriniai žemėvaldos ir žemėnaudos vienetai, liudijantys to meto kraštovarkines ir kultūros tradicijas, kaimo žemėnaudos bei apgyvendinimo istorija su išlikusiu žemėvaldos masvyvu ir jo ribomis, režine žemėnaudos struktūra ir žemės dirbimo technologija, maksimaliai išsaugotu gyvenviečių apstatymu, apželdinimu ir darniu prisitaikymu prie aplinkos, kaimo žmonių bendruomenės gyvųjų tradicijų raiška bei kitų medžiaginės ir dvasinės kultūros reiškiniių ir objektų sandaupa.

15.4. Valakinių etnografinių kaimų tipiškos etnografinės gyvenvietės, liudijančios feodalinės visuomenės kaimo bendruomenės apgyvendinimo pobūdį, gyvenviečių tipus ir kultūrinės tradicijas, maksimaliai išsaugota kompaktiška linijine, kupetine ar padrika sodybų sandauka, išlikusiu kompaktišku pačios gyvenvietės ir jos sodybų apstatymu, darniu prisiderinimu prie aplinkos ir natūraliųjų statybinių medžiagų naudojimui, gausiu apželdinimu, maksimaliai išsaugota etnoarchitektūros vertybių įvairovė ir gausa.

15.5. Tipiški vienkieminių kaimų etnografiniai vienkiemiai, kaip sociokultūriniai bei ūkiniai kapitalistinės visuomenės žemėvaldos ir žemėnaudos teritoriniai vienetai maksimaliai atspindintys kapitalistinės visuomenės vienkieminio kaimo žemėnaudos, apgyvendinimo bei aplinkos tvarkymo tradicijas, gerai išlikusia daugiasklype žemėnaudos struktūra, gausiai apželdintomis kompaktiškais sodybomis.

15.6. Tipiškos vienkiemių etnografinės sodybos, liudijančios vienkieminio kaimo apgyvendinimo pobūdį ir vienkieminių sodybų tipus bei apstatymo būdus ir iš kitų Lietuvos kaimo sodybų išsiskiriančios statinių ir želdinių kompaktišku tūriu, vietinių medžiagų naudojimui, darniu prisitaikymu prie aplinkos, pastatų grupavimo, jų tipų, puošybos ir smulkiosios etnoarchitektūros savitumu, apželdinimo ir aplinkos tvarkymo regioniniais ypatumais.

15.7. Tipiški pavieniai etnografiniai medžiaginės kultūros statiniai, verslų ir amatų įrenginiai ir kitokie ūkio bei buities rakandai, maksimaliai atspindintys kaimo bendruomenės verslumą ir gyvenimo būdą.

15.8. Nemedžiaginio etninės kultūros paveldo unikalios raiškos formos ir etnografinių regionų kultūrinės tradicijos, maksimaliai atspindinčios būdingus regionams kaimo gyventojų verslus bei amatus, kraštovarkines, statybos ir bendravimo tradicijas, etnos raiškos išskirtinius bruožus, kaip unikalius toponimikos ženklus bei išskirtines folkloro raiškos formas.

III. SISTEMINĖS ATRANKOS PAGRINDAI

16. Saugotinų etninės kultūros vertybių atranka grindžiama kompleksiniais tyrimais vietose, daugiakriteriniu kompleksiniu vertinimu, šiuolaikiniu apsaugos ir visuotinės plėtros dermės supratimu bei orientuojama mokslo, socialinės, kultūrinės, ekonominės plėtros reikmėms. Sisteminės atrankos pagrindus sudaro atrankos kryptys ir apskaitos principai, identifikavimo požymiai ir vertinimo kriterijai.

17. Saugotinų etninės kultūros vertybių atranka vykdoma pagal tris nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos organizavimo tikslines kryptis:

17.1. Paliekama saugoti vietose. Tai geros fizinės būklės išlaikę daugiausia autentiškumo požymių, turintys didžiausią kultūrinę bei kraštovaizdinę reikšmę ir palankias panaudojimo bei plėtros perspektyvas etninės kultūros paveldo pavieniai statiniai, jų kompleksai, vietovės.

17.2. Perkeliama į muziejinės patalpas bei teritorijas. Tai praradę kraštovaizdinę reikšmę, aplinkos autentiškumą bei panaudojimo perspektyvą, vidutinės fizinės būklės, tačiau didelės raritetinės ir etaloninės reikšmės etnoarchitektūros paveldo vertybės.

17.3. Fiksuojama dokumentuose, nebesaugant natūroje. Tai blogos fizinės būklės, smarkiai sužalotais kultūrinės vertės požymiais, nedidelės kraštovaizdinės reikšmės, menkos panaudojimo perspektyvos, neturintys raritetinės bei etaloninės vertės etninės kultūros paveldo statiniai, jų kompleksai, vietovės.

18. Saugotinų vietose etninės kultūros vertybių apskaita grindžiama penkiais esminiais principais:

18.1. Sistemiskumo principas, reikalaujantis, kad saugomos etninės kultūros vertybės sudarytų sisteminių darinį, atspindintį šalies kultūrinės saviraiškos visus procesinius, teritorinius ir aksiologinius aspektus.

18.2. Teritorinės ir tipologinės reprezentacijos principas, reikalaujantis maksimaliai atspindėti etnos kultūros reprezentantus bei etnokultūrinę genofondą visuose etnoregionuose bei istorinio administracinio pavaldumo teritorijose.

18.3. Raritetinės ir etaloninės atrankos principas, reikalaujantis išskirti unikalias ir tipiškas vertybes respublikos, etnografinių regionų ir vietinių teritorinių vienetų mastu.

18.4. Istorinio objektyvumo principas, reikalaujantis istorinės informacijos išsamumo ir objektyvaus kultūros atspindžio, neiškraipant jos pagal ideologizuotas nuostatas bei dabarties visuomenės poreikius.

18.5. Socialinio tikslingumo ir ekonominio pagrįstumo principas, reikalaujantis suderinti apsaugos viešojo intereso siekius ir mastą su ekonominėmis fizinėmis tautos bei valstybės išgalėmis.

19. Registruotas Istorijos ir kultūros paminklų sąrašė bei Lietuvos nekilnojamojo vertybių registre ir dar neregistruotas jokiuose apskaitos dokumentuose kultūros paveldas tiriamas ir saugoti vietose atrenkamas pagal sisteminių kompleksą etnokultūrinės vertės identifikavimo požymių, tenkinančių šešis bendriausius jos vertinimo kriterijus:

19.1. Kultūrinės reikšmės kriterijus, tenkinamas penkiais išskirtiniais objekto/vietovės požymiais:

19.1.1. istorinis informatyvumas, parodantis vertybės sanklodos raidą bei istorinę, mokslinę, pažintinę reikšmę įvairioms kultūrinės veiklos sritims;

19.1.2. formos ir struktūros brandumas, parodantis vertybės architektūrinę ir meninę reikšmę;

19.1.3. autentiškumas, nusakantis pirminę vertybės savastį, jo dokumentinę reikšmę;

19.1.4. etnografiškumas, nusakantis etnos saviraiškos savitumą ir jos regioninius skirtumus.

19.2. Kraštovaizdinės reikšmės kriterijus, tenkinamas trimis išskirtiniais objekto/vietovės požymiais:

19.2.1. ekspozicinė galia, nusakanti vertybės geografinę padėtį, teritorinę ir erdvinę situaciją, vizualinį aktyvumą;

19.2.2. istorinis ir ekologinis stabilumas, nusakantis vertybės ir aplinkos ryšius laike ir teritorijoje;

19.2.3. kompozicinis raiškumas, nusakantis vertybės ir aplinkos regimųjų ryšių meninę kokybę.

19.3. Raritetinės vertės kriterijus, tenkinamas trimis išskirtiniais objekto/vietovės požymiais:

19.3.1. universalus unikalumas, parodantis vertybės išskirtinumą, retumą (vienintelis) šalies mastu;

19.3.2. regioninis unikalumas, parodantis vertybės išskirtinumą, retumą (vienintelis) etnografinio regiono mastu;

19.3.3. lokalinis unikalumas, parodantis vertybės išskirtinumą, retumą (vienintelis) kaimo ar kitokio lokalinio teritorinio vieneto mastu.

19.4. Etaloninės reprezentacijos kriterijus, tenkinamas trimis objekto/vietovės tipiskumo požymiais:

19.4.1. tipiskumas, parodantis vertybės priklausymą bei būdingumą kuriai nors vertybių vietai, grupei, tipui šalies mastu;

19.4.2. tipiskumas, parodantis vertybės priklausymą bei būdingumą kuriai nors vertybių vietai, grupei, tipui etnografinio regiono mastu;

19.4.3. tipiskumas, parodantis vertybės priklausymą bei būdingumą kuriai nors vertybių grupei, tipui lokalios vietovės mastu.

19.5. Visuomeninės reikšmės kriterijus, tenkinamas dviem išskirtiniais objekto/vietovės požymiais trim aspektais:

19.5.1. filotopinė vertė, parodanti šalies, regiono ar kitokio etninio vieneto bendruomenės meilę bei prierašumą objektui/vietovei;

19.5.2. asociatyvinė vertė, parodanti šalies, regiono ar kitokio etninio vieneto istorinės atminties lygį objektui/vietovei (įprasminimas toponimikoje, folklore, literatūroje, mene).

19.6. Panaudojimo perspektyvos kriterijus tenkinamas dviem esminiais objekto/vietovės požymiais:

19.6.1. realioji fizinė būklė, nusakanti vertybės ekonominio ir fizinio panaudojimo tikslingumą;

19.6.2. teritorinė lokalizacija, nusakanti vertybės lankymo bei apžiūrėjimo vietoje galimybes ir propagavimo tikslingumą.

20. Daugiausia keblumų kyla identifikuojant etnokultūrinę architektūros objektų vertę, nes šios rūšies paveldo reikšmė daugiaprasmė, o vertinimas – daugialypis. Etnoarchitektūros objektų kultūrinei reikšmei priskiriamos istorinė, memorialinė, mokslinė, estetinė-meninė, etnografinė, materialinė bei kitos reikšmės, kaip atskiri kultūrinės raiškos požymiai:

20.1. Istorinį reikšmingumą etnoarchitektūros objektams suteikia jų informacinė apimtis, kuri parodo istorinio laikotarpio materialinį ir dvasinį visuomenės gyvenimo, mokslo bei technikos lygį, žmonių kultūrą ir pasaulėžiūrą, buitį ir tradicijas.

20.2. Kai etnoarchitektūros objektai betarpiškai susiję su svarbiais istoriniais įvykiais, su ryškių asmenybių gyvenimu ar veikla, jų kultūrinės reikšmės istorinis aspektas įgauna memorialinį ir asociatyvinių požymių.

20.3. Daugelis etnoarchitektūros objektų yra potencialus mokslinės informacijos šaltinis, kuriuo naudojasi meno tyra, architektūros istorija, archeologija, etnografija ir kitos mokslo kryptys. Potencialios galimybės etnoarchitektūros objektus panaudoti mokslo plėtrai teikia jiems mokslinę reikšmę.

20.4. Estetinę etnoarchitektūros kūrinio reikšmę liudija kūrybinio sumanymo ir architektūros formų vienovė bei įvairialaikų pristatymų kompozicinis suderinamumas. Bet kurio etnoarchitektūros objekto sąsajos su aplinka reiškiasi funkciniais ir kompoziciniais ryšiais. Etnoarchitektūros objektas savo aplinkoje gali būti kaip struktūrinis elementas ir kaip komponentas. Saugotinu objektu tampa ne tik etnoarchitektūros fizinis tūris, bet ir jo kraštovaizdinė reikšmė, prisiderinimo kokybė prie aplinkos ir pats objekto ir konteksto kompozicinis kompleksas.

20.5. Objekto etnografiškumo požymius parodo tokios jo savybės kaip masteliai ir proporcijos, būdingi etnoregionui puošybos elementai ir spalva, liaudies meno atributų gausa, kompozicinis raiškumas ir vientisumas, medžiagų ir vaizdo autentiškumas, statybos darbų lokalinis tipiskumas.

20.6. Materialinę etnoarchitektūros objektų reikšmę nusako jų ekonominio bei kitokio utilitarinio panaudojimo galimybės ir fiskalinė (piniginė) vertė.

21. Vietose saugotinų etninės kultūros vertybių nustatymo, vertinimo ir apskaitos saugojimui bei plėtrai kriterijai taikomi sistemiskai, bet ne prioritetiškai, nes jie vieni kitus papildo.

IV. TVARKYMAS IR PLĖTRA

22. Etninės kultūros nekilnojamas paveldas yra kaimo bendruomenių ūkinės, socialinės, kultūrinės veiklos rezultatas ir atspindys, tiesiogiai susijęs su supančia ir besikeičiančia socialine bei gamtine aplinka ir visais teritorijų planavimo bei gyvenviečių projektavimo ir tvarkymo darbais. Būtina subalansuoti apsaugos ir plėtros santykius kaimo, rasti sąsajas autento ir inovacijų priešpriešose.

23. Etninės kultūros paveldo objektai negali būti išsaugoti atsietai nuo gamtinės bei sociokultūrinės aplinkos ir gyvosios tradicijos. Pavieniai paveldo objektai, statinių kompleksai, vietovės, etnokultūrinės tradicijos privalo tapti valstybės ir regioninės socialinės, kultūrinės, ekonominės plėtros politikos neatskiriama dalimi. Šiandieninę kultūros ir gamtos paveldo apsaugos prioritetinę nuostatą, orientuotą pagal principą – „saugoti draudžiant“, būtina keisti principu – „saugoti naudojant ir tvarkant“. Pavienių vertybių apskaitą būtina papildyti paveldo vietovėmis, o jų apsaugą – teritorinės apsaugos formomis.

24. Atkurti autentiško vaizdo ir struktūros etnokultūrinio kraštovaizdžio išskirtines vietas ir pilnos sudėties bei apimties etnografinius valakinius kaimus ir vienkieminio kaimo vienkiemius, kaip istorines etnografinių regionų specifinius bruožus išlaikiusias teritorines struktūras su visais jų priklausiniais (žemės masyvu, gyvenamosiomis vietomis, infrastruktūros elementais, žemėnaudos ir kultūrinėmis tradicijomis), rinkos ekonomikos sąlygomis praktiškai neįmanoma. Siekiant išsaugoti vietose informaciją apie šios rūšies etnokultūrinį palikimą ir naudoti jį kaip kaimo plėtros išteklius, kuriamos tik šių teritorinių struktūrų kopijos pagal naujai susiklosčiusias jų ribas. Šios etnokultūrinio paveldo teritorinės struktūros saugomos ir tvarkomos nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose rezervatų, draustinių ir kitos teritorinės apsaugos režimu.

25. Dauguma etnografinių kaimų išlikusių gyvenviečių labai svarbios šalies etninei kultūrai pažinti ir jos savitumui išlaikyti. Per daugelį amžių jose susikaupė brandžiausios etninės kultūros vertybės. Sovietmečiu likvidavus daugumą etnografinių vienkieminių sodybų, senųjų kaimų gyvenvietės liko bene vieninteliais Lietuvos kaimo senųjų statybos ir kraštovarkos tradicijų liudytojais. Išlikę senųjų kaimų gyvenvietės – tai ne tik etnografinio kaimo socialinis gyvųjų tradicijų ir etnoarchitektūros telkinys, bet ir skaitlingiausias bei stambiausias istoriškai susiklosčiusio Lietuvos etnografinių regionų bei viso šalies kraštovaizdžio etnokultūrinis komponentas, padedantis išlaikyti šalies tradicinės kultūros ir paties kaimo regioninį ir etnokultūrinį kraštovaizdžio savitumą.

26. Atlikus senųjų gyvenviečių kompleksinį vertinimą ir priskyrus jas paveldo kultūrinės vertės lygmenims (kultūros paminklas, kultūros vertybė, kultūrinės vertės požymių turinti teritorija ar objektas), prisilaikant Žemės įstatyme

nurodytų žemės naudojimo paskirčių, etnografinės gyvenvietės arba jų dalys suskirstomos į tris pagrindines kraštotvarkines grupes: 1) tikslinės konservacinės paskirties, 2) konservacinių interesų prioriteto ir 3) bendrųjų interesų.

26.1. Tikslinės konservacinės paskirties apsaugai ir naudojimui priskiriamos tik kultūros paminklo statuso gyvenvietės. Siekiant maksimaliai išsaugoti jų apimties, sudėties, struktūros, vaizdo, funkcijų, apsupties ir atskirų elementų autentiškumą, jos skelbiamos kultūros rezervatais, muziejais arba draustiniais ir tvarkomos, naudojamos bei saugomos šioms teritorijoms nustatytu tvarkymo bei naudojimo režimu.

26.2. Konservacinių interesų prioriteto apsaugai ir naudojimui priskiriamos kultūros vertybės statuso gyvenvietės ir vienkienių sodybos. Konservacinių interesų prioriteto gyvenvietėse skiriamos trys pagrindinės tvarkomojo režimo kryptys: a) atkuriamojo, b) atnaujinamojo ir c) pertvarkomojo.

26.2.1. Atkuriamojo tvarkymo režimo kryptis priskiriamos kultūros vertybių statuso gyvenvietės ir jose esančios kultūros paminklo statuso sodybos bei atskiri statiniai. Šio tvarkomojo režimo uždavinys – maksimaliai atkurti istorinės panaudos funkcijas, užtikrinti gyvenviečių, kaip vientisų sociogeokultūrinių kompleksų išlaikymą ir jų etnoarchitektūros vertybių išsaugojimą autento bei atkūrimą kopijų pavidalu, taikant konservavimo ir konservavimo - restauravimo tvarkymo priemones bei ribotą naudojimą.

26.2.2. Atnaujinamojo tvarkymo režimo kryptis priskiriamos taip pat kultūros vertybių statuso gyvenvietės. Šios tvarkymo krypties uždavinys – išlaikyti istoriškai susiklosčiusią bendrą vizualinį gyvenvietės pobūdį ir ryšį su aplinka. Šios gyvenvietės renovuojamos taikant restauravimo ir minimalias rekonstrukcijos priemones, senąsias vertybes išsaugant kopijų pavidalu, o naujos statybos vykdomos imitacijų principu. Tokios gyvenvietės be gyvenamosios, gali turėti rekreacinę funkciją ir kai kurias žemės ūkio funkcijas. Jose gali būti plėtojami pagalbiniai verslai, tačiau jų tvarkymo programose turi vyrauti konservaciniai interesai ir tradicinių verslų atgaivinimas.

26.2.3. Pertvarkomojo (rekonstrukcinio) režimo kryptis priskiriamos tik kultūrinės vertės požymių turinčios gyvenvietės. Šių gyvenviečių senieji pastatai rekonstruojami imitacijų pavidalu, o nauji - pritaikomi tik masteliu ir formomis istorinėje terpėje. Atskiri juose išlikę kultūros paminklai saugomi autento lygiu, o kultūros vertybės statuso etninės kultūros objektai saugomi ir tvarkomi kopijų pavidalu, taikant konservavimo, konservavimo-restauravimo ir restauravimo-atkūrimo priemones. Prioritetinė šių gyvenviečių tvarkymo kryptis rekonstrukcija, kuriant imitacijas ir netrukdamas inovacijai bei naujų verslų plėtrai. Patrauklioje aplinkoje esančiose gyvenvietėse plėtojama tikslinė rekreacinė paskirtis bei kaimo turizmo verslai.

27. Bendrųjų (ūkinių) interesų kraštotvarkinei grupei priskiriamos tik kultūrinės vertės požymius turinčios gyvenvietės. Be gyvenamosios ir žemės ūkio paskirties, patrauklioje aplinkoje esančiose gyvenvietėse gali būti plėtojama rekreacinė ir kitos funkcijos. Todėl šioms gyvenvietėms arba jų dalims taikomi pasyvaus (ekstensyvaus) ir aktyvaus (intensyvaus) tvarkymo bei riboto ir universalaus naudojimo režimai. Pasyvaus tvarkymo režimo gyvenvietėse arba jų dalyse išlaikomas esamo apstatymo pobūdis, aktyvaus – apstatymas keičiamas pagal naujus poreikius.

PADĖKA. Metrašio „Etninė kultūra“ redakcinė kolegija nuoširdžiai dėkoja Lietuvos liaudies buities muziejui už suteiktą galimybę pasinaudoti turtinga vaizdine medžiaga iš šio muziejaus archyvo

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA (iki 2004 m. spalio 20 d.)

Krescencijus STOŠKUS (Tarybos pirmininkas)	Lietuvių etninės kultūros draugijos tarybos narys; doc.dr.
Virginija KONDRATIENĖ (pirmininko pavaduotoja, kuruojanti teisės klausimus)	Mažosios Lietuvos regiono atstovė, Prūsos ir Mažosios Lietuvos fondo prezidentė
Jonas RUDZINSKAS (pirmininko pavaduotojas, kuruojantis etninės kultūros gyvosios tradicijos klausimus)	Lietuvos tautodailininkų sąjungos pirmininkas
Dalia URBANAVIČIENĖ (pirmininko pavaduotoja, kuruojanti etninės kultūros paveldo klausimus)	Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus vedėja; dr.
Rimantas ASTRAUSKAS	Lietuvos kompozitorių sąjungos Muzikologijos sekcijos narys; doc. dr.
Romas BALČIUS	Dzūkijos regiono atstovas, Alytaus apskrities viršininko administracijos Regioninės plėtros departamento teritorijų planavimo skyriaus vedėjas
Irena ČEPIENĖ	Švietimo ir mokslo ministerijos ekspertė; doc. dr.
Petras KALNIUS	Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas; dr.
Marcelijus MARTINAITIS	Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos narys
Danguolė MICUTIENĖ	Suvalkijos (Sūduvos) regiono atstovė, Marijampolės apskrities viršininko administracijos Regioninės plėtros departamento vyr. specialistė
Jūratė PALIONYTĖ	Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininko pavaduotoja
Egidijus SKARBALIUS	Žemaitijos regiono atstovas, Žemaičių kultūros draugijos narys
Genė STALIŪNIENĖ	Žemės ūkio rūmų vicepirmininkė
Dalia TEIŠERSKYTĖ	LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto narė
Liudvika TRASYKYTĖ	Aukštaitijos regiono atstovė, Panevėžio m. tarybos narė
Jonas TRINKŪNAS	Lietuvos ramuvų sąjungos pirmininkas
Rasa VASILIAUSKIENĖ	Aplinkos ministerijos Teritorijų planavimo, urbanistikos ir architektūros departamento Kraštovaizdžio skyriaus vyr. specialistė
Ramunė VĖLIUVIENĖ	Radio ir televizijos komisijos narė
Angelė VYŠNIAUSKAITĖ	Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikė; prof., habil. dr.

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA (nuo 2004 m. spalio 20 d.)

Krescencijus STOŠKUS (Tarybos pirmininkas) Virginija KONDRATIENĖ (pirmininko pavaduotoja, kuruojanti teisės klausimus)	Lietuvių etninės kultūros draugijos tarybos narys; doc.dr. Mažosios Lietuvos regiono atstovė, Prūsos ir Mažosios Lietuvos fondo prezidentė
Jonas RUDZINSKAS (pirmininko pavaduotojas, kuruojantis etninės kultūros gyvosios tradicijos klausimus)	Lietuvos tautodailininkų sąjungos pirmininkas
Dalia URBANA VIČIENĖ (pirmininko pavaduotoja, kuruojanti etninės kultūros paveldo klausimus)	Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus vedėja; dr.
Albertas AMŠIEJUS Romas BALČIUS	Lietuvos Respublikos Žemės ūkio rūmų vicepirmininkas Dzūkijos regiono atstovas, Alytaus apskrities viršinininko administracijos Regioninės plėtros departamento teritorijų planavimo skyriaus vedėjas Lietuvos liaudies buities muziejaus Architektūros skyriaus vedėja; dr.
Rasa BERTAŠIŪTĖ Rūta KAČKUTĖ Petras KALNIUS Stasys KASPARAVIČIUS Libertas KLIMKA Birutė KULNYTĖ Marcelijus MARTINAITIS Danguolė MICUTIENĖ	Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto patarėja Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas; dr. Žemaitijos regiono atstovas, Žemaičių draugijos pirmininkas Lietuvos kraštotyros draugijos narys, prof. dr. Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorė Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos narys
Vacys MILIUS Jūratė PALIONYTĖ Irena SELIUKAITĖ	Suvalkijos (Sūduvos) regiono atstovė, Marijampolės apskrities viršinininko administracijos Regioninės plėtros departamento vyr. specialistė Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas; prof., habil. dr. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininko pavaduotoja Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Profesionalaus ir mėgėjų meno skyriaus vyr. specialistė
Bronė STUNDŽIENĖ	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktoriaus pavaduotoja mokslo reikalams, dr.
Vida ŠATKAUSKIENĖ	Lietuvos liaudies kultūros centro direktoriaus pavaduotoja, Etninės kultūros skyriaus vedėja
Liudvika TRASYKYTĖ Jonas VAIŠKŪNAS Rasa VASILIAUSKIENĖ	Aukštaitijos regiono atstovė, Panevėžio m. tarybos narė Lietuvos ramuvų sąjungos narys Aplinkos ministerijos Teritorijų planavimo, urbanistikos ir architektūros departamento Kraštovaizdžio skyriaus vyr. specialistė
Ramunė VĖLIUVIENĖ Evaldas VYČINAS Rolandas ZUOZA	Radijo ir televizijos komisijos narė Lietuvos kompozitorių sąjungos narys Švietimo ir mokslo ministerijos Socialinės politikos departamento direktorius

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS SEKRETORIATAS

Žygimantų g. 1/8, LT-01102 Vilnius, Lietuva
Tel.: 8(5)2107161, Faks.: 8(5)2107160, Mobil.: (+370) 69904238
El. p.: etnogloba@lrs.lt, www.lrs.lt > "Institucijos, atskaitingos Seimui" > „EKGT“

Tarybos sekretoriato vadovė - **Virginija Kondratienė**
Mobil.: (+370)69904240 El. p.: etnotaryba@lrs.lt
Vyresnioji specialistė - **Jolita Akevičiūtė**
El. p.: etnogloba@lrs.lt
Vyresnysis specialistas - **Danielius Kondraškinas**
El. p.: etnolangas@lrs.lt
Vyriausioji specialistė (vyr. buhalterė) -
Jolanta Bulotienė El. p.: etno@lrs.lt
Specialistė - **Alina Janauskienė**
Specialistė (Aukštaitijos regionui) -
Vitalija Vasiliauskaitė
Mobil.: (+370) 69904991

Specialistas (Dzūkijos regionui) -
Arvydas Švirmickas
Mobil.: (+370) 69904989
Specialistė (Mažosios Lietuvos regionui) -
Regina Jokubaitytė
Mobil.: (+370) 69904990
Specialistas (Suvalkijos regionui) -
Valentinas Jazerskas
Mobil.: (+370) 69904992
Specialistė (Žemaitijos regionui) -
Milda Ričkutė
Mobil.: (+370) 69904993

